

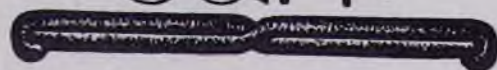
ԶՄԻԱԾԻՆ

1974

ԼՍ
ՏԱՐԻ

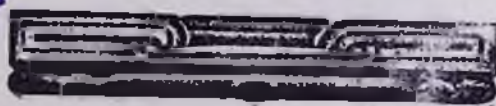
ԷԶՄԻԱԾԻՆ

ՊԱՇՏՈՆԱԿԱՆ
ԱՄՍԱԳԻՐ
ՀԱՅՐԱՊԵՏԱԿԱՆ
ԱԹՈՌՈՅ
Ս. ԷԶՄԻԱԾՆԻ

Կ. Ե. Ե.

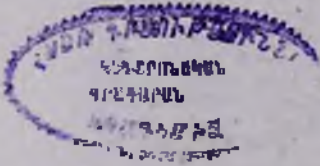
1974

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ ՀԱՅՐԱՊԵՏԻ կոմիտեի ներքին հարցերի վարչության հ. հ. Գևորգ Զ կաթողիկոսի մահվան տասներորդ տարելիցի առթիվ	9
ԽՍՀԱԳՐԱԿԱՆ—Երանաշենի Հայրապետը	7
Հայոց Հայրապետի ողջույնի խոսքը զամասրահում	10
Կորիմ Արքուշյուն Յ. Մաքսիմ Պատրիարքի խոսքը զամասրահում	12
Հաղորդագրություն	15
Բուլղարական օրթոդոքս եկեղեցու Հովվապետ Կորիմ Արքուշյուն Մաքսիմ Պատրիարքը Մայր Աթոռում	18
ՎԱԶԳԵՆ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ՊԱՄԵՏԱՆ—Հայ եկեղեցվո ամփոխարինելի կորուստը	84
Համդիտավոր ս. պատարագ, հայրապետական քարոզ և հոգեհամզիտ ներքին հարցերի վարչության հ. հ. Գևորգ Զ կաթողիկոսի մահվան 20-րդ տարելիցի առթիվ	35
Վեհափառ Հայրապետի ողջույնի և օրհնության խոսքը՝ ուղղյալ Միացյալ Նահանգացի հայոց արևելյան թեմի տարեկան թեմական պատգամավորական ժողովին	41
Վեհափառ Հայրապետի ողջույնի և օրհնության խոսքը՝ ուղղյալ Միացյալ Նահանգացի հայոց արևելյան թեմի հոգևորականաց համագումարին	48
Երջանկահիշատակ հ. հ. Գևորգ Զ Ամենայն Հայոց կաթողիկոսի ամտիպ մեկ մասնակը՝ ուղղված Բեմթորքերի արքեպիսկոպոս դոկտ. Զեոֆֆրիմ՝ հայ-ամզլիկան եկեղեցական հարաբերությունների և եկեղեցիների խաղաղության ի մպաստ կատարվող ջանքերի մասին	45
ՄԱՅՐ ԱԹՈՐՈՒՄ	56
Մահ Գրիգոր Գյուլյանի	58
Մատենագիտություն «Էջմիածին» ամսագրի	60

ԽՍՀԱԳՐՈՒԹՅԱՆ ՀԱՍՑԵՆ

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՍՍՀ, ԷՋՄԻԱՇԵՆ
«ԷՋՄԻԱՇԵՆ» ԱՄՍԱԳՐԻ ԽՍՀԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ

Армянская ССР, Эчмиадзин, Редакция журнала «Эчмиадзин».
 Rédaction de la revue «Etchmiadzine», Etchmiadzine, Arménie, URSS

Համըմված է արտադրության 7/V 1974 թ.: Ստորագրված է տպագրության 12/VI 1974 թ.:
 Տպագրական 4,75 մամ. + 8 մերդիր, թուղթ 60X84¹/₈, պատվեր 802

Մայր Աթոռ ս. Էջմիածնի տպարան, 1974 թ.

ՀՐԱՄԱՆԱԻ

Յ. Յ. ՎԱՋԳԵՆԻ ԱՌԱՋՆՈՅ

ՎԵՀԱԾԱՌԻ ԵՒ ՍՐՔԱԶՆԱԳՈՅՆ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ
ԱՄԵՆԱԾՆ ՀԱՅՈՑ

**ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ ՀԱՅՐԱՊԵՏԻ ԿՈՆԳՐԱԿԸ
ԵՐՋԱՆԿԱՀԻՇԱՏԱԿ Տ. Տ. ԳԵՎՈՐԳ Զ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ
ՄԱՀՎԱՆ ՏԱՍՆԵՐՈՐԳ ՏԱՐԵԼԻՑԻ ԱՌԹԻՎ***

ՎԱԶԳԷՆ ԾԱՌԱՅ ՅԻՍՈՒՍԻ ՔՐԻՍՏՈՍԻ,
ՈՂՈՐՄՈՒԹԵԱՄԲՆ ԱՍՏՈՒԾՈՅ ԵՒ ԿԱՄՕՔՆ ԱԶԳԻՍ
ԵՊԻՍԿՈՊՈՍԱՊԵՏ ԵՒ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ,
ԾԱՅՐԱԳՈՅՆ ՊԱՏՐԻԱՐԿ ՀԱՄԱԶԳԱԿԱՆ ՆԱԽԱՄԵԾԱՐ
ԱԹՈՌՈՅ ԱՅՐԱՐԱՏԵԱՆ ԱՌԱՔԵԼԱԿԱՆ ՄԱՅՐ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ
ՍՐԲՈՅ ԿԱԹՈՒՂԻԿԷ ԷԶՄԻԱԾՆԻ

ՔՐԻՍՏՈՍԱԽԱՆԴ ՍԻՐՈՅ ՈՂՋՈ՞ՅՆ ԵՒ ՕՐՀՆՈՒԹԻՒՆ
ՀԱՅՐԱՊԵՏԱԿԱՆ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻՆ ՄԵԾԻ ՏԱՆՆ ԿԻԼԻԿԻՈՅ
Տ. Տ. ԽՈՐԵՆԱՅ ԱՐԱԶՆՈՅ, ՊԱՏՐԻԱՐԿԻՆ ՀԱՅՈՑ ՍՐԲՈՅ
ԵՐՈՒՍԱՂԵՄԱՅ Տ. ԵՂԻՇԷԻ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍԻՆ, ՊԱՏՐԻԱՐԿԻՆ
ՀԱՅՈՑ ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՈԼՍՈՅ Տ. ՇՆՈՐՀՔԱՅ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍԻՆ,
ՀԱՄՕՐԷՆ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍԱՅ, ԵՊԻՍԿՈՊՈՍԱՅ, ՎԱՐԴԱՊԵՏԱՅ,
ՔԱՀԱՆԱՅԻՑ ԵՒ ՍԱՐԿԱԽԱԳԱՅ, ԹԵՄԱԿԱՆ ԵՐԵՍԺՈՒՆԱԿԱՆ
ԺՈՂՈՎՈՅ, ԹԵՄԱԿԱՆ ԵՒ ԹԱՂԱԿԱՆ ԽՈՐՀՐԴՈՅ ԵՒ ՊԱՇՏՕՆԷԻՑ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՑ ԱՌԱՔԵԼԱԿԱՆ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ ՍՐԲՈՅ ԵՒ
ՍԻՐԵՑԵԱԼ ՀԱՄԱՅՆ ՀԱՒԱՏԱՑԵԱԼ ԺՈՂՈՎՐԴԵԱՆ ՀԱՅՈՑ

«Ի վախճանել առն արդարոյ, ոչ կորնչի յոյս»:
(Առակք ԺԱ. 7)

Հայոց Բիճաւորց աշխարհէն, եկեր ու անցեր էին օրերը ձմրան: Արա-
րատի յաւերժական նայուածքի տակ, Հայաստանի մայր հողը ծածկուեր էր
կրկին ծիլ ու կանաչով, ծաղիկ գորգերով: Հայ շինականը, աչքերը լեցուն

* Երջանկաճիշատակ Տ. Տ. Գևորգ Զ կաթողիկոսի մահվամ քսաներորդ տարեկիցի «ու-
րիվ վերաճրատարակում եմք Ն. Ս. Օծուխյուն Տ. Տ. Վազգեն Ա Ամենայն Հայոց Հայրապե-
տի՝ յուսահոգի կաթողիկոսի մահվամ տասներորդ տարեկիցի կապակցությամբ գրած 8 մա-
լիս 1864 թվակիր կոմդակը («Էջմիածին» ամսագիր, 1864, № Ե, էջ 8):

կեանքի երազով, իր պապերու արտոն ու այգին կը բանար, գոհութեան աղօթքը շրթներուն առ բարձրեալն Աստուած, երբ ս. Էջմիածնի կամարներուն տակ, խաղաղ, անվրդով, իր աչքերը կը փակէր Հայրապետը Հայոց՝ Գեորգ Զ նորնախիջեանցին:

Գարնան պայծառ առաւօտ մըն էր՝ 1954 մայիս 9-ը:

Երախտագէտ հայ եկեղեցին և հայ ժողովուրդը ծանր սուգի դրօշ սրարգեցին ու փառքով, աղօթքով, մայր հողին յանձնեցին յոգնած Թարմիկը մեծ Հայրապետին:

Այդ օրէն անցեր են արդէն տասը տարիներ:

Տարիները բազում յիշատակներ կը տանին իրենց հետ, յանձնելու հոսիար զանոնք գիրկը գորշ մոռացութեան: Բայց կան յիշատակներ, որոնք անցնող տարիները առաւել կը լուսաւորեն, առաւել կ'արժնորեն ու կեանքի կը կոչեն: Ժամանակը ինքն է իրաւ դատաւորը մարտոց կեանքին, անոնց գործերուն: Աստուածային նախախնամութիւնը, պատմութեան դատաստանով, արդարութիւն կը գործէ:

Յիշատակը Գեորգ Զ կաթողիկոսին այդպէս ահա կը ներկայանայ այսօր, մեր գիտակցութեան առաջ:

Անձնատրոսութիւն մը, հոգիով ու մարմնով առողջ, ամրակոտ, Հայոց աշխարհի լեռներուն մօտ: Նկարագիր մը հզօր ու ազնիւ, խոր զգացումովը մարդկային քարոյականի բարձր արժէքներուն: Հաւատաւոր, անքեր հոգի և քաջ հովուապետ, անելի քան վաթսուն տարիներու հաւատարիմ ծառայութեամբ: Ուխտեալ զինուոր և սին եկեղեցւոյ. և արթուն լուսարար ս. Էջմիածնի: Ծարտար նաւապետ փոթորիկներու պահուն, անվեհեր առաջնորդ իր ժողովուրդին դէպի նաւահանգիստը խաղաղ ափերու: Պաշտպան հայրենեաց, խիզախ, աննահանջ, հայկական հոգիի մարմնացած վահան: Հայրենասէր՝ իր ամբողջ էութեամբ, բովանդակ իր կեանքով, մտածումներու և տեսիլքներու իր ամբողջ աշխարհով, իր կենդանի գործով:

Ահա Ան, երիտասարդ վարդապետ, մէկ ձեռքին մէջ բռնած խաչը Քրիստոսի, միւսին՝ գիրքը հայոց պատմութեան, անելի քան քսան տարիներ կըրթական մշակ, հմուտ քարոզիչ և կազմակերպիչ հոգևոր կեանքի, իր ծննդավայր Նոր նախիջեանցի մէջ:

Կու գամ սակայն մտայլ ու ծանր օրեր: Համաշխարհային առաջին պատերազմն է բռնկած: Արևմտեան Հայաստանի մէջ կը նահատակուի ժողովուրդ մը ամբողջ: Տեղահանութիւն, սով, արիւն և մահ: Սպանդի ճիրաններէն հրաշքով փրկուած, անվերջ կարաւաններ թշուառ հայերու, կը թափուին Արաքսի ափին:

Նորապսակ Գեորգ եպիսկոպոս, հուժկու ձեռքերով և հայ մարդու արի իր սրտով, կանգնած է ամուր՝ գաղթականներու փրկութեան գործի առաջին զօներուն վրայ, կատարելով իր պարտքը իբրև անձնդիր ու բարի հովիւ և հարազատ զաւակը հայ ժողովուրդին:

Պատերազմէն յետոյ դժուար տարիներ, ալեկոծումներ, հերոսական ճիգեր՝ բուժելու համար վէրքերը հայոց վիրաւոր ազգին և վերաշինելու քանդուած կոտորը հայ հայրենիքին: Բայց շուտով ահա խաղաղութիւն և մոր վերածնունդ, երջանիկ կեանքի պայծառ լուսաբաց: Գեորգ եպիսկոպոս, գաւազանը ձեռքին, բազում տարիներ իր ուժերը ի սպաս կը դնէ հայ եկեղեցւոյ ամրապնդման գործին, Վրաստան, Հայաստան և ս. Էջմիածին: Աստուծոյ խօսքը կը քարոզէ Ան իր ժողովուրդին. կը լուսաւորէ, յոյս կը ներշնչէ ու կը մխիթարէ:

Մայր Աթոռ Է Աճ իբրև տեղակալ կաթողիկոսի, երբ կը բռնկի մոր պատերազմ մը համաշխարհային:

Հայ ժողովուրդը ամբողջ, մէկ մարդու նման, ոտքի է կանգնած, ազատատենչ եղբայրական ժողովուրդներու կողքին, մղելու համար հայրենական սրբազան կոչի, խաւար ու դաժան չար ուժերու դէմ:

Հանգուցեալ Հայրապետը ներկայ է կրակի դիմաց, հայրենեաց պաշտպան հայ ժողովուրդի զաւակներուն հետ: Չեն մոռցուիլ երբեք կոչերն իր մարտի, քարոզներն իր հոր և իր ծառայած կազմակերպչական գործը հսկայական, զինուորագրելու համար Հայաստանի և սփիւռքի բոլոր հայերը: Սաւունցի Դաւիթի անունը կրող հրասայներու շարասիւնները ընծաներն են Հայոց Հայրապետին, հայրենական փառապանծ յաղթանակին համար, օժանդակութեամբը մոլեցան հայրենասէր Գարեգին Ա Հայրապետին Տանն Կիլիկիոյ, որ Սարդարապատէն յետոյ, անգամ մը ևս իր անունը կ'արձանագրէր իւր ազգի պատմութեան գրքի մէջ ոսկի տառերով:

Եւ երբ հորիզոնէ հորիզոն, մեծ յաղթութեան շնորհները կը հնչէին, Գեորգ արքեպիսկոպոս, 1945-ի գարնան օրերուն, կ'օծուէր կաթողիկոս Ամենայն Հայոց, ողորմութեամբ Աստուծոյ և կամքովը ազգին:

Հայոց հին երկրի վրայ կ'իջնէր մոր առաւօտ և կը բացուէր հայրենաշէն կեանքի լուսեղէն ճամբայ:

Նոր կեանքի կը կոչուէր նաև հայ եկեղեցին:

Ծերունազարդ Հայրապետը Հայոց, ժամանակներու, պատերազմներու սերներէն յետոյ, ս. Էջմիածնի կամարներուն տակ, կը ստեղծէր ամէն բան գրեթէ ոչինչէն:

Մեծ հայրենասէրը եղաւ նաև մեծ հայրապետ:

Վերակազմեց միաբանութիւնը մեր Մայր Աթոռի, բացաւ դուռները հոգեւոր ճեմարանին, հիմնեց «Էջմիածին» ամսագիրը, բարեկարգեց ու կազմակերպեց ներքին թեմերը, և բնականոն ու սերտ գործակցութեան կապեր հաստատեց մեր նուիրապետական Աթոռներուն և արտասահմանի մեր թեմերուն հետ:

Գեորգ Զ կաթողիկոս, իր հոգևոր քարձը հեղինակութեան ներքև, անխռով պահպանեց հոգևոր միութիւնը հայ եկեղեցւոյ և միաւնութիւնը հայ ժողովուրդին: Զի ալք է պատգամը հայոց պատմութեան և կամքն Աստուծոյ, որուն Միածին Որդին Հայաստան իջաւ և այնտեղ հաստատեց սրբութիւն սրբոցը ամենայն հայոց:

Հոգելույս Հայրապետը եղաւ ու մնաց մինչև իր կեանքի վերջը՝ նաև մեծ տղօթող մը և պայքարող մը վասն խաղաղութեան համայն աշխարհի: Իր հեղինակաւոր խօսքը, իր արդար ձայնը տևապէս հնչեցին հզօր Էջմիածնի սուրբ քարձունքներէն:

Գեորգ Զ կաթողիկոսի կեանքն ու գործը մարմնացումն իսկ են աստուածային խաղաղարար կամքին ու հայոց պատմութեան հարազատ ոգիին:

Ահա վաստակը Հայոց Հայրապետին, որուն մահուան տասներորդ տարեկիցը կը կատարենք մենք այսօր:

Ով գիտէ իր կեանքն ու իր գործը ընծայաբերել իր մայր ժողովուրդին, իր մայր հայրենիքին, ով կը տեսնէ յստակ, կեանքը ալեկոծող Ռոսաքներուն մէջէն, ազգի և մայր երկրի յաւիտենական շահերու ուղին, ան կը մնայ ճշմարտապէս մեծ և յիշատակութեան արժանի պատմութեան գրքին մէջ:

Կը տօնենք Գեորգ Զ Հայրապետի յիշատակը, իբրև հայ եկեղեցւոյ ու հայ ժողովուրդի յաղթանակի օր: Կը տօնենք ուրախ, հպարտ սրտերով, որ Տէրը մեր եկեղեցիին պարգևեր էր հովուապետ մը մեծ, նման երանեալ Հայրա-

իւկտնէրուն, որոնք սլալծառ հետք են թողած Հայոց աշխարհի երկնակամարին վրայ:

Տաւր տարի յետոյ, հիմաւորց մեր երկրի վրայ, կրկին իջած է գարունը կեանքին: Նոյն Արարատի թաւրժական մայրամբին ներքև, մայր հողն Հայաստանի գարթնած է կրկին, ու ծածկուած ծիլ ու կանաչով, վառ ծաղիկներով: Հայ շինականը նոյն երազներով, նոյն երգն իր շրթներուն, իր պապեմական արտը կը հերկէ, երբ ս. Էջմիածնի լոյս կամարներէն աղօթք կը քարձրանայ դէպի երկինքը քարի՝ վասն խաղաղութեան հոգւոյն հանգուցեալ մեծագործ Հայրապետին մերոյ՝ Տ. Տ. Գեորգայ Զ կաթողիկոսին Ամենայն Հայոց:

Երանաշնորհ Հայրապետի հոգին, կեանքի միւս ափին, կը հանգչի իսուրադ, կը հանգչի երջանիկ, ու կ'ոգեշնչէ մեզ և պատգամ կու տայ բոլոր հայերու՝ ապրիլ անքաժան, սիրով միաբան, ամուր պառնայանել լոյս հաւատքը մեր քրիստոնէական, ամբողջ, անխռով ու ծաղկեալ պահել ս. եկեղեցին, շէն, անշարժ պահել համայն Ռայութեան հոգևոր կեդրոնն ու Էջմիածինը մեր, և բոլորովն սիրով, հաւատարմութեամբ, վերածնած Մայր Հայաստանի սուրբ հողի վրայ, կերտելու համար լուսափայլ ապագան հայ ժողովուրդին:

Այսու Մեր կոնդակաւ կը հրահանգենք, որ լուսաբնակ Գեորգ Զ կաթողիկոսի մահուան տասներորդ տարելիցին առթիւ, Հայաստանեայց բոլոր եկեղեցիներուն մէջ հոգեհանգստեան պաշտօններ կատարուին կիրակի, մայիս 10-ին:

«Տերանի մեռելոցն, որք ի Տէր ննջեցին, զի գործք իւրեանց չոգան զհետնոցա» (Յայտնթ. ԺԴ 13):

Ողջո՛յն և փա՛ռք Գեորգ Զ մեծ Հայրապետի լոյս յիշատակին:

Ողջո՛յն և փա՛ռք հայ առաքելական ս. եկեղեցիին և հայ հաւատացեալ համայն ժողովուրդին:

Ամէն:

Կալ Շէ

ՄԱՅՐԱՊՈՅՆ, ՊԱՏՐԱՐԷ ԵՒ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ
ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ

Տուաւ կոնդակս 1-9-ն մայիսի

1984 փրկչական ամի,

և ի տումարիս հայոց ՌՆԺԳ,

ի մայրավանս սրբոյ Էջմիածնի:

ԵՐԶԱՆԱՆԱՀԻՇԱՏԱԿ Տ. Տ. ԳԵՎՈՐԳ Զ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ
(ԳՈՐԾ՝ ՆԿԱՐԻՉ ՍՏԵՓԱՆ ՄԻՆԱՅԱՆՆԻ)

Խ Մ Բ Ա Գ Ր Ա Կ Ա Ն

ԵՐԱՆԱԾՆՈՐՀ ՀԱՅՐԱՊԵՏԸ

(1869—1894)

Մայիսի 9-ին յրացալ երջանկաբիշատակ Ս. Տ. Գևորգ Զ Ամենայն Հայոց Վեհափառ Հայրապետի մահվան 20-ամյակը:

Երանաշնորհ Ս. Տ. Գևորգ Զ կաթողիկոսը մեծ ու միաձուլլ ամբողջություն էր որպես տիպար հոգևորական, հայրենասեր եկեղեցական, խաղաղության ջերմ պաշտպան, կրթական մշակ, կազմակերպիչ և բարձրագույն կրթության տեր անձնավորություն:

Հանգուցյալ Վեհափառ Հայաստանյայց առաքելական եկեղեցու պատմությանը նորագույն շրջանի քացառիկ և ինքնատիպ դեմքերից մեկն էր, որի կյանքն ու գործունեությունը կապված են եղել մեր ժողովրդի վերջին հիսնամյակում տեղի ունեցած պատմական մեծ իրադարձությունների հետ:

Ավելի քան վաթսուց երկար տարիների վրա տարածվող նրա հոգևոր, եկեղեցական, կրթական, վարչական, հովվական և հայրենասիրական, խաղաղասիրական գործունեությունը Մայր Աթոռում առանձնապես ուսանելի է և նշանակալից նրանով, որ լուսահոգի Հայրապետը ս. Էջմիածնի Գևորգյան ճեմարանի գրասեղաններից սիճիկ Հայաստանյայց առաքելական եկեղեցու Եվրոպական բարձրագույն գազաթը բարձրացել է շնորհիվ իր անընկճելի հավատի, իր անձնական ու բարոյական այն հազվա-

գյուտ շնորհների և ձիրքերի, որոնց խոր արմատը գտնվում է նրան ծնունդ տվող հայ ժողովրդի հոգեկան երակներում:

Հանգուցյալ Հայրապետի գործունեությունը ընդարձակ հորիզոններ է ընդգրկել. ամեն անգամ, երբ հայրապետական Մայր Աթոռը նրա կարիքն է զգացել, երբ իր ժողովրդի ցավն ու դառը վիճակը կանչել են նրան, նա վազել է այդ ձայնի ետևից անվարան՝ հավատարիմ իր հոգևորականի կոչմանը և ազգային-եկեղեցական առաքելությունը:

Ազգիս Վեհափառ Հայրապետը երանաշնորհ Հայրապետի մահվան տասնամյակի առթիվ իր 9 մայիս 1884 թվակիր սրբատառ կոնդակում շատ գեղեցիկ, իրավ և ամբողջական ձևով է բնութագրել լուսահոգի Գևորգ Զ կաթողիկոսի կյանքն ու գործունեությունը. «Անձնավորություն մը, հոգիով ու մարմնով առողջ, մարակուռ, Հայոց աշխարհի լեռներուն նման: Նկարագիր մը հզոր ու ազնիվ, խոր զգացումով մարդկային բարոյականի բարձր արժեքներուն: Հավատավոր, աներեր հոգի և քաջ հովվապետ, ավելի քան վաթսուց տարիներու հավատարիմ ծառայությամբ: Ուխտյալ զինվոր և սյուն եկեղեցվո, և արթուն լուսարար ս. Էջմիածնի: Ժարտար նավապետ փոթորիկներու պահուն, անվեհեր առաջնորդ իր ժո-

դավաճանքի դեպի մավահանգիստը խաղաղ ափերու: Պաշտպան հայրենիաց, խիզախ, անհաճանք, հայկական հոգիի մարմնացած վահան: Հայրենասեր՝ իր ամբողջ էությունը, բովանդակ իր կյանքով, մտածումներու և տեսիլքներու իր ամբողջ աշխարհով, իր կենդանի գործով:

Հանգուցյալ Հայրապետը ծնվել է 1869 թվականի նոյեմբերի 2-ին, Նոր Նախիջևան քաղաքում, փականագործ-արհեստավորի համեստ, բայց ազգային-եկեղեցական ավանդություններով հարուստ և քարեպաշտ ընտանիքում:

Մանուկ Գևորգի կրթության գործում վրձնական դեր է կատարել հայ եկեղեցու ոգով և ազգային դաստիարակությամբ սնված ու մեծացած նրա քարեպաշտ մայրը՝ Կատարիկեն, որ իր զավակին մայրական կաթի հետ տվել է նաև եկեղեցապիտության և ազգասիրության շունչն ու ոգին:

Այնուամենայնիվ պատանի սովորում է Գևորգյան ճեմարանում, 1879—1889 թվականներին, և իր ուսումը կատարելավորելու Գերմանիայում, Հայացիզի համալսարանում:

Այս խոստումնալից, համալսարանական, երիտասարդ հոգևորականի առաջ բացվում է կյանքի ու գործունեության փառավոր ուղի:

Երջանկահիշատակ Հայրապետի կյանքի քոյր երեսներն ու գործունեության համագրվածները եղել են արդյունավետ ու բեղմնավոր: «Ահա ան,—գրում է Վեհափառ Հայրապետը,—մեկ ձեռքին թռնած խաչը՝ Զրիստոսի, մյուսին՝ գիրքը հայոց պատմության», ավելի քան վաթսուց տարիներ ծառայել է եկեղեցուն և ժողովրդին, որպես երիտասարդ վարդապետ, իբրև անձնիկ ու բարի հովիվ, որպես եպիսկոպոս և տեղական կաթողիկոսի և իբրև կաթողիկոս Ամենայն Հայոց, «ողորմութեամբ Աստուծոյ և կամօքն ազգին»:

Գևորգ Զ-ի գահակալությունը Լուսավորչի պատմական Աթոռի վրա մոր և խոստումնալից մի էջ բացեց հայ եկեղեցու պատմության նորագույն շրջանի տարեգրության մեջ:

1945 թվականի հունիսից Մայր Աթոռում գումարված ազգային-եկեղեցական ժողովը հայ եկեղեցու հետագա զարգացման և ս. Էջմիածնի ապագա եկեղեցաշեն ու հայրենամկեր գործունեության համար մի շարք կարևոր որոշումներ ընդունեց, որոնց կենսագործումը դրվեց նորընտիր Հայրապետի ուսերի վրա:

1946 թվականի ապրիլի 1-ին Ս. Տ. Գևորգ Զ կաթողիկոսը գրում է իր հայրապետական անդրաձեռն կոնդակը, որը փաստորեն

դեռ նախագիծ-ծրագիրն էր մեծամուն Հայրապետի ապագա գործունեության:

Երրոնագարդ Հայրապետը երիտասարդի խանդավառությամբ և պատմախաճատության բարձր զգացումով ձեռնամուխ է լինում Ամենայն Հայոց Հայրապետության առաջ կանգնած կարևոր և անհետաձգելի խնդիրների լուծմանը: Եվ նա արդարացում է հայ ժողովրդի և հայ եկեղեցու իր բարձր անձնավորության հանդեպ ցուցաբերած խոր հարգանքն ու անաչալ վստահությունը:

Երանաշնորհ Հայրապետի գահակալության տարիների առաջին և գեղեցիկ արդյունքներից մեկն է լինում հայ եկեղեցու միության և հայ ժողովրդի միասնականության իրագործումը Մայր Աթոռի հոգևոր, կանոնական ու գործարար կապի ամրապնդումը: Նա ինքը հանդիսացավ անձամբ հայ ազգային-եկեղեցական միասնության ուկեղեն կամուրջը Մայր Աթոռի, նվիրապետական Աթոռների և թեմերի, մայր հայրենիքի և սփյուռքի միջև:

1945 թվականի հունիսի 22-ին Մայր տաճարում գումարված ազգային-եկեղեցական ժողովում արտասանած նրա ճառը եղավ պատմական. «Պատգամավոր մեր զավակներն իրենց խոհական գործերով և իմաստուն խոսքերով հմայեցին մեզ: Հայ եկեղեցին ցարդ քաղաքական տեսակետով միասնական էր, բայց իրավական տեսակետով ոչ: Տանն Կիլիկիո Վեհափառ կաթողիկոսը, նկատի չառնելով երկար ճամփորդության հետ կապված դժվարությունները, անձամբ եկավ իբրև ուխտավոր ու ճշմարիտ ու դրական միասնականության հիմքը դրավ: Այսօր տեսա համերաշխության ոգին վերադարձած մեր մեջ, որի համար պիտի աղոթեմ, որ այն մշտնջենական դառնա»:

Գևորգ Զ երանաշնորհ Հայրապետը ոչ միայն մեր ազգային-եկեղեցական միասնության առաքյալն էր, այլ նաև իրավ հայրենասեր:

«Հայը, բացի Սովետական Հայաստանից, չունի այլ հայրենիք,—պատգամում էր մեծ Հայրապետը:—Հայը Հայաստանից դուրս չունի այլ հաստատուն կովան, բայց եթե մայր հայրենիքը, հայ եկեղեցին և նրան գլխավորող Ամենայն Հայոց Հայրապետությունը, ս. Էջմիածնի հայրապետական Աթոռով»:

Իսկ ի՞նչ է Ամենայն Հայոց Հայրապետությունը, ըստ լուսահոգի Հայրապետի ճշգրիտ ու պատկերավոր բնութագրությամբ. «Հայոց Հայրապետությունը հայի զգալուն սիրտն է եղել, որ դարձրել էր իրեն և նրա անհուն ցավերով և սակավ ուրախություններով: Հայոց Հայրապետությունը հայի ստեղծող միտքն է եղել, որ լուսավորված

քրիստոնեական լույսով, ստեղծել է գրականություն և գեղարվեստ՝ մեր փառքն ու պարծանքը: Հայոց Հայրապետությունը հայի ազնիվ և տոկուն կամքի արտահայտիչն է եղել, տալով առաքինության հերոսներ, աստվածային կամքի ճշմարիտ աշակերտներ: Հայոց Հայրապետությունը վեհ գաղափարների մի փուլն է, որ հյուսվել է Հայոց մեծ Հայրապետների ձեռքով: Եթե հիշենք Հայոց Հայրապետների շարքը, որպիսի՝ պատկառելի դեմքեր կտեսնենք, որոնց առաջ կիսմարհի մեր գլուխը:

Հայոց մեծ ու պատկառելի այդ հայրապետներից մեկը հանդիսացավ նաև ինքը՝ երանաշնորհ Տ. Տ. Գևորգ Զ կաթողիկոսը, մեր այս պատմական ու պատասխանատու օրերին:

Վեհափառ Հայրապետի գահակալությունը Լուսավորչի պատմական Աթոռի վրա մեր օրերի բարոյ ու դժվար պայմաններում, իր բարձր անձնավորության բարոյական և հոգեկան հազվագյուտ բարեմասնություններով, իմաստուն ազգային-եկեղեցական քաղաքականությամբ, հեռատես, շրջահայաց և փորձված ղեկավարությամբ, մի գրի-խով բարձրացրեց Հայաստանյայց առաքելական եկեղեցու կենտրոնը ու Էջմիածնի Ամենայն Հայոց Հայրապետության հեղինակությունն ու հմայքը թե՛ հայ կյանքում և թե՛ միջեկեղեցական մակարդակի վրա:

Կարելի չէ խմբագրական այս սեղմ տողերի մեջ ընդհանուր խոսքերով քննադրել երանաշնորհ Հայրապետի և մեծ հայրենասերի կյանքն ու գործունեությունը: Դա ապագա պատմաբանների գործն է: Այնուամենայնիվ ամսագրի՝ էջերում համառոտակի ներկայացվում է Լուսահոգի Հայրապետի կյանքի ու գործունեության ընդհանուր պատկերը:

Արդար է ազգիս Վեհափառ Հայրապետը, երբ Իդ մայիս 8 թվակիր սրբատառ կոնդակում գրում է. «Կտոնենք Գևորգ Զ Հայրապետի հիշատակը, իբրև հայ եկեղեցվո ու հայ ժողովուրդի հաղթանակի օր: Կտոնենք ուրախ, հպարտ սրտերով, որ Տերը մեր եկեղեցիին պարգևեր էր հովվապետ մը մեծ,

նման երանյալ Հայրապետներուն, որոնք պայծառ հետք են թողած Հայոց աշխարհի երկնակամարին վրա»:

Լուսահոգի կաթողիկոսի անունն ու գործունեությունը սերտորեն կապված են եղել նաև խաղաղության համաշխարհային շարժման կազմակերպման և մասնակցության հետ:

Պատահականություն չէր, որ Հայոց լուսարձակ Հայրապետը խաղաղության համար պայքարողների առաջին շարքերում է եղել. «Հոգեւորս Հայրապետը եղավ ու մընաց միջև իր կյանքի վերջը՝ նաև մեծ աղոթող մը և պայքարող մը վասն խաղաղության համայն աշխարհի: Իր հեղինակավոր խոսքը, իր արդար ծայրը տեսապես հնչեցին հոգի՝ Էջմիածնի սուրբ բարձունքներեն: Գեւորգ Զ կաթողիկոսի կյանքն ու գործը մարմնացումն իսկ եւն աստվածային խաղաղաբար կամքին ու հայոց պատմության հաղաթաղ ոգիին»,—գրում է Վեհափառ Հայրապետը:

«Սիրեցեք էջմիածինը... և ինձ հիշեցվք...»:

Լուսահոգի Հայրապետի վերջին ու սրբազան կտակն է այս, մահից մի քանի րոպե առաջ...

Երանաշնորհ Տ. Տ. Գևորգ Զ կիթողիկոսի մահվան 20-րդ տարելիցի առիթով, երբ ազգովին մեր հարգանքի և երախտագիտության սրտագին տուրքն ենք բերում նրա հիշատակին ու գործին, մխիթարված ենք խորապես, որ մեծանուն Հայրապետի գործը ամենայն մասամբ ապրում և բարգավաճում է նրա արժանավորագույն հաջորդ Ն. Ս. Օծություն Տ. Տ. Վազգեն Ա Ամենայն Հայոց կաթողիկոսի օրով:

Հավիտենական իր կյանքում հրճվում է մեծ ու բարի Հայրապետի անուշ հոգին, որ Մայր Աթոռում շարունակվում է իր գործը, փառավոր արդյունքներով, և իր խնկելի հիշատակը կենդանի ու վառ է ու Էջմիածնում, հայ եկեղեցու կամարների տակ և իր ժողովրդի երախտագետ սրտում:

«Տիշատակն արդարոց օրհնութեամբ եղիցի»:

ՀԱՅՈՑ ՀԱՅՐԱՊԵՏԻ ՈՂՋՈՒՅՆԻ ԽՈՍՔԸ՝
ՈՒՂՂՎԱԾ Ն. Ս. Տ. ՄԱՔՍԻՄ ՊԱՏՐԻԱՐԿԻՆ

(12 մայիսի, կիրակի)

Այսօր ուրախ է մեր Մայր Աթոռ սուրբ Էջմիածինը, ուրախ է հայ հավատացյալ ժողովուրդը, ուրախ ենք մանավանդ մենք բոլորս, որ բուլղար օրթոդոքս մեր քույր եկեղեցու Պետ Նորին Սրբություն Մաքսիմ Պատրիարքը, Մեր շատ սիրեցյալ եղբայրը, իր հայրապետական առաջին այցելությունն է ստալիս Մեզ, իր ջրախմբի բարձրաստիճան հոգևորականներով:

Բերկրյալ սրտով բարի գալուստ ենք մաղթում Ձեզ և Ձեզ ողեկցող բարձրապատիվ հոգևոր դեմքերին:

Թող Աստված օրհնի Ձեր ներկայությունը սուրբ Էջմիածնում, թող Աստված օրհնի քրիստոնեական եղբայրությունը հայ և բուլղար ժողովուրդների:

Ձերդ Սրբություն,

Դարերի պատմություն ունի բարեկամությունը մեր երկու ժողովուրդների, բարեկամություն, որ իր կատարին է հասել մանավանդ անցյալ դարի երկրորդ կեսին, երբ քաջակորով բուլղարները և հայերը մարտնչել են միևնույն սուլթանական բռնակալության դեմ՝ հաճուն իրենց մարդկային սրբազան իրավունքների, հաճուն իրենց ազգային ազատագրության: Բուլղար հայրենասերների պայքարը հույս և հավատք է ներշնչել հայ հեղափոխականներին, որոնցից շատերը օգնություն և ապաստան են գտել բուլղարական հողի վրա և ուսման գեղի ձեռքից մասնակցել են Բուլղարիայի ազատագրության արդար գործին: Բիշ չէ թիվը հայ հեղափոխականների, որոնց անյունները այսօր էլ հանգչում են ազատ Բուլղարիայի բարձունքների վրա:

Նույն հեղափոխական իդեալներով, նույն ազատատենչ ոգով ներշնչ-

ՆՈՐԻՆ ՍՈՒՐԲ ՕԵՐԻԹՅՈՒՆ Տ. Տ. ՎԱՋԳԵՆ Ա. ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ

ված, մեր երկու ժողովուրդների զավակները չխնայեցին իրենց արյունը և երկրորդ համաշխարհային Հայրենական մեծ պատերազմի տարիներին, հացուց փառապանք հաղթանակի ընդդեմ հիտլերյան բռնակալության:

Այդ պատմական հաղթանակի արևի ներքո այսօր քարգավաճում ու ծաղկում են մեր եղբայրական ժողովուրդները, ի մեծ մխիթարություն մեր Լեռնեցիների և մեզ բոլորիս:

Այսպիսի երջանիկ իրադրության մեջ ապրում ու գործում են հայոց և բուլղարաց եկեղեցիները՝ նվիրված իրենց հոգևոր առաքելության, նվիրված նաև աշխարհի խաղաղության ու ժողովուրդների քարեկամության ամրապնդման իդեալին, որ ամենանվիրական իղձն է այսօր ամբողջ մարդկային աշխարհի:

Հայաստանյայց եկեղեցին թե՛ իր մայր երկրի՝ Հայաստանի մեջ և թե՛ արևմտյան տարածքի վրա իր քրիստոնեական ու հայրենասիրական սրբազան պարտականությունն է համարում խաղաղասեր ուժերի առաջին շարքում լինել, իր քույր եկեղեցիների կողքին:

Խաղաղության համար մեզ հետ աղոթող, մեզ հետ գործող քույր եկեղեցիներից մեկն է նաև ձեր եկեղեցին, բուլղար օրթոդոքս եկեղեցին, այսօր Ձերոդ Արքեպիսկոպոսության ներքո: Մենք հույժ երջանիկ ենք հաստատելու այս երջանիկ իրադրությունը:

Ահապասիկ այնքան ամուր հիմքեր մեր երկու եկեղեցիների քարեկամության, այնքան ամուր հիմքեր մեր ժողովուրդների քարեկամության:

Ու այս բոլորի վրա պետք է ավելացնենք նաև մեր ժամանակաշրջանին հատուկ միջեկեղեցական էկումենիկ ոգին, որ հետզհետե առավել է զարգացում և ավելի ու ավելի իրար մոտեցնում քրիստոնեական եկեղեցիները, որպեսզի նրանք դառնան մի տիեզերական եղբայրություն, ինչպես մի է ինքը Քրիստոս և իր սուրբ Ավետարանը: Մենք հավատում ենք Քրիստոսի անուսով ժողովուրդների եղբայրության, և մեր եկեղեցին այդ հավատքով է, որ գործում կերպով մասնակցում է էկումենիկ շարժմանը:

Համոզված ենք նաև, որ էկումենիկ շարժումը կարող է և պետք է իր հեղինակավոր ու վճռական խոսքը ասի աշխարհի խաղաղության պահպանման և արդի մարդկությանը հուզող հարցերում: Մեր կարծիքով, էկումենիկ շարժումը հիմք ունենալով ամեն բանից վեր Քրիստոսի Ավետարանի ոգին, պետք է գործի հանուն խաղաղության, հանուն ընկերային արդարության և հավասարության, հանուն ճնշված ու շահագործված քաղաքացիների ազատագրման, հանուն մարդկային հիմնական իրավունքների պաշտպանության:

Այս ոգով վերանորոգված եկեղեցիները, միացած էկումենիկ տիեզերական շարժման մեջ, կխորհինք, թե առավել հարազատությամբ և ճշմարտությամբ պիտի կարողանան լուծել Ավետարանի պատգամների կենսագործմանը երկրի վրա, մարդկային աշխարհի մեջ:

Թող Տերը լուսավորի մեր ուղին և օգնի մեզ բոլորիս, որ իր կամքը կատարենք երկրի վրա:

Ձերոդ Արքեպիսկոպոս,

Այս մտածումներով և մանավանդ եղբայրական ամենաջերմ զգացումներով Մեր սիրտը Ձեզի կրանաք, կրկին քարի գալուստ մաղթելու Ձեզ և Ձեզ ընկերակցող բարձրապատիվ հոգևոր հայրերին, մաղթելով Ձեզ լիակատար անասան առողջություն և փալլուն հաջողություններ Ձեր պատրիսրքական առաքելության ճանապարհին՝ յի փառս բուլղար օրթոդոքս սուրբ և փառավոր եկեղեցու:

ԵՈՐԻՆ ՍՐԲՈՒԹՅՈՒՆ Տ. ՄԱՔՍԻՄ ՊԱՏՐԻԱՐԷԻ
ԽՈՍՔԸ ԳԱՀԱՍՐԱՀՈՒՄ

(12 մայիսի, կիրակի)

Չերդ Սրբություն վազգեմ Առաջին, սիրեցյալ եղբայր ի Տեր,
Հարգարժան հոգևոր հայրեր,
Մեծարգո պարոն կրոնից նախարար,
Աստվածասեր եղբայրներ և քույրեր,

Դեռևս գտնվում ենք Քրիստոսի Հարության լուսավոր տոնի բարերար
նառաքյալում, զատկական անչափելի բերկրանքի տպավորության ներքո:
Այս պատճառով Ձեզ ողջունում եմ հնավանդ քրիստոնեական հաղթական
խոսքով՝ Քրիստոս հարյալ:

Ջատկական ուրախության հետ մեկտեղ ապրում ենք մի ուրիշ ուրախու-
թյուն ևս՝ այսօրվա հաճելի և հուզիչ հանդիսության ուրախությունը:

Ուրախ ենք, որ գտնվում ենք հայկական օրհնյալ հողի վրա, որը մեր
գիտակցության մեջ արթնացնում է աստվածաշնչական և քրիստոնեական
հնագույն անցյալի նվիրական հիշատակներ: Այստեղ, հավերժական սպի-
տակափառ Արարատի բարձունքից, ըստ Աստվածաշնչի, հանգչել է Նոյի
տապանը, որտեղից աղավթին աշխարհին թերեց ձիթենու ճյուղը, որը մինչև
այսօր էլ մնում է որպես խորհրդանշան խաղաղության (ԾՃՆդոց Ը 4—11):

Այստեղ դարձյալ, ըստ ավանդության, հնչել է սուրբ առաքյալների Թա-
րևոսի և Բարթողիմեոսի ավետարանչական խոսքը:

Այստեղ է թափվել Հռիփսիմե և Գալանե սուրբ կույսերի և նրանց հավա-
տարիմ ընկերուհիների արյունը:

Այստեղ է քարոզել ս. Գրիգոր Լուսավորիչը՝ Հայոց առաջին Հայրապե-
տը, մեծ խոստովանողը և առաքելատիպ սուրբը, որի հիշատակը հարգում է
նաև մեր օրթոդոքս եկեղեցին (80 սեպտեմբեր): Ու տակավին բազում մար-
տիրոսներ, լուսավորիչներ, հայրապետներ ու սուրբեր:

Սակայն, մեր ուրախությունը հորդում է նաև այսօրվա աղոթքով, այս
հոյակապ տաճարում, ուր ձեր հավատավոր եկեղեցականների մասնակցու-
թյամբ հանդիսավոր եկեղեցական արարողություն կատարեցիք:

Հայ եկեղեցին ունի փառավոր ավանդություն և հոգևոր հարուստ ժա-
ւանգություն: Մենք գնահատում ենք ձեր եկեղեցին, որովհետև նա բոլոր
հնագույն արևելյան ոչ պրավոսլավ եկեղեցիների մեջ դավանաբանությամբ,

ՆՈՐԻՆ ՍՐԲՈՒԹՅՈՒՆ Տ. ՄԱՋԱՆԻՄ ՊԱՏՏՐԻԱՐԺ ԲՈՒԼՂԱՐ ԵՐԹՈՒՆԻՔԱՆ ԵԿԵԼԵՑՈՒ

կառուցվածքով, արարողությամբ և ավանդություններով ամենից ավելի մոտ է մեզ՝ արավոպալ դավանանքին հետևողներին:

Մենք սիրում ենք հայ ժողովրդին, նրա ազնվության, հաստատակամության, արիության և հանուն իր հավատքի նրա մարտիրոսության համար: Ու նաև նրա համար, որ նա իր պատմական ճակատագրով բախտակից է եղել մեզ: Թեև աշխարհագրականորեն հեռու ենք իրարից, սակայն պատմա-սանդորեն մերձավոր շատ կապեր ունենք: Հայ գաղթականներ կային հայկականներում դեռևս չորրորդ դարի վերջերի: Դարերից ի վեր բուլղարներն ու հայերը եղբայրաբար ապրում են բուլղարական հողի վրա:

Մենք հարգում ենք հայ եկեղեցին, նրա արժանավոր հովվապետների և հովիվների համար, որոնք աջակցել են մեր ժողովրդին ու մեր եկեղեցուն, թե՛ նրանց ծանր և տառապալից օրերին, օսմանյան լծի մերքո, և թե՛ մեր վերածննդի շրջանում:

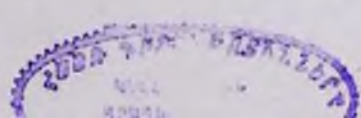
Արտահայտելով մեր ջերմ գնահատանքը հայ եկեղեցու և արի հայ ժողովրդի հանդեպ, այսօր մենք բավարար հիմք և առիթ ունենք արտահայտելու նաև մեր խորին հարգանքը Ձերդ Սրբության անձնավորության հանդեպ, հայ եկեղեցու արժանավոր Գահակալիդ հանդեպ, Ամենայն Հայոց Հովվապետիդ և Գերագույն Կաթողիկոսիդ հանդեպ: Շուրջ 20 տարի, որպես Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս, Ձեր պաշտոնավարության ընթացքում Դուք ստացաք մի-յազգային մեծ հեղինակություն վայելող հովվապետի անուն: Խաղաղության մարտիկների առաջավոր շարքերում, խաղաղասիրական բոլոր ձեռնարկներին Ձեր մասնակցությամբ, քրիստոնեական տարբեր եկեղեցիների մերձեցման և միավորման ի խնդիր Ձեր գործունեությամբ, ինչպես նաև հայ եկեղեցու շինության և բարեկարգության մասին Ձեր անդադրում հոգածությամբ ու ջանքերով, աշխարհում ցրված ու բաժանված Ձեր զավակներին հայրենական երդիկի տակ հավաքելու Ձեր անխոց ճիգերով, Դուք արժանավորապես շահեցիք քաղաքացիական հասարակության վստահությունն ու հարգանքը ու Ձեր ամբողջ հոտի ու հավատացյալ ժողովրդի խորունկ սերն ու որդիական հավատարմությունը:

Ձերդ Սրբություն,

Ապրում ենք նշանակալից մի ժամանակաշրջան, որն ընթանում է գաղութային ստրկությունից ազգային ազատագրության անցնելու նշանաբանով, տարբեր ազգությունների խաղաղ գոյակցության ու բաժանված եկեղեցիների մերձեցման ու միացման մի պատմաշրջան: Մենք, որ կոչված ենք խաղաղության ու հավատքի մեջ միավորման, չենք կարող անմասն և անտարբեր մնալ այս ձգտումների հանդեպ: Խաղաղության մեջ ապրելու ու եղբայրական հաղորդակցության մեջ գտնվելու մեր բաղձանքի արտահայտությունն է տեղական առանձին եկեղեցիների պետերի փոխայցելությունները: Այս է իմաստը նույնպես մեր ներկա այցելության: Արդեն երրորդ անգամն է, որ բուլղար օրթոդոքս եկեղեցու գահակալը եղբայրական այցելություն է տալիս հայ եկեղեցու գահակալին: Առաջին այցելությունը տեղի է ունեցել 1858-ին, իսկ երկրորդը՝ 1867-ին, իմ նախորդի՝ երջանկահիշատակ Կիրիլ Պատրիարքի օրով: Ի պատասխան, Ձերդ Սրբությունը մեր երկիր այցելեց 1865-ին: Ձեր այցելությունը լայն արձագանք գտավ մեզ մոտ ու հիշատակելի պիտի մնա մեր փոխհարաբերությունների պատմության մեջ:

Սիրելի հավատացյալներ ու Տիրոջով սիրելի հայ եղբայրներ,

Եղբայրական ողջույն ենք բերում նաև ձեզ ձեր հայ եղբայրներից, որոնք քնակվում են Բուլղարիայում: Ողջույններ ենք բերում նույնպես բուլղարացի ժողովրդից: Ձեզ բերում ու հաղորդում ենք նաև մեր օրթոդոքս եկեղեցու

Երանություններն ու ջերմագին մաղթանքները՝ առողջության, խաղաղ կյանքի և բարօրության, ձեր սպիտակասական երկրի համակողմանի վերելքի պայմաններում, ձեր երկրի ղեկավարներին, Սովետական Միության մեծ ընտանիքում:

Թող ամենակալ, ամենաբարի Աստված սուրբ Գրիգորի և ձեր բազում հայրենի սրբերի աղոթքներով ու երկմային բարեխոսությամբ պահպանի Ձերդ Սրբությանը, Ձեր գործակիցներին ու ձեր ժողովրդին՝ խաղաղ ու բարօր, հանուն երջանիկ մերկայի և է՛լ ավելի երջանիկ ապագայի. ամեն:

ՀԱՂՈՐԴԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ

Ամենայն Հայոց կաթողիկոս Վազգեն Ա-ի եղբայրական հրավերով 1974 թ. մայիսի 10—15-ը Մայր Աթոռում էր գտնվում բուլղարական օրթոդոքս եկեղեցու Հովվապետ Նորին Սրբություն Տ. Մաքսիմ Պատրիարքը՝ ընկերակցությամբ Ստարա-Ջագորայի միտրոպոլիտ գերաշնորհ Բսմգրատիի, Մակարիոպոլի եպիսկոպոս գերաշնորհ Նիկոլայի, Մոսկվայի բուլղարական օրթոդոքս եկեղեցու ճերկայացուցիչ հագեշնորհ տ. Նեստոր վարդապետի և բարեշնորհ ավագ սարկավագ դոկտոր Վասիլ Վելյանովի:

Այս առթիվ Մայր Աթոռ էին ժամանել Ռումինիայի և Բուլղարիայի հայոց առաջնորդ գերաշնորհ տ. Տիրայր եպիսկոպոսը և Բուլղարիայի հայոց թեմական խորհրդի ատենապետ տիար Օննիկ Ասլանյանը:

Մայիսի 10-ին Երևանի օդանավակայանում բարձրաստիճան հյուրերին դիմավորեցին Վազգեն Ա Ամենայն Հայոց Հայրապետը, գերաշնորհ տ. Կոմիտաս արքեպիսկոպոսը և գերաշնորհ տ. Պարզև, տ. Հուսիկ, տ. Արսեն, տ. Գևորգ եպիսկոպոսները, ինչպես նաև Մայր Աթոռի պատասխանատու աշխատակիցներ:

Բուլղարական եկեղեցու Սրբազան Պատրիարքին օդանավակայանում դիմավորեցին նաև Հայկ. ՄԱՀ Միջխտորների սովետին առընթեր հայ եկեղեցու գործերի խորհրդի նախագահ մեծահարգ տիար Սարգիս Գասպարյանը և տեղակալ տիար Սուրեն Հովհաննիսյանը:

Երկու Հայրապետները, շրջապատված իրենց հետևորդներով, հանդիսավոր շքերթով ժամանեցին Մայր Աթոռ, ուր Փրկչի Իջման սուրբ սեղանի առաջ ողջագուրվեցին և փոխանակեցին բարիգալստյան ու ողջույնի ջերմ խոսքեր:

Մայիսի 11-ին երկու Հովվապետները Մայր տաճարում ճերկա եղան երկույան ժամերգությամբ, այնուհետև՝ Էկումենիկ աղոթքին և հոգևոր համերգին՝ Մայր տաճարի երգչախմբի կատարմամբ:

Մայիսի 12-ին, կիրակի օրը, Հայոց Հայրապետը Մայր տաճարում մատուցեց ս. պատարագ, որի ընթացքում ս. Սեղանին սպասավորում էին տ. Տիրայր և տ. Գևորգ եպիսկոպոսները ու Մայր Աթոռի հոգևորականաց դասը: Քարոզի պահին երկու Հովվապետները հանդես եկան եղբայրական փոխադարձ սիրո և հարգանքի բարեմաղթություններով:

Ա. պատարագից հետո՝ Վեհարանի գահաւարհում, ի պատիւ քուլարականաց եկեղեցու քարձրաստիճան հյուրերի, տեղի ունեցավ հանդիսավոր ընդունելություն, որին ներկա էին նաև հայ եկեղեցու գործերի խորհրդի նախագահ տիար Սարգիս Գասպարյանը, տեղակալ տիար Սուրեն Հովհաննիսյանը, ինչպես նաև Երևանի մտավորական հասարակայնության ներկայացուցիչներ և հավատացյալների մի խումբ քաղաքացիներ: Ջերմ ողջերձով հանդես եկավ Հայոց Հայրապետը, որին նույն ջերմությամբ պատասխանեց քուլարական օրթոդոքս եկեղեցու Հովվապետը:

Ժամը 15-ին Վեհարանի սեղանատանը տրվեց պաշտոնական ճաշկերույթ՝ ի պատիւ Մայր Աթոռի քարձրաստիճան հոգևորական հյուրերի, ուր փոխանակվեցին քաժակաճառեր:

Մայիսի 14-ին Նորին Սրբությունները Իրենց շքանշաններով այցելեցին Մեծ եղեռնի հուշարձան, ինչպես նաև քուլար ժողովրդի մեծ զավակ, հեղափոխական-քաճառտեղծ Պելու Կ. Յավորովի արձան և զետեղեցին ծաղկեպսակներ:

Տիար Ս. Գասպարյանը, ի պատիւ քուլարական եկեղեցու պատվիրակության, տվեց պաշտոնական ճաշկերույթ:

Նույն օրը Հայկ. ՍՍՀ Միեկիստրների սովետի նախագահ տիար Գրիգոր Արզումանյանը ընդունեց Նորին Սրբություն Ս. Տ. Վազգեն Առաքինին, որը ներկայացրեց Իր մեծարգո հյուրին՝ Նորին Սրբություն քուլարական օրթոդոքս եկեղեցու Ս. Մաքսիմ Պատրիարքին:

Երեկոյան երկու Հայրապետները ներկա եղան հոգևոր ճեմարանում հյուրերի պատվին կազմակերպված ուսանողական հանդեսին:

Մայր Աթոռում գտնվելու օրերին մեծարգո հյուրերը այցելեցին Մայր տաճարի և Հին Վեհարանի թանգարանները, Վաղարշապատի պատմական վանքերը՝ ս. Հովսիսիմե, ս. Գայանե, Մատենադարան, Գառնի, Գեղարդի վանք, Սևանա լիճ, ս. Մեսրոպի շիրիմ Օշականում և մայրաքաղաքի այլ տեսարժան վայրեր:

Երեկոյան Վեհարանում տեղի ունեցավ եղբայրական տեսակցություն հայ և քուլարական եկեղեցիների Պետերի միջև, ուր գոհունակությամբ հաստատվեց, որ Հայաստանյայց առաքելական եկեղեցու և քուլարական օրթոդոքս եկեղեցու միջև գոյություն ունեց սերտ կապեր էկումենիկ գործակցության ոգով, ինչպես նաև հայ և քուլար ժողովուրդների միջև՝ եղբայրական սնկեղծ և դարավոր բարեկամություն, որը շարունակվում է մեր օրերում, և որի զարգացման և ամրապնդման համար աշխատում են երկու եկեղեցիները:

Երկու Հայրապետները հաստատեցին նաև, որ՝

ա) եկեղեցիների կոչումն է՝ գոհացում տալ մեր ժամանակաշրջանի այժմեական հարցերին՝ հանգցնել գոյություն ունեցող պատերազմի օջախները, պահպանել և ամրապնդել աշխարհի խաղաղությունը, նպաստել գաղութային ստրկության և ցեղային խտրականության վերացմանը և կենսագործել սոցիալական արդարությունը, եղբայրությունը և բարեկամությունը ժողովուրդների միջև:

Հայ առաքելական և քուլար օրթոդոքս եկեղեցիները ջանքեր են գործադրում այս ազնիվ ասպարեզում՝ գործոն մասնակցություն ցուցաբերելով խաղաղության ազգային կոմիտեներում, խաղաղասեր ուժերի համաշխարհային շարժման մեջ և խաղաղության համաշխարհային քրիստոնեական կազմակերպություններում:

բ) եկեղեցիները պետք է շարունակեն միմյանց ճանաչել էկումենիկ ոգով, որոնք այն ուղիները, որոնք ծառայում են խաղաղության ու փոխա-

դարձ համագործակցությանը և վկայեն աշխարհի առջև իրենց սերը և հավատքը ի Քրիստոս Հիսուս:

Յանկություն հայտնվեց, որ փոխայցելություններ լինեն երկու եկեղեցիների աստվածաբանական հաստատությունների միջև, փոխանակվի կրոնական գրականություն, և երկու եկեղեցիների մերկայացուցիչները փոխադարձաբար մասնակցեն մի շարք գիտական-աստվածաբանական հարցերի ուսումնասիրմանը, որ ծառայեր երկու եկեղեցիների միմյանց առավել լավ ճանաչմանը և մերձեցմանը:

Առյուծ հաղորդագրությունը խմբագրվեց և ստորագրվեց ս. Էջմիածնում 1974 թվականի մայիսի 14-ին:

ՄԱՔՍԻՄ

ՊԱՏՐԻԱՐԺ ԲՈՒԼՂԱՐԱԿԱՆ
ՕՐԹՈԴՈՋ ՆԿԵՂԵՑՈՒ

ՎԱԶԳԵՆ Ա

ԵԱՅՐԱԳՈՒՅՆ ՊԱՏՐԻԱՐԺ ԵՎ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ
ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ

ԲՈՒՂԱՐԱԿԱՆ ՕՐԹՈԴՈՔՍ ԵԿԵՂԵՑՈՒ
ՀՈՎՎԱՊԵՏ ՆՈՐԻՆ ՍՐԲՈՒԹՅՈՒՆ ՄԱՔՍԻՄ
ՊԱՏՐԻԱՐԷԸ ՄԱՅՐ ԱԹՈՌՈՒՄ

ԺԱՄԱՆՈՒՄ

Ամենայն Հայոց կաթողիկոս **Տ. Տ. Վազգեն Ա**-ի եղբայրական սիրայիդ հրավերով սույն թվականի մայիսի 10-ին, ուրբաթ օրը, երեկոյան, Մայր Աթոռ ժամանեց քույրարական օրթողոքս եկեղեցու Պետ Նորին Արքուքուն **Տ. Մաքսիմ Պատրիարքը**:

Արքազան Պատրիարքին ողեկցում էին Ստարա-Ջազուրայի միտրոպոլիտ Բանգրատին, Մակարիոպոլի եպիսկոպոս գերաշնորհ տ. Նիկոլայը, Մոսկվայի քույրարական օրթողոքս եկեղեցու ներկայացուցիչ հոգեշնորհ տ. Նեստոր վարդապետը և քաղեշնորհ ավագ սարկավագ դոկտ. Վասիլ Վելյանովը:

Այս առթիվ նախապես Մայր Աթոռ էին ժամանել Դումինիայի և Բուլղարիայի հայոց առաջնորդ տ. Տիրայր եպիսկոպոս Մարտիրոսյանը և Բուլղարիայի հայոց թեմական խորհրդի ատենապետ տիար **ՕՃԵԻԿ Ասլանյանը**:

Մայիսի 10-ին, երեկոյան, Երևանի օդանավակայանում քույրարական քույր եկեղեցու Արքազան Պատրիարքին և նրա շքախմբին դիմավորեցին և ողջունեցին Ամենայն Հայոց Հայրապետը, Արարատյան թեմի առաջնորդական փոխանորդ տ. Կոմիտաս արքեպիսկոպոսը, Ռուսաստանի թեմի առաջնորդ տ. Պարզև եպիսկոպոսը, Ռումինիայի և Բուլղարիայի հայոց առաջնորդ տ. Տիրայր եպիսկոպոսը, Մայր Աթոռի դիվանապետ տ. Արսեն եպիսկոպոսը, Բուլղարիայի թեմական խորհրդի ատենապետ **ՕՃԵԻԿ Ասլանյանը**, տ. Մուշեղ և տ. Եզնիկ վարդապետները, Հայաստանյայց եկեղեցու Միջեկեղեցական հարաբերությունների բաժնի ընդհանուր քարտուղար Պարզև Շահրազյանը և Մայր Աթոռի պաշտոնեությունը:

Թանկագին հյուրերին օդանավակայանում դիմավորեցին և բարի գալուստ մաղթեցին Հայկ. ՍՍՀ Միջխտրների սովետին առընթեր հայ եկեղեցու գործերի խորհրդի նախագահ մեծահարգ տիար Սարգիս Գասպարյանը և տեղակալ տիար Սուրեն Հովհաննիսյանը:

Զափազանց հուզիչ էր Հայոց աշխարհում, սուրբ գրական այս հողի վրա, քույր եկեղեցիների Հովվապետների և Նրանց շքախմբի անդամների ջերմ ողջագուրումը: Նրանց եղբայրական համբույրի մեջ մեկ անգամ ևս նվիրա-

դործվեց Ռայ և քուղար եկեղեցիների և ժողովուրդների սիրո և բարեկամության ղեկավար կապը:

Վերջին 15 տարիների ընթացքում երրորդ անգամ էր, որ քուղարական օրթոդոքս եկեղեցու պատվիրակությունը լինում էր Հայոց երկրում և Մայր Աթոռ ս. Էջմիածնում: 1858 թվականին և ապա 1867 թվականին Հայոց Հայրապետի Ռապերով Մայր Աթոռ էր այցելել Նորին Արքայություն Ռանգունյալ երջանկաթիշատակ Տ. Կիրիլ Պատրիարքը, Ռայ ժողովրդի և Հայաստանյայց եկեղեցու մեծ ու ազնիվ բարեկամը:

1865 թվականին Հայոց Հայրապետը քուղարական եկեղեցու Հովվապետի և սրբազան Սինդոի սիրալիր և ջերմ Ռապերով պատասխան այցելություն էր տվել քուղարական եկեղեցուն, քուղար քարի և քրիստոսասեր ժողովրդին և բարեկամ երկրին:

Այդ առթիվ կատարված Ռանդիպումները, եկեղեցիներում և պաշտոնական ընդունելությունների ժամանակ խանդավառ և ջերմ մթնոլորտում արտասանված ճառերը վերածվել էին քրիստոնեական եղբայրության սրբազան տոնի և ղեկավար դաշինքի: Երկու Հայրապետները միասին աղոթել էին ոչ միայն երկու եկեղեցիների և ժողովուրդների անքակտելի բարեկամության և գործակցության ամրապնդման համար, այլ նաև էկումենիկ ոգով՝ քրիստոնեական եկեղեցիների միության համար, հանուն ժողովուրդների ի Քրիստոս եղբայրության և աշխարհի խաղաղության:

Օղանավակայանում սրտառուչ ողջագութվելուց հետո երկու Հովվապետները Իրենց շքախմբերով և հանդիսավոր շքերթով առաջնորդվեցին ս. Էջմիածին:

Տոնականորեն հմշում էր Մայր տաճարի ավետավոր զանգերի զվարթ դողանքը:

Երկու Հայրապետները, եկեղեցական թափոքով ու «Հրաշափառ»-ով առաջնորդվեցին Մայր տաճար՝ հավատացյալ ժողովրդի խուռներամ քաղմության խանդավառ արտահայտությունների ներքո: Մայր տաճարում երկու Հայրապետները Փրկչի Իջման ս. սեղանի առաջ միասին աղոթեցին և կրկին անգամ ողջագութվեցին:

Հայոց Հայրապետը ջերմորեն ողջունելով և թարի գալուստ մաղթելով Մաքսիմ Պատրիարքին ու նրա շքախմբի անդամներին, ասաց.

ՎԵՀԱԾԱՌ ՀԱՅՐԱՊԵՏԻ ՈՂՋՈՒՅՆԻ ԽՈՍՔԸ ՄԱՅՐ ՏԱՃԱՐՈՒՄ

«Գոհություն Աստուծո Ամենակալին, որ արժանի արեց մեզ այս սուրբ տաճարի կամարների ներքո վերստին հանդիպելու և սրտագինս ողջունելու Մեր սիրեցյալ Եղբորը, Նորին Արքայություն Մաքսիմ Պատրիարքին:

Պատմական այս սուրբ տաճարը, որ 12 դարերի մի անցյալ ունի, ավելի հաճախ ապրել է տխուր ու ծանր օրեր: Սակայն, փառք Աստուծո, այս վերջին 50 տարիների ընթացքում այս տաճարը մեր հավատացյալ ժողովրդի հետ միասին ապրում է ուրախության օրեր, մանավանդ երբ այսպիսի բացառիկ առիթներ է ունենում ընդունելու մեր քույր եկեղեցիների ղեկավար պետերին:

Այսօր մենք այստեղ բերկրյալ սրտով և անկեղծ սիրո զգացումներով ընդունում ենք Տ. Մաքսիմ Պատրիարքին և Նրան ողեկցող բարձրաստիճան ղեկավար հյուրերին:

Ծատ ուրախ ենք, սիրեցյալ Եղբայր ի Քրիստոս, և վստահ, որ Աստուծո օրհնությունը պիտի վայելենք միասին այս օրերին և մի անգամ ևս պիտի աղոթենք այս սուրբ Սեղանի առաջ մեր երկու եկեղեցիների բարգավաճման

համար, պիտի աղոթենք մեր երկու ժողովուրդների երջանկության համար, որոնք անցյալում այնքան դժբախտություններ ու տառապաքներ են կրել Օսմանյան կալուքության դաժան լծի տակ:

Միասին պիտի աղոթենք դարձյալ աշխարհի խաղաղության համար, որպեսզի երկրագնդի վրա ոչ մի տեղ այլևս չկրկնվեն անցյալի արյունոտ ողբերգությունները, և ժողովուրդները ապրեն ազատ ու երջանիկ որպես նույն երկնավոր Հոր՝ Աստուծո ազատ և հավասար զավակներ:

Կրկին անգամ ողջունում ենք Ձեր բարի ժամանումը ս. Էջմիածին և մաղթում, որ Աստված օրհնի մեր այս հանդիպումը:

Այնուհետև պատասխան ողջույնի խոսքով հանդես եկավ Ս. Մաքսիմ Պատրիարքը:

Տ. ՄԱԶՍԻՄ ՊԱՏՐԻԱՐԷԻ ՈՂՋՈՒՅՆԻ ԽՈՍՔԸ ՄԱՅՐ ՏԱՇԱՐՈՒՄ

«Ձերդ Սրբություն, Գերագնիվ Տեք եղբայր Վազգեն Առաջին, խորապես հրճվում ենք, որ գտնվում ենք ձեր օրհնյալ երկրում, ս. Էջմիածնում, ձեր Մայր տաճարի պատմական կամարների տակ, որպես Ձեր հյուրերը: Ուրախ ենք, որ դարձյալ բարեբախտ հնարավորությունն ունենք տեսնելու Ձեր դեմքը, շփման մեջ մտնելու ձեր հնագույն եկեղեցու, նրա դարավոր սրբությունների, նրա հոգևոր դասի և աստվածասեր ժողովրդի հետ:

Իմ և իմ ուղեկիցների անուհից սրտագին երախտագիտություն եմ հայտնում սույն այցելության կապակցությամբ մեզ ուղղված Ձեր եղբայրական հրավերի համար: Շնորհակալություն եմ հայտնում նույնպես քիչ առաջ մեզ ուղղված ողջույնների և բարի մաղթանքի խոսքերի համար:

Ուրախ ենք մեզ հետ քերելու և Ձերդ Սրբությանը հաղորդելու քուղարական օրթողոքս եկեղեցու սրբազան Սինոդի, մեր աշխատասեր և խաղաղասեր քուղար ժողովրդի, ինչպես նաև Բուղարիայում բնակվող հայերի սրտագին ողջույնները:

Կասկած չունենք, որ ձեր երկրում մեր այցելությունը Ձեր եղբայրական սիրավիր հոգածության և տեղական հարգո հասարակության, ձեր զինվորյալ կղերի ու հավատացյալ ժողովրդի ուշադրության ներքո, մեզ համար իսկապես հաճելի և օգտակար պիտի լինի:

Միաժամանակ վստահություն ենք հայտնում, որ մեր սույն այցելությունը պիտի հանդիսանա համեստ, բայց օգտակար ու էական մի նպաստ մեր երկու եկեղեցիների բարվոք հարաբերությունների ամրապնդման և խորացման, ավելի ևս սերտացնելու համար մեր ժողովուրդների դարավոր կապերը՝ ի նպաստ աշխարհի խաղաղության:

Ամենողորմ և ամենակալ Աստված թող օրհնի մեր համատեղ ջանքերը ու դրանք պսակի ցանկալի հաջողություններով՝ ի փառս Իրեն, հերջամկություն մեր ժողովուրդների ու ամբողջ աշխարհի:

«Քրիստոս յարեառ»:

Այնուհետև երկու Հայրապետները Իրենց շքախմբերով և եկեղեցական թափոռով առաջնորդվեցին Վեհարան, ուր տեղի ունեցավ ջերմ ու սրտագին գրույց երկու Հովվապետների և Նրանց շքախմբի անդամների միջև:

Ավելի ուշ Մայր Աթոռի հարգարժան հյուրերը Վեհափառ Հայրապետի առաջնորդությամբ այցելեցին Մայր տաճարի եկեղեցական արվեստի թանգարան, Հիմ Վեհարանի հայրապետական թանգարան և ապա Նոր Վեհարանի պատկերասրահ-թանգարան:

Տ. Մաքսիմ Պատրիարքը, իր շքախմբի անդամներով, Մայր Աթոռում գտնվելու օրերին հյուրընկալվեց Երևանի հայրապետական վիլայում:

ՈՒՍՏԱԳՆԱՅՈՒԹՅՈՒՆ ԴԵՊԻ Ա. ԳԵՂԱՐՅԻ ՎԱՆՔ

Մայիսի 11-ին, շաբաթ օրը, Տ. Մաքսիմ Պատրիարքը իր շքախմբի անդամներով այցելեց ա. Գեղարդի վանք: Սրբազան Պատրիարքին ողջեցում էին տ. Կոմիտաս, տ. Պարգև, տ. Տիրայր, տ. Գևորգ սրբազանները և տ. Հակոբ քահանա Գյուլյանը:

Հայ հոգևոր մշակույթի կենտրոն հանդիսացող պատմական այս հոշակավոր վանքի մեծ դարբասի առաջ Տ. Մաքսիմ Պատրիարքին ու նրա շքախմբի բոլոր անդամներին աղ ու հացով դիմավորեցին վանքի վանահայր տ. Դանիել վարդապետ Շամյանը և վանական միաբանությունն ու պաշտոնեությունը:

Հարգարժան հյուրերը զանգերի զվարթ դողանքի ներքո առաջնորդվեցին հնադարյան վանքի տաճարից ներս, ուր կատարեցին իրենց աղոթքն ու ուխտը: Այնուհետև մեծարգո հյուրերին պատմական մանրամասն տեղեկություններ տրվեցին ա. Գեղարդա վանքի մասին, որպես Հայաստանում 18-րդ դարի հոգևոր տիպի բարձրագույն ուսումնարանի և հայ մշակույթի փառավոր օջախներից մեկի:

Ա. Գեղարդա վանքում միաբանության կողմից ջերմորեն հյուրասիրվելուց հետո բարձրաստիճան հյուրերը հրաժեշտ առան ու մեկնեցին անմոռանալի տպավորություններով:

Դեպի Երևան իրենց վերադարձի ճանապարհի վրա Մայր Աթոռի թանկահին հյուրերը այցելեցին Գառնիի վերականգնվող հեթանոսական տաճար, որը Հայաստանում հելլենիստական շրջանից մնացած Ա դարի միակ պատմական մեծարժեք ու բարձրարվեստ հուշարձանն է հանդիսանում: Գառնիի սույն պատմական հուշարձանը վերականգնվում ու վերանորոգվում է պետական միջոցներով: Տաճարի ամբողջական վերականգնման աշխատանքները, որոնք շարունակվում են շուրջ վեց տարուց ի վեր, ավարտվելու վրա են:

ԿԻՐԱԿԱՄՏԻ ԺԱՄԵՐԳՈՒԹՅՈՒՆ, ԷԿՈՒՄԵՆԻԿ ԱՂՈԹՔ ԵՎ ՀՈԳԵՎՈՐ ՀԱՄԵՐԳ ՄԱՅՐ ՏԱԺԱՐՈՒՄ

Նույն օրը, երեկոյան ժամը 17-ին, Մայր տաճարում երկու Հայրապետները ներկա եղան կիրակամտի ժամերգությանը, որը կատարվեց Մայր Աթոռի միաբանների և հոգևոր ճեմարանի ուսանողների մասնակցությամբ:

Այնուհետև տեղի ունեցավ էկումենիկ աղոթք, որին իրենց մասնակցությունը բերին, երգերով ու աղոթքներով, բուլղարական եկեղեցու բարձրաստիճան ներկայացուցիչները:

Մայր տաճարում կատարված էկումենիկ սույն աղոթքի մեջ հարազատորեն արտահայտվում էր մեր ժամանակները հատկանշող միջեկեղեցական այն առողջ շարժումը, որը ձգտում է քրիստոնեական եկեղեցիների մերձեցման և եղբայրական համագործակցության Քրիստոսի ընդհանրական եկեղեցու փառքի համար:

Կիրակամտի ժամերգության և էկումենիկ աղոթքի ավարտին Մայր տաճարում տեղի ունեցավ հոգևոր համերգ՝ ի պատիվ Տ. Մաքսիմ Պատրիարքի և նրա շքախմբի անդամների: Հոգևոր համերգի ծրագրում կային հատված-

ներ հայկական, ռուսական, բուլղարական և արևմտաեվրոպական հոգևոր երաժշտությունից:

Մայր տաճարի երգչախումբը, խմբավար Խորեն Մելիսանեջյանի ղեկավարությամբ, խոր ապրումով և արվեստի մուրք զգացողությամբ կատարեց Կոմիտաս Վարդապետի «Խորհուրդ խորին»-ը, «Գովեա, Երուսաղեմ, Կոմիտաս Վարդապետի «Քրիստոս պատարագեալ»-ը, Մակար Եկմայանի «Յորժամ»-ը, զՏեր»-ը, «Քրիստոս պատարագեալ»-ը, Մակար Եկմայանի «Յորժամ»-ը, զՏեր»-ը, «Քրիստոս պատարագեալ»-ը և միջնադարյան «Խնկի ծառ» տաղը: Ոգաց Դուրյանի «Քրիստոս յարեալ»-ը և միջնադարյան «Խնկի ծառ» տաղը: Ապա տաճարի կամարների տակ խորհրդավոր հնչեցին Պ. Չալկովսկու «Գոսպոդի, պոմիլույ»-ը, Կաստալսկու «Մեդոլետիե»-ն, Դմ. Բորտիանսկու «Գ-րդ կոնցերտը, Սմիռնովի «Խվալիտե իմյա Գոսպոդնիա»-ն, բուլղարական «Վրվի ցարոդե վզոդեցի» հոգևոր երգը (մշակումը՝ Ալ. Հարությունյանի), Բախի «Տոկատտա»-ն և Բախ-Գունդի «Ավե Մարիա»-ն:

Հոգևոր համերգի ընթացքում մեներգներով հանդես եկան Մայր տաճարի երգչախմբի մենակատարուհիներ Լուսինե Զաքարյանը, Մարիա Գեղումին և մենակատար Վաղերի Հարությունյանը: Երգեհոնով ընկերակցում էր երգեհոնահար Լևոն Աբրահամյանը:

Հոգևոր երաժշտության սույն համերգի ներշնչող մթնոլորտում ներկացների հոգիները մի անգամ ևս վերացան դեպի քրիստոնեական եղբայրության սրբազան բարձունքները՝ «յերկիր խաղաղություն եւ ի մարդիկ հաճութիւն» սուրբ Ավետարանի աստվածատուր պատգամների խորհրդի մեջ:

ՀԱՅՐԱՊԵՏԱԿԱՆ ՍՈՒՐԲ ՊԱՏԱՐԱԳ ԵՎ ՔԱՐՈՋ ՄԱՅՐ ՏԱԾԱՐՈՒՄ

Մայիսի 12-ին, կիրակի օրը, Մայր տաճարում ս. պատարագ մատուցեց Հայոց Հայրապետը:

«Ուրախ լեր, սուրբ եկեղեցի հայոց»:

Այսօր սոն է Մայր Աթոռ ս. Էջմիածնի և հավատացյալ հայ ժողովրդի համար: Առավոտյան ժամը 10-ին Հայոց Հայրապետը քահանայապետական լրիվ զգեստավորման մեջ, ամպհովանու տակ և ընկերակցությամբ Տ. Մաքսիմ Պատրիարքի և նրա շքախմբի անդամների ու Մայր Աթոռի ողջ միաբանության, հանդիսավոր շքերթով, երգ ու աղոթքով, Մայր տաճարի զանգերի ավետավոր ու խնդազին դողանքի տակ առաջնորդվեց Մայր տաճար՝ օրվա հանդիսության առթիվ մատուցելու քրիստոնեական եղբայրության սուրբ պատարագը:

Վեհաբանից դեպի Մայր տաճար ձգվող շքերթի երկու կողմերում կանգնած քաղմությունը խանդավառ արտահայտություններով էր դիմավորում երկու Հայրապետներին և հոգևորականաց դասին:

Մայր տաճարը զարդարվել էր տոնականորեն: Ամենուրեք խուճկ, աղոթք և երկյուղածություն:

Ավագ բեմի առջև, ձախակողմյան դասում, Տ. Մաքսիմ Պատրիարքի համար դրված էր առանձին պատրիարքական աթոռ:

Ակսվեց հայրապետական սուրբ պատարագը: Ա. Սեդանին սպասավորում էին տ. Տիրայր և տ. Գևորգ եպիսկոպոսները, քահանայից դասը և Մայր Աթոռի ևարկավագաց ողջ խումբը:

Սուրբ պատարագի կոմիտասյան երգեցողությունը կատարում էր Մայր տաճարի երգչախումբը՝ խմբավար Խորեն Մելիսանեջյանի շնորհալի ղեկավարությամբ:

«Հայր մեր»-ից ուռաջ քաղողեց Վեհափառ Հայրապետը «Քրիստոս յարեալ ի մեռելոց» բնաբանով՝ ողջունելով նաև Մայր Աթոռում ներկայու-

թյունը բուլղարական օրթոդոքս քույր եկեղեցու պատվիրակության՝ գլխավորությամբ Տ. Մաքսիմ Սրբազան Պատրիարքի:

Իր քաղաքի ավարտին Հայոց Հայրապետը եղբայրորեն Ավագ սեղան հրավիրեց Նորին Սրբություն Տ. Մաքսիմ Պատրիարքին՝ իր ողջույնն ու զրհմությունը տալու հայ հավատացյալ ժողովրդին:

Հուզիչ էր Ավագ ս. սեղանի թեմի վրա երկու Հայրապետների ի հրիստոս եղբայրության և սիրո ողջագոյությունը:

Նորին Սրբությունը նախ իր և իր շքախմբի անդամների անունից սրբազին շնորհակալություն հայտնեց Հայոց Հայրապետի եղբայրական հրավերի, ջերմ դիմավորման և ողջույնի բարեմաղթությունների համար ու ապա ասաց.

«Մեզ հետ ենք բերում ու անձամբ Ձեզ ենք հաղորդում Մեր, բուլղարական օրթոդոքս եկեղեցու և նրա սրբազան Սինոդի, մեր հավատացյալ աշխատասեր ու խաղաղասեր բուլղար ժողովրդի, ինչպես նաև Բուլղարիայում ապրող հայերի սրտազին ողջույնները:

Կասկած չունենք, որ Հայոց այս հիմնավորը երկրում և ս. Էջմիածնում մեր ներկայությունը, Ձեր եղբայրական սիրալից հոգածության ներքո, Մեզ համար իսկապես հաճելի և օգտակար պիտի հանդիսանա: Վստահ ենք միաժամանակ, որ Մեր սույն այցելությունը համեստ, բայց օգտակար ու կարևոր մի նպաստ պիտի բերի մեր երկու եկեղեցիների, բուլղար և հայ ժողովուրդների բարվոք և դարավոր բարեկամության ամրապնդմանն ու խորացմանը հօգուտ նաև աշխարհի խաղաղության:

Թող Աստված օրհնի մեր այս հանդիպումը Իր փառքի համար, մեր երկու ժողովուրդների երջանկության և աշխարհի բարօրության համար»:

ՀԱՆԴԻՍՈՒԹՅՈՒՆ ՎԵՀԱՐԱՆԻ ԳԱՀԱՍՐԱՀՈՒՄ

Ս. պատարագի ավարտին երկու Հովվապետները եկեղեցական թափոքով ու ամպհովանու տակ առաջնորդվեցին Վեհարանի գահասրահ, ուր տեղի ունեցավ մասնավոր ընդունելություն:

Հայոց Հայրապետը բազմեց Իր գահի վրա, իսկ Նորին Սրբություն Տ. Մաքսիմ Պատրիարքը՝ իր համար դրված պատրիարքական մասնավոր գահի վրա: Գահասրահում ներկա էին երկու քույր եկեղեցիների բարձրաստիճան հոգևորականները, Մայր Աթոռի միաբանությունը, մայրավանքի պաշտոնությունը, Մայր տաճարի երգեցիկ խումբը և հավատացյալ ժողովրդի մի հոծ բազմություն:

Գահասրահում էից նաև Հայկական ՍՍՀ Միմիստրների սովետին առընթեր հայ եկեղեցու գործերի խորհրդի նախագահ Ս. Գասպարյանը և տեղակալ Ս. Հովհաննիսյանը:

Այս հանդիսավոր առիթով Հայոց Հայրապետը կրկին անգամ ողջունեց և բարի գալուստ մաղթեց բուլղարական օրթոդոքս եկեղեցու հոգևոր Պետին ու նրա շքախմբի անդամներին, ջերմ ու բուխնդակալից ուղերձով (Տես «Էջմիածին» ամսագիր, 1974 թ., № Ե, էջ 10):

Այնուհետև հանդես եկավ Տ. Մաքսիմ Պատրիարքը Հայոց Հայրապետին ուղղված սրտազին խոսքով (Տես նույնը, էջ 12):

ՊԱՇՏՈՆԱԿԱՆ ՄԱՐԿԵՐՈՒՅԹ ՎԵՀԱՐԱՆՈՒՄ

Ժամը 15.30-ին Վեհարանի սեղանատանը, ի պատիվ Տ. Մաքսիմ Պատրիարքի, տրվեց պաշտոնական ճաշկերույթ՝ մասնակցությամբ ալեյի քան երեսուն հրավիրյալների:

Որոշված ժամին երկու Հայրապետները մուտք գործեցին սեղանատուն:
Սեղանն օրհնեց Հայոց Հայրապետը: Պատվո սեղանի շուրջ տեղ գրավեցին Հայոց Հայրապետը, Բողոքարիայի Պատրիարքը և տիար Ս. Գասպարյանը:

Պաշտոնական սույն ճաշերույթին ներկա էին միտրոպոլիտ Բանգրատին, տ. Նիկողայ եպիսկոպոսը, տ. Նեստոր վարդապետը, Վասիլ Վելյամով սարկավագը, տ. Կոմիտաս, տ. Պարգև, տ. Հուսիկ, տ. Արսեն, տ. Նարեկ, տ. Փետրոզ սրբազանները, տ. Մուշեղ, տ. Արիս, տ. Աղամ, տ. Եզնիկ վարդապետները, տ. Հակոբ քհն. Գյուլչյանը, Սարգիս սրկ. Սարգսյանը:

Ծաշկերույթին ներկա էին նաև տիար Ս. Հովհաննիսյանը, տիար Օճնիկ Աղաջյանը, Ա. Հատիսյանը, Պ. Շահբազյանը և այլ հրավիրյալներ:

Սեղանը վերածվեց ճշմարտապես քրիստոնեական սիրո սեղանի: Սրտագին ու հայրենասիրական ջերմ մթնոլորտում փոխանակվեցին ողջույնի ու բարիգալստյան բաժակաճառեր:

Հայոց Հայրապետը առաջին բաժակն առաջարկեց օրվա պատվավոր հյուրի՝ Ս. Մաքսիմ Պատրիարքի կենացը, բարեմաղթելով բուղարական քույր եկեղեցուն անասանությունն, պայծառությունն Նորին Արքայության գահակալության օրերին, բուլղար հավատացյալ ազնիվ ու բարի ժողովրդին՝ երջանկություն, բարգավաճում, և բուլղարական հայրենիքին՝ բարօրություն:

Հայոց Հայրապետը Իր ելույթում մի ամգամ ևս վեր հանեց բուլղարական և հայ եկեղեցիների ու ժողովուրդների դարավոր քարեկամության պատմական ճշանակությունը:

Տ. Մաքսիմ Պատրիարքը երկրորդ բաժակն առաջարկեց խմել Մայր Աթոռ ս. Էջմիածնի անասանության և Հայոց Հայրապետի կյանքի արևշատության համար, հետևյալ գրավոր ուղերձով.

«Զերդ Արքություն, գերաշնորհ և հոգեշնորհ հայրեր, մեծարգո պրն. Գասպարյան, սիրելի եղբայրներ և քույրեր, սիրելի սեղանակիցներ,

Առաջին անգամ չէ, որ գտնվում եմ Հայաստանում, որպես հայ եկեղեցու Նորին Արքություն կաթողիկոս-Պատրիարքի հյուրը: Երջանկահիշատակ Կիրիլ Պատրիարքի պաշտոնական այցելության ժամանակ ես առաջին այցելությունս կատարեցի ս. Էջմիածին, որպես աթոռակալ Մոսկվայի բուլղարասյան եկեղեցու՝ բախտը ունենալով մաս կազմելու մեր պատվիրակությանը, ու ամբողջ սրտով ապրեցի զորեղ և հուզիչ պահեր, որ պարզեց ինձ այդ չափազանց հաճելի այցելությունը: Անջնջելի են այդ օրերի իմ հուշերը ձեր գեղեցիկ երկրից, անմոռանալի է այն տպավորությունը, որ ունեցա Նորին Արքություն Վազգեն Ա Ամենայն Հայոց կաթողիկոսի, Նրա նախաձեռնությամբ ղործակիցների և բարեկամ ու աշխատասեր հայ ժողովրդի կողմից ցույց տրված սրտագին հյուրընկալությունից:

Սրտառուչ այն ուշադրությունը, որով շրջապատված եմք այս օրերին, մեծապես ուրախացնում է մեզ: Այն չափազանցված հարգանք չէ, այլ անկեղծ ու ջերմ գուրգուրանք, որը բխում է բոլոր մեզ շրջապատողների սրտերի խորքից:

Սույն եղբայրական սիրո սեղանի շուրջ ամենից առաջ երախտապարտ եմ զգում ինձ Նորին Արքության հանդեպ, որպես հայ եկեղեցու հյուր, որպես բուլղարական եկեղեցու պատվիրակության ղեկավար՝ սիրալիր հրավերի համար: Այսպիսով, թանկագին մի առիթ ևս ստեղծվեց՝ աշխարհի սուրբ արտահայտելու այն մերձավոր քարեկամությունը, որ գոյություն ունի մեր երկու եկեղեցիների գահակալների ու բնակամարտ մեզ՝ մեր երկու ժողովուրդների

րի միջև: Ի սրտե շնորհակալ եմ Նորին Արքայություն կաթողիկոս-Պատրիարքին, այն եղբայրական զգացումների համար, որ Նա տածում է մեր ժողովրդի և մեր ա. եկեղեցու հանդեպ: Անձնապես հուզված եմ Նորին Արքայության եղբայրական ուշադրությունից, երբ երեք տարի առաջ Երկայացուցչական մի պատվիրակություն ուղարկեց Բուլղարիա՝ որպես բուլղարական օրթոդոքս սուրբ եկեղեցու զահակալ ընտրության և զահակալության մասնակցելու և այդ առթիվ Իր եղբարական ողջույններն ու բարեմաղթություններն արտահայտելու համար:

Զերդ Արքայություն,

Զեզ ճանաչում եմ իմ երիտասարդական օրերից, ճանաչում եմ Զեր արժանիքները, ու հաճելի է ինձ հաստատել հայ եկեղեցու ծաղկումը Զեր իմաստուն առաջնորդության ներքո, որպես բնական արդյունք Երկնավոր Հոր առատաձեռն օրհնության ու Տիրոջ այգու մեջ Զեր եռանդուն ջանքերի: Հայ եկեղեցին, որպես սփյուռքահայերի պահպանման-մայր, մրանց մեջ կենդանի է պահում Աստուծո հանդեպ հավատը ու ձեր հայրենիքի հանդեպ սերը: Երջանիկ եմ, որ հյուրն եմ հայրենակներ մի եկեղեցու, որի գործերը վկայում են պարտականության կատարումը հանդեպ Գերագույն Հովվապետի ու հանդեպ աշխատանքի և խաղաղ հայ ժողովրդի:

Մեր երկու ժողովուրդները եղբայրացած են վաղուց: Պատմական ճակատագիրը մրանց այնքան մոտեցրել է միմյանց: Ակնհայտ են այն մղումները, որոնք պայմանավորել են մրանց փոխադարձ սերը և ծանր փորձությունների ժամանակ մրանց մոտեցրել են միմյանց փոխադարձ օգնության համար: Այս իսկ պատճառով շատ բնական էր, որ մեր մեծ բանաստեղծ Պ. Կ. Յավորովի բանաստեղծական քնարը երգեր հայ հերոս և մարտիրոս ժողովրդի թշվառ պանդուխտների չարչարանքն ու տառապանքները: Մինչև այսօր էլ յուրաքանչյուր բուլղարացու սիրտը բաբախում է Յավորովի բանաստեղծության ուրթով, եղբարական հայ ժողովրդի հանդեպ սիրո ուրթով:

Մեր ժողովուրդների բարեկամությունը ամրապնդվում է նաև մեր մեր սերունդների ավելի երջանիկ ապագայի կերտման համար մրանց համաճանաչման ձգտումով: Այս շինարար աշխատանքի հաջողության առաջին պայմանը խաղաղությունն է: Ինչ էլ որ ձեռք բերես, երբ պակասում է խաղաղությունը, ներկա ռազմական տեխնիկայի պայմանների տակ մի ակնթարթում կարող է մոխրի վերածվել: Այս պատճառով մեր եկեղեցիներն ու ժողովուրդները համոզումով խաղաղություն են քարոզում ու եռանդով աշխատում, որպեսզի երկրագնդի բոլոր ժողովուրդները ձեռք բերեն այն: Զեր մայրաքաղաքում ու ավելի փոքր բնակավայրերում ծավալված շինարարությունը, որ են հնարավորություն ունեցա տեսնելու, նույնպես վկայում են, որ խաղաղության գործը, որի մարտիկների առաջավոր դիրքերում կանգնած է ՍՍՀ Միությունը, արդար է ու պիտի հաղթի չարի և խավարի ուժերին:

Նորին Արքայություն սիրելի Կաթողիկոս-Պատրիարք Վազգեն Ա-ի համար Աստուծոց հայցում եմ արևելատություն, առողջություն և ուժ, որպեսզի նույն մախանձախնդրությամբ կատարի Իր եկեղեցանկեր և հայրենասիրական ծառայությունը:

Եղբայր հայ ժողովրդին մաղթում եմ առաջադիմություն և վերելք շինարարության ասպարեզում՝ հանուն է՛լ ավելի երջանիկ ապագայի:

Բոլոր սեղանակիցների կենացը:

Հայոց Հայրապետը երրորդ քաժակն առաջարկեց խմել Տ. Մարտին Պատրիարքի շքախմբի անդամների կենացը՝ շեշտելով յուրաքանչյուրի հոգե-

վոր ու անձնային ծառայությունը իրենց սուրբ եկեղեցուն, բոլորն էլ ընտրյալ հոգիներ, որոնք Տ. Մեսրոպ Պատրիարքի ղեկավարության և օրհնության ներքո առաքելական-հայրենասիրական փառավոր գործ են կատարում ի փառս Քրիստոսի և ի բարօրություն հայրենյաց:

Այնուհետև Հայոց Հայրապետը ջերմ սրտով բաժակ առաջարկեց ընդունելությանը ներկա պրն. պրն. Ս. Գասպարյանի և Ս. Հովհաննիսյանի և ի դեմս նրանց՝ հայրենի բարեխմամ կառավարության կենացը:

Այս առթիվ Հայոց Հայրապետը երախտագիտության և շնորհակալության սրտագին խոսք ուղղեց հայրենի կառավարության ներկայացուցիչ, հայ եկեղեցու գործերի խորհրդի նախագահ Ս. Գասպարյանի, որը, հանուն հայրենի կառավարության, միշտ իր բարոյական ու գործնական օժանդակությունն է բերել Հայոց Հայրապետին, նրա գահակալության համարյա ողջ տևողության ժամանակ՝ իր պաշտոնավարության ավելի քան 14 տարիների ընթացքում, Մայր Աթոռում կատարվող եկեղեցական, մշակութային, շինարարական վերանորոգչական աշխատանքներում, ինչպես նաև միջեկեղեցական զանազան հարցերում:

Խոսք առնելով պրն. Ս. Գասպարյանը շնորհակալություն հայտնեց Հայոց Հայրապետի ջերմ խոսքերի համար և հայրենի կառավարության, եկեղեցական խորհրդի ու իր անունից ողջունեց ներկայությունը բուլղարական եկեղեցու Պատրիարքի և նրա շքախմբի անդամների և մասնավորապես շեշտեց ուս, հայ, բուլղար ժողովուրդների պատմական ճակատագրերի ընդհանրությունը, նրանց միասնական պայքարը հանուն իրենց ազատության և այդ պայքարում կոփված նրանց դարավոր ու անքակտելի բարեկամությունը:

ԱՅՑՑԵԼՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Մայր Աթոռի հարգարժան հյուրերը մայիսի 12-ին, երեկոյան ժամը 18-ին, ուխտի գնացին Օշական, ս. Մեսրոպ Մաշտոցի շիրմի առաջ խոնարհվելու և աղոթելու համար:

Մայիսի 18-ին, երկուշաբթի օրը, առավոտյան, երկու Հայրապետները իրենց շքախմբերով ուղևորվեցին Սևանա լիճ և այցելեցին Սևանի պատմական վանքերը: Ապա կեսօրվա ճաշը կատարեցին լճափում, «Աղթամար» հյուրանոցում:

Մայիսի 14-ին, երեքշաբթի օրը, առավոտյան ժամը 10-ին, երկու Հայրապետները իրենց շքախմբի անդամների ուղեկցությամբ այցելեցին Երևանում ս. Մեսրոպ Մաշտոցի անվան ձեռագրաց Մատենադարան, ուր նրանց ջերմորեն ու հարգալից մեծարանքով ընդունեց Մատենադարանի տնօրեն դոկտոր-պրոֆեսոր Լևոն Խաչիկյանը՝ սույն հաստատության ղեկավարության այլ անդամներով և գիտնական աշխատակիցներով:

Մատենադարանում հյուրերը մեծ հիացմունքով ծանոթացան հայ մշակույթի, արվեստի, պատմության և գիտության անկրկնելի գանձերին և ապա երախտագիտության և գոհունակության խոր զգացումներով դիտեցին այստեղ գործարանքով պահվող բուլղարական մշակույթի և դպրության վերաբերյալ թանկագին հիշատակարանները և պատմական փաստաթղթերը:

ՀԱՆԴԻՍՈՒԹՅՈՒՆ ՀՈԳԵՎՈՐ ԾԵՄԱՐԱՆՈՒՄ

Նույն օրը, երեկոյան ժամը 19-ին, երկու Հայրապետները իրենց շքախմբերով այցելեցին հոգևոր ճեմարան ու ներկա եղան կազմակերպված ուսանողական հանդեսին:

Հոգևոր ճեմարանի տեսուչ տ. Արիս Ծ. վարդապետը, հանում տեսչության, դասախոսական կազմի և ուսանողության, քարիզալստյան և ողջույնի հետևյալ խոսքով դիմեց քույր եկեղեցու մեծարգո հյուրերին.

«Այսօր պատմական մի օր է մեր եկեղեցու համար, որովհետև բացառիկ պատիվն ու հաճույքն ունենք հոգևոր ճեմարանի հարկի տակ ընդունելու Մայր Աթոռի քարծրաստիճան հյուրին՝ բուլղարական պրավոսլավ եկեղեցու Պետին՝ Ամենապատիվ Տ. Մաքսիմ Սրբազան Պատրիարքին ու նրա շախմբի անդամներին, որոնք արդեն մի քանի օրից ի վեր գտնվում են ս. Էջմիածնում և Սովետական Հայաստանում, Հայոց Հայրապետի հրավերով:

Կասկածից վեր է, որ այս այցելությանը վերանորոգվում են հայ և բուլղար ժողովուրդների պատմական կապերը, որոնք գալիս են դարերի խորքից: Մեր երկու ժողովուրդներն էլ նույն ճակատագրով են տառապել և հեծել Բյուզանդիայի և ապա օսմանյան լծի ներքո: 1878 թ. ռուս-թուրքական պատերազմով բուլղար ժողովուրդը վերջապես ազատագրվեց օսմանյան լծից՝ յիրաճալով իր անկախությանը, իսկ հայ ժողովուրդը շարունակեց ապրել իր տխուր կյանքը օտար տիրապետության տակ, մինչև համաշխարհային առաջին սլատերազմը, երբ սուլթանական Թուրքիան ցեղասպանության ոճրածին մի ծրագիր գործադրեց՝ կոտորելով շուրջ երկու միլիոն հայեր, որոնց թվում՝ հազարավոր անմեղ հոգևորականներ: Հրկիզվեցին ու քանդվեցին բազմաթիվ վանքեր ու եկեղեցիներ: Դատարկվեց ամբողջ Արևմտյան Հայաստանը, ուր դարերով ապրել և ստեղծագործել էր հայ ժողովուրդը: Սակայն, հակառակ այս տխուր իրողության ու նահատակության, հաւ ժողովուրդը բուլղար քաջարի ժողովրդի նման, 1920 թվականին հերոսական խարտչումներից հետո, ստեղծեց ներկա Սովետական Հայաստանը՝ ռուս բարի և ազնիվ ժողովրդի եղբայրական անջահախնդիր օգնությամբ, ուղեւտական բազմազգ ժողովուրդների մեծ ընտանիքում:

Ինչպես բուլղարացի ժողովուրդը, հայ ժողովուրդը ևս երախտապարտ է ռուս ժողովրդին՝ նրա եղբայրական օգնության և պաշտպանության համար: Մոռացած անցյալի տխուր ողբերգություններն ու նահատակությունները, ժամանակ է, որ առավել ևս զորանան ու ամրապնդվեն հոգևոր ու բարեկամական կապերը բուլղար և հայ ժողովուրդների միջև, մանավանդ բուլղար և հայ եկեղեցիների միջև: Այս նպատակով կարևոր է հոգևոր դպրանոցների մեր ուսանողների մեջ սերմանել այն, ինչ որ բարի է և ազնիվ ու ծառայում է քրիստոնեական եղբայրակցության հաստատմանը, քույր եկեղեցիների միջև:

Ուրախ ենք, որ Ամենապատիվ Սրբազան Պատրիարքին ուղեկցում են նաև Բանգրատի միտրոպոլիտը և Նիկիոյի եպիսկոպոսը, որը բուլղար հոգևոր ապագեմիայի տեսուչն է:

Մենք, հոգևոր ճեմարանի տեսչության, դասախոսական կազմի և ուսանողության անունից, բարի գալուստ ենք մաղթում ձեզ, մեր թանկագին հյուրեր, և խնդրում, որ ձեր վերադարձին մեր ուղջույնները հաղորդեք բուլղար հոգևոր ապագեմիայի մեր եղբայրներին»:

Այնուհետև գործադրության դրվեց ճեմարանի ուսանողության ուժերով պատրաստված գեղարվեստական մի ծրագիր՝ քաղկացած շարականներից, երգերից և արտասանություններից:

Հանդեսի ավարտին տեսչի հրավերով ճեմարանի ուսանողության և դասախոսական կազմին ուղղվող օրհնության խոսք ասաց Տ. Մաքսիմ Սրբազան Պատրիարքը.

«Հոգեշնորհ ռեկտոր, Բարգեղի դասախոսներ և շատ սիրելի ուսանողներ, շատ ուրախ եմ, որ Նորիմ Սրբություն Վազգեն Ա կաթողիկոսը ինձ հրավիրեց և առիթն ընծայեց մաև լիցելու ձեր մեջ՝ այս հոգևոր հաստատության կամարների ներքո, որտեղ պատրաստվում են հայ եկեղեցու և հայ ժողովրդի հոգևոր ծառայության կանգնած ազնիվ եկեղեցական մշակներ: Մենք գալիս ենք եղբայրական հուլիարիայից, մեզ հետ բերելով Աստուծո օրհնությունը՝ հաև կրթական այս հաստատությանը: Որսխ հոգևորականներ մենք աշխատում ենք, ինչքան որ կարող ենք, տարածել Աստուծո խոսքը և արժանանալ Նրա օրհնությանը:

Սիրելի դասախոսներ և ուսանողներ, այժմ ապրում ենք էկոմենիզմի շարաշրջանում, երբ բոլոր եկեղեցիները եղբայրորեն գործակցում են իրար հետ: Այսօր աստվածաբանությունը նպատակ ունի քացատրելու և ամրապնդելու եկեղեցիների միջև համերաշխության ոգին: Եթե անցյալում քաղաքական կամ կրոնական որևէ պատճառ կարող էր առիթ հանդիսանալ եկեղեցիների միջև համերաշխության ոգու խափանմանը, ապա այսօր նման երեւոյթները տեղի ունեցաւ չեն կարող: «Առանց իճճ,—իճշպես ասել է Տերը,— ոչինչ անել չեք կարող»: Այսօր էլ մեզ զգնում և առաջնորդում է սուրբ Հոգին, որպեսզի հարատեւենք մեր սրբազան առաքելության մեջ, Քրիստոսի եկեղեցու փառքի համար, և ամենքս էլ լինենք մեկ և անքաժան, իճշպես մի և անքաժան է եղել Քրիստոսի ընդհանրական եկեղեցին:

Թող Աստուծո՞ւ օրհնությու՞նը լինի ձեզ հետ: Ամեն:

Հոգևոր ճեմարանի հարկի տակ սույն հանդիպումն ավարտվեց Տերու-
հական աղոթքով և Տ. Մաքսիմ Պատրիարքի օրհնությամբ:

ՀԱՄԱՏԵՂ ԱՂՈԹՔ ԵՒ ԵԵՐՈՒՄԱԿԱՐԵՐՈՒՄ՝ ՀԱՅ ՆԱՀԱՏԱԿԱՅ ՀԻԾԱՏԱԿԻՆ

ԿԱՌԱՎԱՐԱԿԱՆ ԺԱՇԿԵՐՈՒՅԹ՝ Ի ՊԱՏԻՎ ԲՈՒՂԱՐԱԿԱՆ
ԵԿԵՂԵՑՈՒ ՊԱՏՎԻՐԱԿՈՒԹՅԱՆ

Նույն օրը, ժամը 15-ից, Հայկական ՍՍՀ Միմիստրների սովետին առընթեր հայ եկեղեցու գործերի խորհրդի նախագահ տիար Սարգիս Գասպարյանը, ի պատիվ Մայր Աթոռի բարձրաստիճան հյուրերի, պաշտոնական ճաշկերույթ տվեց «Աճի» հյուրանոցի ջքեղ դահլիճում:

Ընդունելությանը ներկա էին Հայոց Հայրապետը, բուլղարական եկեղեցու Սրբազան Պատրիարքը, բուլղար և հայ բարձրաստիճան հոգևորականներ, ինչպես նաև պաշտոնական այլ հրավիրյալներ հայ մտավորականության ներկայացուցիչներից՝ շուրջ 30 հոգի:

Հարգարժան հյուրերին ջերմորեն ընդունեց և բարի գալուստ մաղթեց տիար Սարգիս Գասպարյանը, որը և ղեկավարեց կառավարական սույն ճաշկերույթը:

Պատոճ Գասպարյանը բաժակ առաջարկեց բուլղարական օրթոդոքս եկեղեցու Տ. Մաքսիմ Սրբազան Պատրիարքի կենացը:

Նորին Սրբություն Մաքսիմ Պատրիարքը, ի պատասխան պարոն Սարգիս Գասպարյանի, իր և իր շքախմբի անունից ողջունելով Սովետական Հաստանի կառավարության ներկայացուցիչ, ասաց.

«Հարգելի պրն. Գասպարյան, Ձերդ Սրբություն, գերաշնորհ հայրեր, հայ եկեղեցու և հայ ժողովրդի ներկայացուցիչներ, սիրելի սեղանակիցներ,

Հասարակաց սեղանն ամեն ժամանակ ու բոլոր ժողովուրդների մոտ մարդկանց իրար միացնելու ու սիրո կապերն ամրապնդելու ուժ ունի: Կարծում եմ, որ այսպիսի նշանակություն ունի և այս սեղանը, որը թեև պաշտոնական է, սակայն արտահայտությունն է մեր երկու ժողովուրդների ու նրանց եկեղեցիների միջև հարգանքի և բարեկամական զգացումների: Եվ որովհետև Հայկական Սոցիալիստական Հանրապետությունը մաս է կազմում Սովետական մեծ Միության, կարելի է ասել, որ սույն սեղանն արտահայտությունն է նույնպես Սովետական Միության ու մեր ժողովրդական Հանրապետության միջև գոյություն ունեցող ամուր կապերի ու սրտագին հարաբերությունների:

Իմ և իմն ուղեկցողների անունից ջերմագին շնորհակալություն եմ հայտնում գերազնիվ հյուրընկալին՝ հարգելի պրն. Գասպարյանին, իսկ հանձին նրա՝ Հայկական ՍՍՀ կառավարությանը՝ մեզ ցույց տրված սիրալիկ հյուրասիրության համար:

Մենք հնագույն մշակույթ և խիզախ ժողովուրդ ունեցող ձեր սքանչելի երկիրն այցելեցինք Մեր գերհարգելի Եղբայր Ամենայն Հայոց գերագույն կաթողիկոս և Պատրիարք Նորին Սրբություն Վազգեն Ա-ի սիրալիկ հրավերով: Մեր այցելության նպատակն է՝ անմիջականորեն ծանոթանալ հայ եկեղեցուն, նրա պատմությանը, աստվածաբանությանը, կառուցվածքին, վիճակին, ավանդություններին և գործունեությանը, ձեր երկրին ու նրա մեծ շինարարությանը և միաժամանակ ձեր եկեղեցու արժանավոր Գաճակալի հետ կարծիքներ փոխանակել մեր փոխհարաբերությունների և եկեղեցիների միջոցով աշխարհի խաղաղության պահպանման ու ամրապնդման գործին մեր քերելիք մասնակցության մասին, որովհետև մեր օրերի գերագույն հրամայականն է՝ խաղաղության պահպանումը:

Մենք ամեն հիմք ունենք գոհ մնալու մեր սույն այցելությունից: Մեր այցելության օրերին մենք հնարավորություն ունեցանք լինելու մի շարք տեսարժան վայրերում՝ կապված հայ ժողովրդի պատմության հետ, տեսնելու

մշակութային մեծարժեք հուշարձաններ, խանգարաններ ու գրադարաններ։
Կարելի է անվարան ասել, որ ամբողջ Հայաստանը ներկայացնում է յուրա-
հատուկ մի խանգարան։ Ձեր մեծանուն պատմաբան Մովսես Խորենացին
ժամանակին ասել է, որ Հայաստանը մի «փոքր աճու» է։ Սակայն իր պատ-
մության ընթացքում հայ ժողովուրդը զարմանալի քաջություն է ցուցաբերել ու
մեծ հերոսներ ծնել։ Հիշենք միայն լեգենդար Վարդան Մամիկոնյանի սրխ-
ազործությունը՝ հերիսոտող պարսիկների դեմ հայերի մղած պայքարում։

Մենք այս մի քանի օրերի ընթացքում ծանոթացանք նաև ձեր երկրի նոր, սոցիալիստական շինարարությանը ու Հայկական ՍՍՀ Հանրապետությունում վերջին տարիներից ձեռք բերված սոցետական ու տեխնիկական առաջադի-
վությունը:

[illegible]

Թույլ տվեք խիստ կարճ մի ուղևորություն անել մեր մոտավոր անցյալի մեջ ու հայերի կողմից թուղարանների հանդեպ ցուցաբերված անճմազոհության շղթագներից միայն մեկը հիշել:

1877 թվականի դեկտեմբերի 29-ը ճակատագրական մի օր էր Թաթար Փազարճիք (ներկայիս Փազարճիք) քաղաքի համար: Ռուս ազատարար զորքերը հաղթականորեն դիմում են դեպի Սոֆիա՝ համբավվոր գեներալ Գուրկոյի հրամանատարությամբ տակ: Մոտեցնում են Փազարճիքին: Օսմանյան զորքերի գլխավոր հրամանատար Սուլեյման փաշան չի ուզում քաղաքը հեշտությամբ զիջել: Գրոշում է այն այրել, իսկ քնակչությանը՝ ոչնչացնել: Հեռագրով Պուլսից իր որոշման մասին հավանություն է ուզում: Թաթար Փազարճիքի կայարանապետը մի խիզախ հայորդի է լինում՝ Հովհաննես Սվաճյան անունով: Ստացվում է հեռագրով տոկալի պատասխանը. «Քաղաքն այրել, իսկ քնակչությանը երեխաների հետ կոտորել»: Մի պաղ սարսուռ է անցնում Սվաճյանի մարմնով: Այս ճակատագրական պահին, սակայն, նրա մեջ ծագում է մարդասիրական մի միտք. այլափոխել հեռագրի քնագիրը. «Փազարճիքը պահպանել, իսկ քնակչությանը չկոտորել»: Հետևյալ օրը ռուսական զորքերը մտնում են քաղաք, և Փազարճիքի վրա շողում է ազատության արևը: Պատմական սույն հեռագրի ժապավենը, իրական և չաղաղեղ ընդգրով, մինչև այսօր էլ մնում է քաղաքային խորհրդի արխիվում՝ հայազգի Սվաճյանի խիզախության, զոհաբերության որպես փաստ:

Բազմաթիվ հայեր մշակույթի իսկական գործիչներ են եղել Բուլղարիա-
յում՝ որպես տպագրիչ, ոսկերիչ, ջուլհակ (գորգագործ և մետաքսի վար-
պետ), ծուլիչ, նկարիչ, երաժիշտ, ուսուցիչ, պաշտոնյա և այլն:

Ներկայումս Բուլղարիայի Ժողովրդական Հանրապետության մեջ ապրում են շուրջ 25 հազար հայեր: Նրանք թարի, պատվավոր հայրենասերներ են, աշխատասեր և օրինակելի քաղաքացիներ: Լրիվ ազատություն են վայելում և իրավահավասար ապրում են մեր ժողովրդի ուրախություններով:

Թույլ տվե՞ք մի անգամ ևս արտահայտել իմ ուրախությունն ու շնորհակալությունը այս սրտագին ընդունելության համար և քաժակ պարպել պրն. Գառպարյանի առողջության, Հայկական ՍՍ Հանրապետության և ՍՍՀ Միության ղեկավարների, հայ և Սովետական Միության մյուս ժողովուրդների երջանկության և հաջողության, խաղաղասեր ժողովուրդների քարեկալության ու աշխարհում խաղաղության հաղթանակի կենսագր»։

Ընդունելության ընթացքում պրմ. Գասպարյանը երկրորդ քաժակն առաջարկեց խմել Հայոց Հայրապետի կենացը՝ բարձրորեն գնահատելով Նրա եկեղեցաշեն, հայրենամիլեր, խաղաղասիրական գործունեությունը, ինչպես նաև Նրա եռանդուն ջանքերը միջեկեղեցական հարաբերությունների ասուլարեզում:

Հայոց Հայրապետը, խոսք առնելով, ասաց.

«Մենք ևս կուզենայինք միանալ պարոն Գասպարյանի առաջարկած քաժակին՝ կրկին ողջունելու համար մեր թանկագին հյուրերին: Այս առթիվ նախ Մենք կցանկանայինք ի սրտե Մեր երախտագիտությունը հայտնել պրմ. Գասպարյանին այս ընդունելության համար, որով մեծարվում է Մայր Աթոռի թանկագին հյուրը: Մեր սրտագին շնորհակալությունն ենք հայտնում նաև այն բոլոր դյուրությունների համար, որ այս առիթով ընծայվեցին մեզ՝ պատշաճ հարգանքով և մեծարանքով ընդունելու համար մեր քույր եկեղեցու բարձրաստիճան պատվիրակությանը: Եվ իսկապես արդար ու արժան էր, որ այս բոլորը տեղի ունենար, որովհետև մեր հյուրերը սովորական հյուրեր չեն, այլ մերկայացուցիչները մի եկեղեցու և ժողովրդի, որին Մենք համարում ենք մեր մերձավորագույն և վաղեմի բարեկամը:

Այս մի քանի օրերի ընթացքում զանազան առիթներով Մենք պատենությունը ունեցանք հիշատակելու այդ բարեկամության մասին անցյալից: Իհնչև մեր օրերը: Այժմ Մենք ցանկանում ենք մշել մի այլ հանգամանք ևս, որն արտահայտությունն է բուլղարական պետության սքանչելի վերաբերմունքի դեպի Բուլղարիայում ապրող հայերը: Այսօր Բուլղարիայում խաղաղ պայմաններում ապրում են ավելի քան 20 հազար հայեր իրենց եկեղեցական, մշակութային և ազգային կազմակերպված կյանքով և վայելում են ամեն ազատություն, ինչպես իրենք՝ բուլղարացիները: Մենք խորապես երախտապարտ ենք բուլղարական կառավարությանը այս ազնիվ վերաբերմունքի համար դեպի երկրի հայ քաղաքացիները:

Մենք համոզված ենք, որ բուլղար ժողովուրդը սիրում և գնահատում է մեզ իբրև եկեղեցի և իբրև մշակույթ ունեցող ժողովուրդ:

Այս մի քանի հաստատումներից հետո Մենք կկամենայինք կրկին անգամ բաժակ բարձրացնել Նորին Արքայուն Մաքսիմ Պատրիարքի կենացը, որ մեզ համար խորհրդանշում է և՛ բուլղարական օրթոդոքս եկեղեցին, և՛ համայն բուլղար ժողովուրդը:

Կեցցե՛ Բուլղարիան»:

ԸՆԴՈՒՆԵԼՈՒԹՅՈՒՆ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՍՍՀ ՄԻՆԻՍՏՐՆԵՐԻ ՍՈՎԵՏԻ ՆԱԽԱԳԱՀ ՄԵԾԱՐԳՈ ՊԱՐՈՆ ԳՐԻԳՈՐ ԱՐՋՈՒՄԱՆՅԱՆԻ ՄՈՏ

Մայիսի 14-ին, երեքշաբթի օրը, երեկոյան ժամը 17-ին, Հայկական ՍՍՀ Մինիստրների սովետի նախագահ տիար Գրիգոր Արզումանյանն ընդունեց Հայոց Հայրապետին, Բուլղարիայի Սրբազան Պատրիարքին և Նրանց ուղեկցող հայ և բուլղար բարձրաստիճան հոգևորականներին:

Երկու Հայրապետների և Մինիստրների սովետի պարոն նախագահի միջև ջերմ մթնոլորտում տեղի ունեցավ ափալիք գրույց, որի ընթացքում Հայոց Հայրապետն իր թանկագին հյուրերին ներկայացրեց մեծահարգ պարոն նախագահին:

Այնուհետև տիար Գրիգոր Արզումանյանը, հանուն հայրենի կառավարության, ջերմորեն ողջունեց և բարի գալուստ մաղթեց երկու Հայրապետներ-

րին և Նրա՛նց շքանքի անդամներին: Ապա մեծահարգ պատրոն նախագահը գրույցի ընթացքում իր սլատվավոր հյուրերին պատմեց տնտեսական և մշակութային շինարարության ասպարեզում Սովետական Հայաստանի ձեռք բերած նվաճումների և ապագա ղեկավարների մասին:

Սույն գրույցին ներկա էին նաև Հայկական ՍՍՀ Միջհատրների սովետի գործերի կառավարիչ Լ. Ե. Վարդանյանը և Հայկական ՍՍՀ Միջհատրների սովետին առընթեր հայ եկեղեցու գործերի խորհրդի նախագահ Սարգիս Գառապարյանը:

**ՆՈՐԻՆ ՍՐԲՈՒԹՅՈՒՆ Տ. ՄԱՔՍԻՄ ՊԱՏՐԻԱՐԺԸ ՀՐԱԺԵՑՑ Է
ԱՌՆՈՒՄ ՀԱՅՈՑ ՀԱՅՐԱՊԵՏԻՑ ԵՎ ՄԱՅՐ ԱԹՈՌԻՑ**

Մայիսի 14-ին, երեկոյան ժամը 19-ին, Վեհաքառում երկու Հայրապետների միջև տեղի ունեցավ եղբայրական տեսակցություն, ուր մի անգամ ևս զոհունակությամբ հաստատվեց, որ թուղարական և հայ եկեղեցիների միջև գոյություն ունեն բարեկամական սերտ կապեր էկումենիկ գործակցության ոգով, ինչպես նաև հայ և թուղար ժողովուրդների միջև՝ եղբայրական անկեղծ ու դարավոր բարեկամություն, որը շարունակվում է մեր օրերում, և որի զարգացման և ամրապնդման համար աշխատում և աղոթում են երկու քույր եկեղեցիները:

Այնուհետև հանդիսավոր իրադրության մեջ երկու Հայրապետները, շքեղապատված իրենց շքանքի անդամներով, ստորագրեցին համատեղ պաշտոնական հաղորդագրությունը՝ որպես պատմական փաստաթուղթ (ՏԵ՛ս «Էջմիածին» ամսագիր, № Ե, էջ 15):

Հուզիչ էր հրաժեշտի պահը: Համատեղ հաղորդագրության ստորագրումից հետո երկու Հայրապետները եկեղեցական թափոքով առաջնորդվեցին Մայր տաճար, ուր միատեղ աղոթեցին և ապա ջերմորեն ողջագուրվեցին քրիստոնեական եղբայրության սիրո համքույրով:

Ավելի ուշ, ժամը 21-ին, Վեհաքառի սեղանատանը հյուրերի պատվին տրվեց հրաժեշտի ճաշկերույթ: Հայոց Հայրապետը ջերմ մթնոլորտում, եղբայրական սիրալիոր զգացումներով տոգորված, թարի ճանապարհ մաղթեց Մայր Աթոռի պատվարժան հյուրերին:

Տ. Մաքսիմ Պատրիարքը, հրաժեշտի պահին խոսք առնելով, ասաց.

«Ձերդ Սրբություն,

Արդեն շուրջ մեկ շաբաթ է, ինչ Ձեր հյուրն ենք: Անցնող այս օրերը հուզումների և ոգևորությունների անմոռանալի օրեր եղան մեզ համար, արդյունք այն քոլորի, ինչ առիթ ունեցանք տեսնելու, լսելու և ապրելու ձեր սքանչելի երկրում: Յուրաքանչյուր օր և յուրաքանչյուր ժամ նորանոր սքանչելի տպավորություններ և միշտ ավելի ոգևորիչ ուրախություններ էր պատհառում մեզ: Սակայն մեր այս ժամանակավոր կյանքում ամեն ինչ վերջ ունի, նույնիսկ ուրախառիթ օրերն ու ժամերը: Այսպես, մեր հաճելի այցելությունն էլ մոտենում է իր վախճանին: Քիչ հետո մենք հրաժեշտ ենք առնելու Ձերդ Սրբությունից և վերադառնալու ենք մեր հայրենիքը: Բաժանման այս պահին ուզում եմ վստահեցնել Ձերդ Սրբությանը, որ օրհնյալ Հայաստանում մեր այցելությունը մեր երկու եկեղեցիների փոխհարաբերությունների պատմության մեջ պիտի ճշվի որպես իսկապես հիշատակելի դեպք, իսկ մեր մեջ պիտի թողնի անջնջելի տպավորություններ և հուշեր, որոնք մեր ամբողջ կյանքում ուրախության և գոհունակության աղբյուր պիտի հանդիսանան մեզ համար:

Խնդրում եմ, Ձերդ Արքությունը, ընդունել անձնապես իմ և մեր եկեղեցու պատվիրակության անդամների անկեղծ երախտագիտությունը մեր հանդեպ ջույգ տրված եղբայրական ընդունելության համար: Թող բազումոգործ Աստված Ձերդ Արքությանը պահպանի կատարյալ առողջության մեջ, որպեսզի տակավին երկար տարիներ այսպես բազմադյուն կերպով ծառայեք ձեր Մայր եկեղեցում ու իրագործեք Ձեր բոլոր բարի մտադրությունները: Ամեն»:

ՄԵԿՆՈՒՄ

Մայիսի 15-ին, չորեքշաբթի օրը, առավոտյան ժամը 7.30-ին, Նորին Արքություն **Տ. Մաքսիմ Պատրիարքը** իր շքախմբով մեկնեց Մայր Աթոռից:

Թանկագին հյուրերին Երևանի օդանավակայանում ճանապարհեց Հայոց Հայրապետը՝ շրջապատված թեմակալ առաջնորդներով և Մայր Աթոռի միաբանության անդամներով:

Բուլղարական օրթոդոքս եկեղեցու պատվիրակությանը Երևանի օդանավակայանում բարի ճանապարհ մաղթեցին նաև Հայկական ՍՍՀ Միմիստրների սովետին առընթեր հայ եկեղեցու գործերի խորհրդի նախագահ **Ս. Գասպարյանը** և տեղակալ **Ս. Հովհաննիսյանը**:

Նորին Արքություն **Տ. Մաքսիմ Պատրիարքը** Մայր Աթոռում իր այցելության օրերին, հանուն բուլղարական օրթոդոքս եկեղեցու, հանուն իր և սըրբազան Սինոդի, պաշտոնական եղբայրական հրավեր ուղղեց Հայոց Հայրապետին՝ փոխադարձ այցելություն կատարելու Բուլղարիա, այս տարվա աշնանը՝ որպես բուլղարական օրթոդոքս եկեղեցու հյուրը:

Արքազան Պատրիարք Հոր ջերմ հրավերը գոհունակությամբ և սիրով ընդունեց Հայոց Հայրապետը:

ՎԱՋԳԵՆ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ՊԱՄԺՅԱՆ

(Առաջնորդ, ռուսիմահալ թեմի)

ՀԱՅ ԵԿԵՂԵՑՎՈ ԱՆՓՈԽԱՐԻՆԵԼԻ ԿՈՐՈՒՍԸ*

Ծանր է մեր սուգը, խոր է մեր վիշտը, անփոխարինելի է մեր կորուստը: Մեր սիրեցյալ Հայրապետը՝ Ամենայն Հայոց մեծագործ և հայրենաճվեր կաթողիկոս Գևորգ Զ-ը, ոչ ևս է մեր մեջ:

Դժվար է, շատ դժվար հաշտվել այն մտքին հետ, թե այլևս չունինք զինքն իբրև Գերագույն Պետ և Առաջնորդ, մանավանդ մեր եկեղեցվո համար տազնապանքով ու մեզ տանջող հարցերով լեցուն այս օրերուն, խոռվահույզ աշխարհի մը մեջ:

Ինչպե՞ս պիտի հալի կապարը մեր սրտերուն:

Բայց մենք սուրբ հավատք մը ունինք: Ինչպես բնության ծոցին մեջ, նույնպես և քարոյական-հոգեկան աշխարհի մեջ ոչինչ չի կորսվիր: Մենք քարոյական իրականություններու, հոգեկան արժեքներու աշխարհ մը կդավանինք, կապրինք այդ աշխարհի մեջ, կապրինք այդ աշխարհով: Այդ աշխարհը մեր սուրբ հավատքին կրակով, մեր լուսաբանակ մախնյաց հանճարով կուտակված արժեքներու գանձարանն է, զոր ոչ ոք կրնա հափշտակել մեզմե:

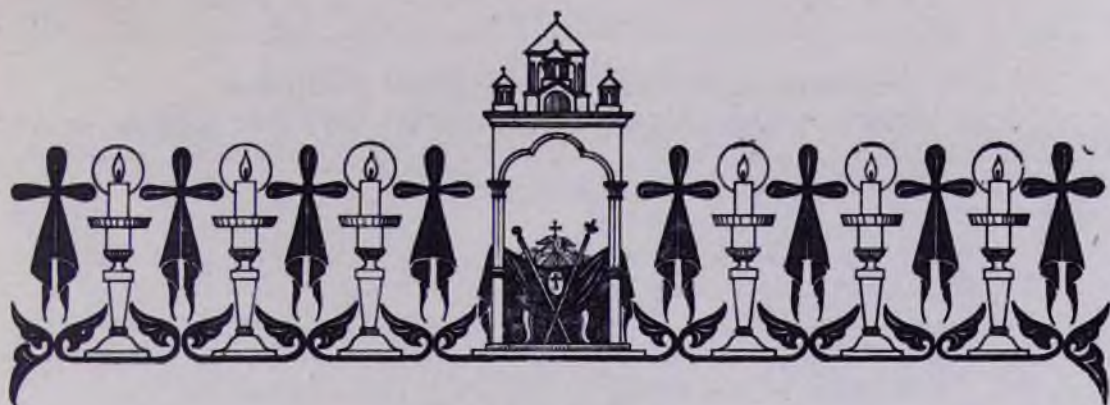
Մեր մեծ Հայրապետը, որ Իր աչքերը հավետ փակելով անցավ դեպի մյուս ափը կյանքին, մեզմե կթաժմվի մարմնապես, որպեսզի «գալ առ մեզ» և քաշխվի մեզ քոլորիս հոգեպես ու շարունակե զմեզ առաջնորդել նաև այսուհետև, մեր երանելի Լուսավորիչներու և Շնորհալիներու շունչով, անոնց ստեղծած հազարամյա հոգեկան արժեքներու լույսով:

Մեր փրկչին և Տիրոջը ս. Հարության շնորհներովը զեղուն սա օրերուն, որպես քաղցր և հույժ մխիթարական ու կենարար խոսք, կլսենք պատգամը մահվամբ մահը հաղթող Աստվածորդվույն՝ «Ո՛չ թողից զձեզ որքս, գամ առ ձեզ», պատգամ մը, որ մեզ կթողու նաև ի Տեր հանգուցյալ մեր մեծ քահանայապետը:

Ուխտե՛նք հավատարիմ մնալ Իր հիշատակին, ուխտե՛նք հավատարիմ մնալ Իր սուրբ գործին, ուխտե՛նք հավատարիմ մնալ սրբություն սրբոց Մայր Էջմիածնին, ուխտե՛նք հավատարիմ մնալ մեր ժողովուրդին և մեր վերջն-ձյուղած մայր հայրենիքին:

Խաղաղություն և լույս՝ երջանկահիշատակ Գևորգ Զ Հայրապետի արդար հոգվույն:

* Երջանկահիշատակ Տ. Տ. Գևորգ Զ կաթողիկոսի մահվան քառանորդ տարեդիցի առթիվ վերահրատարակում ենք սույն դամբանական խոսքը, որն արտասանել է Տ. Տ. Վազգեն Ա Ամենայն Հայոց Հայրապետը՝ որպես առաջնորդ ռուսիմահալ թեմի, 1954 թ. մայիսի 27-ին:

**ՀԱՆԴԻՍԱՎՈՐ Ս. ՊԱՏԱՐԱԳ, ՀԱՅՐԱՊԵՏԱԿԱՆ ՔԱՐՈՋ
ԵՎ ՀՈԳԵՀԱՆԳԻՍ ԵՐՋԱՆԿԱՀԻՇԱՏԱԿ Տ. Տ. ԳԵՎՈՐԳ Զ
ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ ՄԱՀՎԱՆ 20-ՐԴ ՏԱՐԵԼԻՑԻ ԱՌԹԻՎ**

Մայիսի 19-ին, կիրակի օրը, երջանկահիշատակ Տ. Տ. Գևորգ Զ կաթողիկոսի մահվան 20-րդ տարելիցի առիթով վրաժայոց թեմի առաջնորդ, տ. Գևորգ եպս. Սերայդարյանը Մայր տաճարում ս. պատարագ է մատուցում:

Սրբազան արարողությանը ներկա են լինում Մայր Աթոռի ողջ միաբանությունը, ներքին թեմերի առաջնորդները, այդ թվում՝ տ. Կոմիտաս արքեպ. Տեր-Ստեփանյանը, տ. Պարզե եպս. Գևորգյանը, տ. Վահան եպս. Տերյանը, ինչպես նաև Ռումինիայի և Բուլղարիայի հայոց առաջնորդ տ. Տիրայր եպս. Մարտիրոսյանն ու Բուլղարիայի թեմական խորհրդի ատենապետ Օճնիկ Ասլանյանը, որն ուխտավորաբար գտնվում էր Մայր Աթոռում:

Ս. պատարագին ներկա են լինում նաև Գերագույն՝ Ռոգևոր խորհրդի աշխարհական անդամները, այդ թվում՝ պրոֆ. Առաքել Առաքելյանը, պրոֆ. Սարգիս Մելիքեթյանը, գրականագետ Հովհաննես Թոփուզյանը, ժողովրդական նկարիչ Գրիգոր Խանջյանը, «Էջմիածին» ամսագրի խմբագիր Ա. Հատիսյանը, Հայաստանյայց եկեղեցու Միջեկեղեցական հարաբերությունների թաժմի ընդհանուր քարտուղար Պ. Շահբազյանը, Արարատյան հայրապետական թեմի և վրաժայոց թեմական խորհուրդների անդամները:

Հանդիսությանը ներկա են նաև լուսամոզի և մեծագործ Հայրապետի հետ գործակցած մտավորականներ, այդ թվում՝ պրոֆ. Արարատ Ղարիբյանը, պրոֆ. Աշոտ Աթրահամյանը և ուրիշներ:

Երջանկահիշատակ Տ. Տ. Գևորգ Զ հայրենաձեռն կաթողիկոսի հիշատակին նվիրված հանդիսությանը ներկա էին նաև Հայկական ՍՍՀ Միհիստորիկների սովետին առընթեր հայ եկեղեցու գործերի խորհրդի նախագահ Ա. Գասպարյանը և տեղակալ Ա. Հովհաննիսյանը:

Մայր տաճարը լիքն է հավատացյալների հոծ քաղմությամբ:

Ժամը 12-ին Վեճափառ Հայրապետը առաջնորդվում է Մայր տաճար:

Ս. պատարագի երգեցողությունը վեճ հանդիսավորությամբ կատարում է Մայր տաճարի երգչախումբը՝ մինչև վերջին Ավետարանի ընթերցումը:

Քարոզի պահն է: Ավագ սեղանի բեմ է առաջնորդվում Վեճափառ Հայրապետը՝ ոգեկոչելու հիշատակը երանաշնորհ Տ. Տ. Գևորգ Զ կաթողիկոսի և վեր հանելու մեծագործ Հայրապետի կյանքի ու գործունեության հատկանշական և գլխավոր հանգրվանները:

**ՎԵՋՈՒՓԱՆԻ ՀԱՅՐԱՊԵՏԻ ՔԱՐՈՋԸ ՄԱՅՐ ՏԱԾԱՐՈՒՄ՝
Տ. Տ. ԳԵՎՈՐԳ Զ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ ՄԱՀՎԱՆ 20-ՐԴ ՏԱՐԵԼԻՑԻ ԱՌԹԻՎ**

«Հովիտ քաջ զանձն իւր դնէ ի վերայ ոչխարաց»:

Միրելի հավատացյալ ժողովուրդ,

Փրկիչը մեր Հիսուս իր Ավետարանում այսպես է բնորոշում կերպարը քաջ հովիտ: Քաջ է այն հովիվը, որ իր անձով պաշտպանում և պահպանում է իր ոչխարներին: Դրանով է հայտնի դառնում, թե ինչքան քարելիդն, ինչքան ցվիրված և ինչքան քաջ է ոչխարների վրա պաշտոն ունեցող մի հովիվ: Եվ, բնականաբար, ինչպես գրեթե Հիսուսի քոյրը մամն արտահայտություններում, խոսքը վերաբերում է այն մարդկանց, որոնք վերակացու են կարգված իրենց նմանների վրա՝ իբրև հոգևոր հովիվներ հատկապես:

Այս խոսքերով ենք սկսում Մենք այսօրվա քարոզը, որ ցվիրված է հանգուցյալ երջանկահիշատակ Գևորգ Զ Ամենայն Հայոց Հայրապետի հիշատակին, որի մահվանից լրացան այս օրերը քսան տարիներ: Իրոք, Գևորգ Զ Չորեքյան Հայրապետի կյանքը և գործը մինչև խոր ծերություն, ամբողջովին համապատասխանում է այն քաջ հովիվի կերպարին, որ իր անձը դնում է իր ոչխարների վրա, այսինքն մի հովվապետի, որ իր ողջ կյանքը ցվիրել է իր եկեղեցուն և իր ժողովուրդին՝ ի պաշտպանություն և ի պահպանություն իր քոյր հոգևոր զավակներին:

Ձեզանից շատ-շատերը հավանաբար հիշում են նրան անձնապես, ինչպես նաև Մենք՝ իբրև մախկին առաջնորդ ու միմահայ թեմի: Ընդհանրապես նրան, երբ այցելեցինք առաջին անգամ մայր հայրենիք և սուրբ Էջմիածին՝ նրա ընտրության առթիվ, 1945 թվականի Մեծ հայրենական պատերազմի հաղթական ավարտից հետո, ապա մի քանի անգամներ ևս երբ նրա հրավերով մեր թեմական գործերով եկանք Մայր Աթոռ: Մենք քոյրու, որ նրան տեսել ենք ու ճանաչել, մեծ հիշատակներ ենք պահում իր անձնավորությունից, իր խոհերից, իր մտածումներից, իր խոսքերից և իր կենդանի գործից: Այսօր թեև քսան տարիներ են անցել, սակայն մենք նրա հիշատակը չենք մոռացել ու չենք մոռանալու: Ուղիղ քսան տարի առաջ, մայիսի 6-ին կամ 7-ին, երբ ինքը մահվան անկողնում էր գտնվում Երևանի հիվանդանոցում, յուր երիտասարդ միաբաններից մի քանի սարկավազներ վերջին այցելությունն են տալիս իրենց սիրեցյալ և մահամերձ Հայրապետին: Հայրապետը, ինչպես ցկարագրում են այդ այցելող միաբանները, հազիվ կարողանում է խոսել, քայլ, իր վերջին ուժերը հավաքելով, մի քանի հորդորներ է տալիս, ու իր վերջին խոսքը լինում է՝ «Երբեմն հիշեցեք ինձ»:

Ահավասիկ քսան տարի անց Մենք այդ ցվիրական պարտականությունն ենք ուզում կատարել այստեղ, ձեզ հետ միասին, հիշել նրան, աղոթել նրա հոգու խաղաղության և լուսավորության համար: Հիշել Գևորգ Զ Հայրապետին, դա նշանակում է հիշել նրա ողջ կյանքը և գործունեությունը, որ տարածվում է ավելի քան երեք քառորդ դարու վրա: Հիշել Գևորգ Զ կաթողիկոսի կյանքն ու գործունեությունը, նշանակում է ավելին, նշանակում է հիշել մեր եկեղեցու և մեր ժողովրդի պատմությունն այդ ժամանակաշրջանի, որովհետև Գևորգ Զ Հայրապետն իր պատանի հասակից արդեն իր կյանքը կապել էր յուր ժողովրդի կյանքի հետ: Գևորգ Զ կաթողիկոսի ամբողջ կյանքն ու գործունեությունը միաձուլված է հայ ժողովրդի ճակատագրի ու պատմության հետ, նրա դժբախտությունների հետ, նրա ողբերգական պահերի հետ, ինչպես նաև հայոց հայրենիքի՝ մեր Սովետական Հայաստանի վերածննդի պատմության հետ:

ԽՐԶԱՆԿԱՀԻՇԱՏԱԿ Տ. Տ. ԳԵՎՈՐԳ Զ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԸ ՀԻՆ ՎԵՀԱՐԱՆԻ ԻՐ
ԱՇԽԱՏԱՍԵՂԱՆԻ ԱՌԱՋ

Նա ծնվել է 1868 թվականին Ռոստովի մոտ Նոր Նախիջևան քաղաքում և, տեղի ճախակրթարանն ավարտելուց հետո 80-ական թվականին ընդունվել է հոգևոր ճեմարան ի սուրբ Էջմիածին, փայլուն կերպով ավարտելուց հետո ամբողջ ընթացքը 1889 թվականին ուղարկվում է արտասահման՝ Գերմանիա, Լայպցիգ քաղաք, իր մի քանի ճեմարանական ընկերների հետ, որպեսզի իր ուսումը առավել կատարելագործի, օտար լեզուներ սովորի և վերադառնա ավելի զինված, ավելի գորացած մտքով ու հոգով:

Եվ այդպես էլ լինում է: Նա ավարտում է Լայպցիգի աստվածաբանության և փիլիսոփայության ֆակուլտետը և միաժամանակ՝ կոնսերվատորիան, որովհետև Գևորգ սարկավազը բացառիկ ընդունակություններ էր ցուցաբերում երաժշտության ասպարեզում:

Վերադառնում է և կոչվում հոգևոր աշխատանքի հենց Ռոստով քաղաքում, իր ծննդավայրում: Դառնում է այնտեղի հայկական հոգևոր վարժարանի դասախոսներից մեկը, և՛ խմբավար, և՛ երաժշտության ուսուցիչ: Մնում է այնտեղ մինչև 1913 թվականը, երբ հրավիրվում է Մայր Աթոռ, երջանկահիշատակ Գևորգ Ե կաթողիկոսի կողմից ու ձեռնադրվում է վարդապետ:

Այդ ամբողջ շրջանը, սիրելի ժողովուրդ, եկեղեցական տեսակետով մահավանդ, մի բախտորոշ շրջան է հանդիսանում հայ եկեղեցու պատմության մեջ: Առաջին անգամն է, որ Գևորգյան ճեմարանը կարողանում է մեր եկեղեցուն ընծայել պատրաստված, գիտակից և հավատավոր կուսակրոն հոգեվորականներ: Եվ պետք է ասել, որ առանձին չէր այդ տեսակետից Գևորգ Չորեքյան սարկավազը: Նա պատկանում էր մի սքանչելի սերնդի, Աստծուց սրբնված մի սերնդի: Բավական է հիշել Կոմիտաս Վարդապետի անունը, որ Գևորգ Չորեքյանի ընկերներից և միաբանակից եղբայրներից մեկն էր, և Գարեգին Հովսեփյանցը՝ մեծ գիտնականը, ապագա Կիլիկիո կաթողիկոսը, Կարապետ եպս. Տեր-Մկրտչյանը և ուրիշներ: Ահա այսպիսի սերունդ առաջին անգամն է, որ երկար ժամանակներից հետո ի հայտ էր գալիս, և մեր եկեղեցին օժտված էր բուն իրենց կոչումին նվիրված բարձրաստիճան, զարգացած, լուսամիտ, հայրենասեր հոգևորականներով: Այդ շրջանը մեր եկեղեցու, հատկապես Մայր Աթոռի պատմության մեջ մի փայլուն էջ է հանդիսանում: Սկսված այդ գործը հետզհետե առավել ծավալով պետք է շարունակվեր, և Մենք պատկերացում ենք, թե ինչպիսի փառավոր արդյունքների պիտի հասներ մեր եկեղեցին ամեն կերպիվ, եթե այդ ընթացքը բնականոն կերպով իրապես դեպի առաջ ընթանար: Սակայն, ինչպես գիտեք, 1914-ին պայթեց առաջին համաշխարհային պատերազմը, և ամեն ինչ, ամեն հույս կանգ առավ, ամեն եկեղեցաշեն և ազգանվեր գործ նույնպես, մանավանդ Արևմտահայաստանում, որտեղ, 1915—1916 թվականներին ողջ հայությունը գոհիլեց Օսմանյան Կայսրության դաժան որոշումով և գործադրությամբ, այն, ինչ որ հայտնի է ամբողջ աշխարհին իբրև մեր դարի առաջին ցեղասպանությունը: Ահավոր տարիներ էին հայ ժողովրդի համար, երբ Մայր Աթոռ ս. Էջմիածինն էլ լծված էր ծանր աշխատանքի, մահավանդ այդ օրերին, երբ հրաշքով ազատված երկու-երեք հարյուր հազար հայ գաղթականներ, շնորհիվ ուսս բանակների առաջխաղացման, կարողացել էին փրկել իրենց կյանքը: Այդ գաղթականությունն ալիք առ ալիք հոսեց դեպի Արաքս, դեպի Արարատյան դաշտ, դեպի Արևելահայաստան, ուր ապահով կյանքի պայմաններ կային: Բոլոր ժամանակակիցները խոր հուզումով նկարագրում են այդ օրերը, երբ Էջմիածնից մինչև Երևան բոլոր ճանապարհների վրա հազարավոր, տասնյակ հազարավոր որբեր, այրիներ, հիվանդներ, ծերեր, անօգնական ու սոված մահանում էին:

Ահա աղայիսի գարնունեղի պայմանների մեջ Մայր Աթոռի հոգևորականները քաջ ու նվիրված հովիվների նման աստված իջան՝ ի պաշտպանություն և ի պահպանություն իրենց ժողովրդի:

Եվ Գևորգ Չորեքչյան եպիսկոպոսը, առաջիններից մեկը եղավ՝ իր ընկերների հետ միասին նվիրվելու հայ գաղթականների, հայ որբերի փրկության գործին: Նա նախագահում էր Երևանում կազմակերպված գաղթականների օգնության կոմիտեին: Գևորգ եպիսկոպոսը պատվով կատարեց այդ գործը: Հազար-հազար գաղթականներ, որքեր լիակվեցին ստույգ մահից:

Մի ամբողջ ողբերգական պատմական շրջան վերջ գտավ:

Ահա այս եղավ Գևորգ Չորեքչյան եպիսկոպոսի կյանքի և գործունեության երկրորդ շրջանը:

Նրա կյանքի և գործունեության երրորդ շրջանը սկսեց սովետական կարգերի հաստատումից հետո, երբ հայ ժողովուրդը շատ ծանր պայմանների մեջ տակավին կամաց-կամաց սկսավ իր վերքերը դարմանել, ապրել, շնչել ազատ, գործել խաղաղ և արդար պայմանների մեջ, սովետական իշխանության ներքո: Այդ շրջանին շինարարական-կազմակերպչական աշխատանք ծավալեց նաև Մայր Աթոռ ս. Էջմիածինը, այդ ժամանակվա պայմանների մեջ: Բայց մի ծանր պահ եւս ապրեց Մայր Աթոռը և հայ եկեղեցին՝ իբրև հետևանք եկեղեցու ծոցից ծնունդ առած մի շարժումի, որ կոչվում է «ազատ եկեղեցու» շարժում, որ սկիզբ առավ Հյուսիսային Կովկասում՝ Լեննորոն ունենալով Թիֆլիս քաղաքը: Այդ շարժումը Մենք այսօր հիշում ենք տխրությամբ: Թեև սկզբնական օրերին նա իր ծրագրում ուներ քարեկորոզչական, ուղիղ առաջադրանքներ, որոնց համաձայն էր հավանաբար նաև Գևորգ Չորեքչյան եպիսկոպոսը, սակայն այդ շարժումը շուտով իր բնական հունից դուրս եկավ և ստացավ վատառողջ ընթացք: Այդ ժամանակ՝ բոլոր ողջամիտ հայ հոգևորականները մի մարդու նման ոտքի կանգնեցին՝ պաշտպանելու համար Հայաստանյայց եկեղեցու նվիրապետական կարգն ու կանոնը, Մայր Աթոռ ս. Էջմիածնի գերագույն հեղինակությունը, և հայ ժողովրդի միասնության սկզբունքը սուրբ եկեղեցիով: Եվ օրվա Հայրապետն ամենահարմար մարդն է տեսնում Գևորգ Չորեքչյան եպիսկոպոսին՝ ուղարկելու Թիֆլիս, որպեսզի այդ շարժման առաջքն առնի, և վերահաստատվեն եկեղեցու ծոցի մեջ բնականոն պայմաններ: Եվ այդ գործը Յուլյան պատվով կատարում է Գևորգ Չորեքչյան եպիսկոպոսը՝ մի քանի տարվա իր նվիրված, ժրջան և հավատարիմ աշխատանքով Թիֆլիսում, Հյուսիսային Կովկասում:

Այդ ծանր, շատ պատասխանատու աշխատանքի ժամանակ նա մույնպես ի հայտ է գալիս իբրև քաջ հովիվ և ձվիրված ծառա եկեղեցու և ժողովրդի:

Բայց շուտով խաղաղությունը խանգարվում է, ինչպես գիտեք, երկրորդ համաշխարհային պատերազմով, երբ ինքը՝ Գևորգ Չորեքչյան եպիսկոպոս, արդեն կաթողիկոսական տեղապահ էր ընտրվել հանգուցյալ Խորեն կաթողիկոս Մուրադբեկյանի մահից հետո, 1938-ին: Այդ 4—5 տարիները պատերազմի, որոնց պատմությունը ձեզի ծանոթ է շատ լավ, մի շրջան է, երբ Սովետական Միության բոլոր ժողովուրդները զեն ի ձեռին ոտքի կանգնեցին՝ պաշտպանելու համար իրենց կյանքը, իրենց հայրենի հողը, իրենց ազատությունը, իրենց պատիվը: Նրանց հետ էր, և չէր կարող տարբեր լինել, նաև ողջ հայ ժողովուրդը, Սովետական Հայաստանի բոլոր քաղաքացիները: Այդ պահերին էլ Հայաստանյայց եկեղեցին իր պարտքը կատարեց իր ժողովրդի և իր հայրենիքի հանդեպ՝ ղեկավարության ներքև մեծ հայրենա-

սեր Գևորգ Զ Հայրապետի: Անմոռանալի են նրա կոչերը, նրա քարոզները՝ ի պաշտպանություն վտանգված հայրենիքի: Մեծք վստահ ենք, որ նրա կոչերն ինչ որ մի չափով օժանդակեցին, որ հայ զինվորներն ավելի բռնկումով, ավելի զոհաբերության ոգով, ավելի հերոսաբար մետվեն կռվի մեջ և փառքով պսակվեն: Եվ այդպես էլ եղավ: Հայրենասեր քաջ Հովվապետը հաջողությամբ պսակեց խիստ պատվաբեր մի ձեռնարկ ևս իր անձնական ճիգերով, իր կոչերով արտասահմանի հայության, որով մեծ գումարներ հավաքվեցին և Մայր Աթոռ ս. Էջմիածինը, հաճուն հայ ժողովրդի, կարողացավ սովետական բանակներին նվիրել տանկային մի մեծ շարասյուն: Եվ ծերունի Հայրապետը մայիսի 9-ին իր ամբողջ ժողովրդի հետ միախառնվեց և ուրախության մեծագույն պահն ապրեց, արցունքը աչքերին՝ տեսնելով հինգ տարիների դաժան պատերազմից հետո հաղթանակի արեգակի ծագումը մեր հայրենիքի նրկնականաբար վրա:

Այդ շրջանն էլ ավարտվեց: Հայոց պատմության անկվող դեպի առաջ էր գնում, այս անգամ խաղաղության պայմանների մեջ, երբ Գևորգ արքեպիսկոպոսը կաթողիկոս ընտրվեց 1945 թվականին և սկսեց իր հայրապետական գործունեությունը:

Խաղաղության տարիներին Գևորգ Զ Հայրապետն ինը տարիների շրջանում թեև խոր ծերության մեջ, բայց տիրապես ղեկավարեց Մայր Աթոռը: Իր շրջանին վերաբացվեց հոգևոր ճանապարհը, սկսեց վերահրատարակվել ԼՄայր Աթոռ ս. Էջմիածնի պաշտոնաթերթը «Էջմիածին» ամսուհով, վերականգնվեց միաբանության կյանքը, ու պետության և եկեղեցու միջև նոր հարաբերություններ ստեղծվեցին: Նրա անձնական հմայքը, նրա անձնական հայրենասիրական ապացույցներն անշուշտ որ մեծ դեր խաղացին, որպեսզի վերափոխվի այն, ինչ որ գուցե անցյալում թուրիմացություններով էր մշուշված: Պետական իշխանություններն իրոք որ մեծ բարյացակամությամբ և հարգանքով վերաբերվեցին դեպի ծերունագարդ Հայրապետը և դրանով դեպի Մայր Աթոռ ս. Էջմիածին և Հայաստանյայց եկեղեցի:

Հայաստանյայց եկեղեցին, նրա ղեկավարությամբ, մտավ իր բնական հունի մեջ և շարունակեց իր պատմական առաքելությունը հայ ժողովրդի կյանքում, մանավանդ հայրենիք-սփյուռք միասնությունն ամրապնդելու տեսակետից: Ինչ որ մեզ համար թանկ է նաև այսօր: Հանգուցյալ Հայրապետի ողջ գործունեությունը մեզ համար առաջնորդող ուղեցույց է մնում նաև մեր օրերի և ապագայի համար:

Եվ, վերջապես, հանգուցյալ Հայրապետը թեև ավելի քան 80 տարեկան արդեն, երիտասարդական ավյունով և աշխույժով դարձավ դրոշակակիրներից մին աշխարհի խաղաղության պայքարին և իր դիմումներով և իր կոչերով և իր գործունեությամբ աչքի ընկավ ոչ միայն մեր ժողովրդի կյանքի սահմաններում, այլ նաև ողջ Սովետական Միության և ամբողջ աշխարհի մեջ:

Ահա, սիրելի ժողովուրդ, մի քանի խոսքով ուրվագիծը Գևորգ Զ Հայրապետի կենսագրության: Դա ոչ միայն նրա կենսագրությունն էր, այլ նաև պատմությունը մեր ժողովրդի կյանքի, այդ 80 և ավելի տարիների: Իրոք մեծ է՜ այն մարդիկ իսկապես, որոնք իրենց տաղանդը, իրենց շնորհները, իրենց աշխատանքի ուժը նվիրում են իրենց հասարակությանը, իրենց ժողովրդին, միաձուլվում են նրա հետ և այդպիսով է, որ նրանք էլ անմահանում են, որովհետև ժողովուրդն անմահ է:

Այդպես եղավ նաև Գևորգ Զ-ի պարագան: Այսօր մենք հպարտությամբ ենք հիշում կյանքն ու վաստակը Գևորգ Զ կաթողիկոսի, մի Հայրապետ՝ իս-

նապես հավատալոր հոգով զինված, հավատարիմ մեր եկեղեցու բոլոր աշակերտներին, կարգ ու կանոնին, մի Հայրապետ՝ պայծառ իմացականությամբ, մի Հայրապետ՝ հավասարակշիռ գաղափարներով, մի Հայրապետ՝ ուժեղ, ամուր և կարապետ, մի Հայրապետ՝ տեսիլ ու հավատք ունեցող դեպի մեր ժողովրդի ապագան:

Ահա այսպես է, որ քսան տարիներ առաջ նրա մարմինը հանձնվեց հայրենի հողին: Այսպես է, որ նա մնաց և մնում է մեր հիշողության մեջ, այսպես է, որ նրա կյանքը և գործը ոսկի տառերով արձանագրված պիտի մնան մեր եկեղեցու պատմության մեջ:

Թող Աստված լուսավորի նրա հոգի, օրհնի նրա սուրբ հիշատակը և վաստակը և մեզ պաշտնադրող նրա ճանապարհով, որպեսզի կատարենք նրա կամքը, այսինքն հավատարմությամբ շարունակենք աշխատել ի շինություն և ի պայծառություն Մայր Աթոռ սուրբ Էջմիածնի:

Հարգանք և օրհնություն լուսաբնակ Գևորգ Զ Հայրապետի անմոռանալի հիշատակին:

Հայրապետական քարոզից հետո Ավագ թեմի ատյանում, Հայոց Հայրապետի հանդիսադրությամբ, տեղի է ունենում հոգեհանգստյան հատուկ արարողություն՝ լուսահոգի Տ. Տ. Գևորգ Զ կաթողիկոսի հիշատակին նվիրված:

Մայր տաճարի երգչախմբի մեներգչուհի Լուսինե Զաքարյանը մեծ աղբյուրով կատարում է «Յորժամ» հոգեհանգստյան գմայլեի տաղը, որին հաջորդում է երգչախմբի «Գթա՛, Տէր» շարականը, Ալ. Հարությունյանի հուշակա մշակումով:

Ապա Հայոց Հայրապետը եկեղեցական թափորով առաջնորդվում է հանգուցյալ կաթողիկոսի շիրիմի մոտ, Մայր տաճարի զանգակատանն առնալով հարավային կողմում:

Ժիրիմը ծածկվում է թարմ ծաղիկներով: Այստեղ ևս կատարվում է հոգեհանգստյան կարգ և մի անգամ ևս ոգեկոչվում է անունն ու հիշատակը մեր սիրելի մեծագործ, հայրենասեր հոգեւոր Տ. Տ. Գևորգ Զ կաթողիկոսի, որի անունն ու գործունեությունը սերտորեն կապված է Մայր Աթոռի վերջին հիսնամյակի տարեգրության ու հայ ժողովրդի պատմության անմոռանալի էջերին:

Ժամը 15-ին Վեհաքահի սեղանատանը տրվում է հոգեճաշ՝ հանգուցյալ Հայրապետի հիշատակին:

Հոգեճաշի ընթացքում Վեհափառ Հայրապետը, տ. Կոմիտաս արքեպիսկոպոսը, պրոֆ. Առաքել Առաքելյանը, պրոֆ. Արարատ Ղարիբյանը, պրոֆ. Աշոտ Արքահամյանը ոգեկոչում են հիշատակը հանգուցյալ Հայրապետի՝ վեր հանելով նրա մնայուն և պատմական արժեք ներկայացնող հոգեվոր, եկեղեցական, կրթական փառավոր գործունեությունը:

Տիար Ս. Գասպարյանն ու տիար Ս. Հովհաննիսյանը խոսք են առնում և գնահատում Հայոց Հայրապետի կատարած մանավանդ հայրենասիրական և խաղաղասիրական գործունեությունը՝ հօգուտ Մայր Աթոռի և հայրենիքի:

Հանգուցյալ մեծագործ Հայրապետի հոգին հրճվում է իր հավիտենական կյանքում, որովհետև նրա սկսած գործը ապրում է և թարգմանվում մեր օրերին Տ. Տ. Վազգեն Ա Հայոց Հայրապետի օրով փառավոր իրագործումներով, և նրա հիշատակը վառ ու կենդանի է Մայր Աթոռում, մայր հայրենիքում, հայ եկեղեցու կամարների տակ, իր հոգևոր զավակների և երախտագետ հայ ժողովրդի հոգիներում:

ՎԵՀԱՓԱՌ ՀԱՅՐԱՊԵՏԻ ՈՂՋՈՒՅՆԻ ԵՎ ՕՐՀՆՈՒԹՅԱՆ
ԽՈՍՔԸ՝ ՌԻԴԴՅԱԼ ՄԻԱՑՅԱԼ ՆԱՀԱՆԳԱՑ ՀԱՅՈՑ
ԱՐԵՎԵԼՅԱՆ ԹԵՄԻ՝ ՏԱՐԵԿԱՆ ԹԵՄԱԿԱՆ
ՊԱՏԳԱՄԱՎՈՐԱԿԱՆ ԺՈՂՈՎԻՆ

(1974 թ. մայիս)

Մեզի համար հոգեկան իրավ մխիթարություն է, Մեր ողջույնի և օրհնության խոսքը ուղղել տիրախնամ թեմիդ պատգամավորական ժողովին և մաղթել ամբողջական հաջողություն ժողովիդ աշխատանքներուն:

Քսեզ գիտենք, թե, մանավաճ, վերջին տարիներուն, հոգևոր առաջնորդության ներքև տ. Թորգոմ արքեպիսկոպոսի, ձեր թեմական կեդրոնի կազմակերպությունը, իր բազմակողմանի գործնականությամբ, և թեմի եկեղեցական համայնքները, իրենց եկեղեցաշեն աշխատանքներով, նոր հորիզոններ բացին ամերիկահայ մեր հավատացյալ ժողովուրդի եկեղեցական-ազգային կյանքին մեջ, ներշնչելով մեզի սուեցուս ավելի հույս և ավելի լավատեսություն դեպի ձեր ապագան: Մեր հայրական գնահատանքը ի մասնավորի կուղղվի այսօր ձեր բարեջան թեմակալ առաջնորդին:

Այսօր, երբ դուք հավաքված եք՝ ձեր գնահատանքի խոսքը ըսելու անցյալ ձեր գործնականության նկատմամբ, այլև նոր ծրագիրներ մշակելու ձեր թեմի և եկեղեցիներու հետագա գործնականության կապակցությամբ, ձեզի կհղենք Մեր սնվերապահ գնահատանքի արտահայտությամբ հետ, նաև Մեր ջերմ աղոթքը, որ Տիրուջ սգնակաճությամբ ու միշտ նոր ներշնչումներով լի, շարունակեք ձեր սկսած աշխատանքներու և ձեր ծրագրած նոր առաջադրանքներու կենսագործումը, հատուկ շնություն ձեր ժողովուրդի հոգևոր կյանքի և հասարակ շենություն ձեր համայնքներու եկեղեցիներուն և անոնց կից կրոնական-կրթական և մշակութային կազմակերպություններուն:

Մասնավոր կարևորությամբ պարտք կզգանք Մեր գնահատանքը արտա-

ՎԵՀԱՓԱՌ ՀԱՅՐԱՊԵՏԻ ՈՂՋՈՒՅՆԻ ԵՎ ՕՐՀՆՈՒԹՅԱՆ
ԽՈՍՔԸ՝ ՈՒՂՂՅԱԼ ՄԻԱՑՅԱԼ ՆԱՀԱՆԳԱՑ ՀԱՅՈՑ
ԱՐԵՎԵԼՅԱՆ ԹԵՄԻ ՀՈԳԵՎՈՐԱԿԱՆԱՑ ՀԱՄԱԳՈՒՄԱՐԻՆ

(1974 թ. մայիս)

Քրիստոնեական ուսմունքը թեև երկրային կյանքը կըմբռնե իբրև ճանապարհորդություն դեպի անդենական աշխարհ, անտարբեր չէ սակայն ճան երկրային կյանքի նկատմամբ: Ավելին, նույն քրիստոնեական ուսուցման համաձայն, երկրային կյանքը վարելու կերպն է, որ կսլալմանավորե երանությունը անդենական կյանքին: Երկրային կյանքի ճանապարհին է, որ մարդը իր հավատքի վկայություններով և իր քարի գործերով պիտի կարողանա արժանի դառնալ կամ ոչ, երկնային կյանքի երանության, ուրիշ խոսքով պիտի կարողանա հասնելու իր հոգիի փրկության:

Ահա թե ինչու մարդոց երկրային կյանքը վարելու կերպը, անոց առաքինի վարքը, անոց կատարած քարի գործերը, կարող են զանոք արժանի դարձնել արդարացի մեծ ու փրկության: Այսպես է, որ քրիստոնեական դաստիարակության կեդրոնական հարցը պետք է նկատել մարդու բարոյական նկարագրի կերտումը երկրային կյանքի ընթացքին: Այսպիսով, հոգևորականի ամենաբնորոշ և կարևոր գործը կհանդիսանա՝ օգնել հավատացյալին և առաջնորդել զայն դեպի հավատքի զորացում և դեպի բարոյական նկարագրի կերտում, որով ան կարող և պատրաստ կդառնա նվիրվիլ քարի գործերու կատարման:

Այս տեսակետեն, Մենք կկամենանք մասնավոր կարևորությամբ հիշեցնել ձեզ և ընդգծել, թե հոգևոր-դաստիարակչական առաքելության կենսագործման ամենաբախտորոշ ուղիմաններեն մին կհանդիսանա հոգևոր սպասավորի վարած սեփական կյանքի կենդանի օրինակը: Միայն այն հոգևորականը, որ ինք իր անհատական, ընտանեկան ու ընկերային կյանքին մեջ՝ բարոյական կեցվածք և գործնություն կդրսևորե, կկարողանա քարի օրինակ հանդիսանալ իր ժողովուրդին, և այդ քարի օրինակով մանավանդ կհաջողի առաջնորդել իր ժողովուրդը դեպի հավատքի զորացում և բարոյական նկարագրի կերտում: Օգտագործեցինք՝ օգնել, առաջնորդել զաղափարները, որովհետև բարոյական նկարագրի կերտումը վճռական չափով կախում ունի

սանձառ հավատացյալի սեփական՝ իմացական, զգացական և կամային ուժերու ճիգերեն: Բարոյական նկարագիրը սրդունք է մանավանդ ինքնակերտում գործողության: Ամեն ոք իր սեփական ճիգերով, իր սեփական կյանքի մաշ գործողության: Ամեն ոք իր սեփական կյանքի ճամփով, իր կատարած գործերով միայն կը վերածով, իր սեփական կյանքի ճամփով, իր կատարած գործերով միայն կը վերածով: Հոգևորականի, դաստիարակի գործը պետք է ըլլա հետևանքաւոր, օգնել, օժանդակել, ձերշնչել և առաջնորդել իրենց հաճեցած մոգիները դեպի բարոյական ինքնակերտում:

Եւ այդ գործը առավել հաջողութեամբ ի կատար ածելու համար, հոգևորականը հավատացյալին ցույց պետք է տա իր սեփական կյանքի օրինակը: Խոսքով քարոզչությունը միայն բավարար չէ:

Ահա այսպէս է, որ Մեր առաջ կոչի հոգևոր սպասավորի բարոյական նկարագրի կատարելության հարցը: Դուք, որ մփրված եք ձեզի վստահված ժողովուրդի քրիստոնեական դաստիարակության ազնիվ գործին, անոնց հավատքի զորացման, անոնց առաքինի նկարագրի կերտման և, հետևաբար, անոնց հոգիներու վրկության գործին, ուշադիր եղեք, հոգատար եղեք նաև ձեր հոգիներու նկատմամբ, ձեր հավատքի, ձեր առաքինի գործերու, ձեր բարոյական նկարագրի կատարելագործման նկատմամբ: Ձեր ներշնչարանները թող ըլլան՝ սուրբ Գիրքը ամբողջ, Քրիստոսի Ավետարանը մանավանդ, սուրբերու կյանքն ու գործերը հրաշալի, հերոսական պատմությունը մեր Մայր եկեղեցւոյ ու նաև բարոյաշունչ երկիրը ազգային և օտար գրականության:

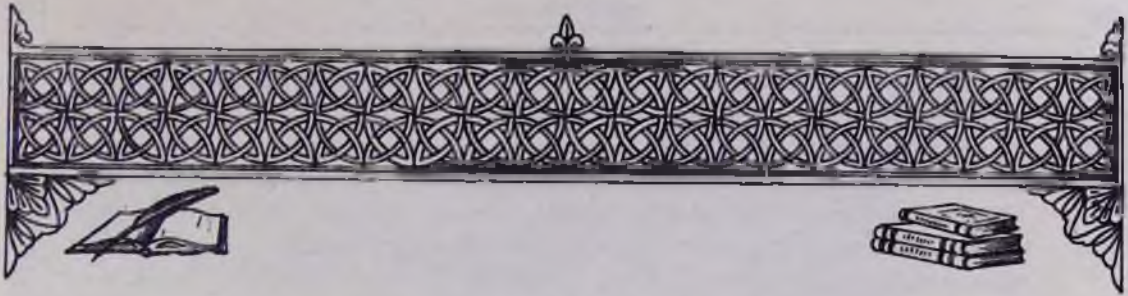
Հայրաքար կհիշեցնենք ձեզի սակսկ, որ այս բոլորը նվազ ներգործող ու կենարար կդառնան, եթե անոնք մնան ձեր գիտակցության մակերեսին: Իրա միայն, իբրև լոկ իմացական գիտելիքներու պաշար, որ պետք է այլոց օգնելու, փոխանցելու: Ուսմամբ, ընթերցումներով և ուսումնասիրություններով ձեռք բերած ձեր գիտելիքները, ձեր ամբողջ մտապաշարը անհրաժեշտ է, որ շաղախվին ձեր ներաշխարհին հետ, անցնին ձեր անհատականության բովանդակում, դառնան ձեր սեփական ապրումները, դառնան ձեր երազանքներն ու տեսիլքները: Այն ատեն է միայն, որ դուք կդառնաք իսկապէս հոգոր՝ ձեր ոգեկանությամբ, ձեր բարոյական նկարագրով, ժողովուրդը առաջնորդելու ձեր հեղինակությամբ:

Ձեզմե ամեն մեկը, անձնապէս ինքն է իր նկարագիրը կերտողը, իր անձնավորությունը կերտողը: Կրօնական հավատքն ու բարի գործերը ինքնակերտման հոգեկան գործողություններ են: Եւ բարոյական մարդու կյանքը՝ ինքնակերտման, ինքնակատարելագործման տնական տքնություն է և տեղական պայքար, հաճուն հավատքի զորացման, հաճուն բարի գործոց հաջողության, հաճուն ճշմարտության, հաճուն արդարության, հաճուն մարդասիրական գաղափարներու հաղթանակին աշխարհի վրա:

Այս պայքարի ճամփուն նվաճված բարոյական նկարագիրը մարդկային կյանքի ամենապայծառ բարձունքներն են կհանդիսանա, գուցե ամենավսեմ ստեղծագործությունը մարդուն բարիի հանճարին, որով ան կձգտի մոտենալ աստվածային կատարելության:

Մեր սրտի պատգամն այս է, որ ձեզի կբերենք այսօր, Մեր օրհնություններով համղեցրած:

«Պատմեցանք ինչ գործեցէք առանց տրամեցելոյ եւ քրթմեցելոյ, զի եղիջիր ամբիծք եւ անարատք՝ որդիք Աստուծոյ, անմեղք ի մէջ կամակոր եւ խեղաթիւր ազգին, յորոց միջի երեւիցիք իբրեւ լուսաւորք յաշխարհի» (Փիլիպ. Բ 15): Ամեն:

ԵՐԶԱՆԿԱՀԻՇԱՏԱԿ Տ. Տ. ԳԵՎՈՐԳ Զ ԱՄԻՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ
ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ ԱՆՏԻՊ ՄԵԿ ՆԱՄԱԿԸ՝ ՈՒՂՂՎԱԾ
ՔԵՆԹՐԱԲԵՐԻԻ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ԴՈԿՏ. ԶԵՈՖԻՐԻՆ՝
ՀԱՅ-ԱՆԳՂԻԿԱՆ ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆ ՀԱՐԱՐԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ
ԵՎ ԵԿԵՂԵՑԻՆԵՐԻ ԽԱՂԱՂՈՒԹՅԱՆ Ի ՆՊԱՍՏ
ԿԱՏԱՐՎՈՂ ԶԱՆՔԵՐԻ ՄԱՍԻՆ՝

Անգլիքան եկեղեցու Պետ Նորից Սրբություն Ջեոֆֆրի
արքեպիսկոպոսին առաքելաշավիղ ս. Գրիգոր Լուսավորչի
գահից և ճորա ներկա Գահակալից ողջուն և աստվածային
օրհնություն.

Հոկտեմբերի 3 (1952)

Զերդ Սրբություն,

Վարդանանց հերոսամարտի 1500-ամյա տոնակատարության առթիվ,
Լոնդոնի ս. Սարգիս եկեղեցում, Սրբությանդ արտասանած ուսաճելի քարո-
զում, ինչպես նաև Զեր նախկին գրությունների մեջ արժարժեք եք բազմազան
գաղափարներ, որոնց մասին կկամենայինք Զերդ Սրբության իրազեկ անել

* Այս տարի, մայիսին, լրանում է երջանկահիշատակ Տ. Տ. Գևորգ Զ կաթողիկոսի մահ-
ւում 20-ամյակը: Նորից Սրբությունը թողել է ավելի քան 60 սլատմական մեծարժեք նշա-
նակություն ունեցող կոնդակներ, ճառեր ու կարևոր ճառակներ, որոնցում շոշափվում են
ճորա տեղակայության և ապա գահակալության տարիների ընթացքում, 1898—1854 թթ.,
հայ եկեղեցական ու ազգային կյանքում տեղի ունեցած իրադարձությունների, միջեկեղեցա-
կան փոխհարաբերությունների, ազգապահպանման ու հայրենադարձության, պատերազմի
ու խաղաղության վերաբերյալ բազմաթիվ հարցեր (Տե՛ս «Տ. Տ. Գևորգ Զ կաթողիկոսի
կյանքը և գործունեությունը», Մայր Աթոռ ս. Էջմիածին, 1955, էջ 135—180):

Այժմ «Էջմիածին» ամսապյի ըմբերգողների ուշադրությանն ենք մերկայացնում Գևորգ
Զ Ամենայն Հայոց կաթողիկոսի մեկ ամսիկ ճամակը՝ գրված Քեմթրերիի արքեպիս-
կոպոսին, ճամակ, որն արտացոլում է հայ և անգլիկան եկեղեցիների մեր օրերի
հարաբերության պատմությունը, ինչպես նաև հայ եկեղեցու և քրիստոնեական մյուս եկե-
ղեցիների դերն ու համագործակցությունը խաղաղության համար մղված համատեղ պայ-
քարում:

Այդ ճամակը պահվում է Երևանի պետական կենտրոնական պատմության արխիվում,
ֆոնդ. հմր. 408, Էջմիածնի Գերագույն հոգևոր խորհուրդ:

ՀԱԿՈՐ ՔԷՆ. ԳՅՈԿՉՅԱՆ

Մեր խոհերին, Մեր տված խոստման համաձայն, որոնցից կարևորագույնը ներկայի համար խաղաղության գաղափարն է:

Ա. Քրիստոնեությունը խաղաղության գաղափարը այլապես է ըմբռնում, քան պետությունը: Պետությունները և՛ աճյալում և՛ այժմ խաղաղություն ապահով հասկացել են մայր երկրի և իրենց ենթակա գաղութաբնակ ժողովուրդների անտրտուն հնազանդությունը իրենց կամքին և իրենց պահանջների անհաղթելի կատարումը: Իսկ նոցա թողոքների և անհնազանդության դեպքերում բռնի ուժի անսահման գործադրությունը:

Մոտ երկու հազար տարի առաջ հանդես եկավ Պաղեստինում Հիսուս Քրիստոս խաղաղության քարոզով՝ «Խաղաղութիւն թողում ձեզ, զխաղաղութիւն զիմ տամ ձեզ, ոչ որպէս աշխարհս տայ, տամ ես ձեզ»: Փրկչի քարոզած խաղաղության հիմքը բռնությունը չէ, այլ սերն ու եղբայրությունը, որից բխում է համերաշխություն: Եվ հիրավի միայն այս ըմբռնմամբ աշխարհը ընդմիջտ խաղաղություն կունենա, այնտեղ համերաշխություն և համամարդկային համագործակցություն կիշխեն, որին կհետևի համամարդկային երջանիկ կյանք: Փրկիչը իր այս ճոր վարդապետությամբ խաղաղության գաղափարը հակադրում է բռնության գաղափարին, որով և փորձում է զսպել մարդկային անհագ պահանջները:

Խաղաղության վարդապետության քրիստոնեական այս ըմբռնմամբ է, որ խորհրդային երկրների երեք Պատրիարքները՝ Ռուսաց, Հայոց և Վրաց, նախաձեռնությամբ Ռուսաց Պատրիարքի, ժողով գումարեցին Թբիլիսիում և որոշեցին կոչ ուղղել քրիստոնեական եկեղեցիների թուր Պետերին՝ խնդրելով հանդես գալ հանուն խաղաղության և հանդես բերել իրենց ենթակա հոգևոր դասն ու հավատացյալ հոտը:

Զերդ Սրբությունը ընդունելով հանդերձ խաղաղության գաղափարի կարեվորությունը, ներկա դեպքում չի արձագանքել երեք Պատրիարքների կոչին և ինչպես կարելի է կռահել Ռուսաց Պատրիարքին գրած Սրբությանդ պատասխանից, հատկապես այն պատճառով, որ այդ ձեռնարկի նախաձեռնությունը Զեր ենթադրությամբ ներքին անկախ զգացման ծնունդ չէ, այլ արտաքին մերժման արգասիք:

Մեզ անհայտ է Զեր կասկածի և ենթադրության հիմքը, սակայն ամենայն անկեղծությամբ կասենք, որ այդ ձեռնարկին անձնապես Մեր մասնակցելու շարժառիթները Մեր հոգու թելադրանքն է եղել և է այսօր, որ ստորև կլուսաբանենք, իսկ այժմ թող ներվի Մեզ, հարցից շեղվելով, քանի մի խոսք ասել Ամենապատիվ Ալեքսի Պատրիարքի մասին: Սրբազան Ալեքսի Պատրիարքին Մենք ի մոտո ճանաչում ենք 1948 թվից սկսած, երբ իբրև հյուր հրավիրվեցանք պրավոսլավ եկեղեցու անկախության ավտոկեֆալիայի 500-ամյակը տոնելու: Այն օրվանից սկսած հաճախ հանդիպումներ ենք ունեցել, հատկապես խաղաղության համախորհրդային կոմիտեի իբրև ղեկավար տեղապետներ: Այս հարաբերության հետևանքով մերձեցումներ տեղի ունեցան երկու քույր եկեղեցիների մեջ: Այս հիմք տարվա ընթացքում Մենք ճանաչեցինք Նորա որպես լայն աշխարհայացքի տեր, խոհուն և շիտակ անձն, որ ամենայն հավանականությամբ, արդյունք է, աստվածաբանական կրթության զուգընթաց, Նորա ստացած իրավաբանական կրթության: Կրոնական հարցերում Նա ցուցաբերում է համբերատար ոգի, ազգային հարցերում ազգասեր է, քայքայ ոչ ազգամոլ և ընդհանուր մարդկային տեսակետով մարդասեր անձնավորություն է: Նորա անձի և բնութագծի վերոհիշյալ նկարագիրը Մեզ բերել է այն համոզմունքին, որ տվյալ հարցում Նա գործել է ինքնուրույն ու անկախ և ոչ արտաքին ազդեցությամբ: Այնուհանդերձ մարդու ներքին հոգեկան

Երջանկաւաչի ժամանակ Ս. Տ. Գեղորդ ք. Եւ. Երջանկաւաչի ժամանակ Ս. Տ. Գեղորդին և
Հովնաթանի կաթողիկոսները ու Ռոմիտիանի Հայոց Եպիսկոպոս Ս. Վազգէն
վրդ. Պաշտօնէն՝ Աղապաւն Եպիսկոպոսը (1945 թ., Մարտ ամիս)

կատարելապես իրազեկ է մարդ ինքը միայն և միշտ գաղտնիք կմնա այն շտաբի համար:

Բ. Մեր ըմբռնումը խաղաղության գաղափարի կենսագործման նպատակի և խաղաղության Կոմիտեում Մեր մասնակցության շարժառիթների մասին:

Նկատի առնելով Սրբությանդ կասկածամիտ վերաբերմունքը երեք Պատրիարքների վերոհիշյալ խաղաղության ձեռնարկի նկատմամբ, այլև Ամերիկայում անգղիներեն լեզվով լույս տեսնող քանի մի թերթերի և ամերիկյան ռադիոյի տված սխալ լուսաբանությունը խաղաղության գաղափարին Մեր կողմնակից լինելու մասին, այլև համախորհրդային կոմիտեում Մեր ելույթների նկատմամբ տրված սխալ մեկնաբանության Մենք հաճությամբ տալիս ենք ինչպես խաղաղության գաղափարին կողմնակից լինելու, նույնպես նաև խաղաղության Կոմիտեում Մեր մասնակցելու շարժառիթների համառոտ նկարագիրը:

1945 թվի մայիսի 9-ին վերջացավ երկրորդ համաշխարհային պատերազմը Հիտլերի և իր բանակի ջախջախմամբ: Պատերազմից հետո արար աշխարհը անհամբեր սպասում էր ֆաշիզմի փոխարեն, որ ույժի և բռնության խորհրդանշան էր Ատլանտյան խաղաղության խոստացված ու հայտարարված քաղաքական և հասարակական բնույթ կրող լայն սկզբունքների կենսագործման, այն է՝ ազգերի ազատության և ինքնորոշման և ույժի ու բռնության փոխարեն բանականության ու խղճի սկզբունքների կենսագործման: Սակայն պատերազմից հետո տեղի ունեցող փաստերը հակառակն ապացուցեցին: Դաշնակից չորս մեծ պետությունների արտաքին գործոց նախարարների և մեծ տեղակալների խորհրդակցությունները ոչ միայն չբարելավեցին աշխարհում մարդկային կյանքի պայմանները և խաղաղություն չհաստատեցին, որին տեղում էր աշխարհը, այլ ծանրացրին ու վատացրին և մարդկային կրքերը առավել ևս բորբոքեցին. որովհետև հիտլերյան ֆաշիզմի փոխարեն նույն սկզբունքներով հանդես եկավ անգլո-ամերիկյան համագործակցությունը: Նոր բլոքը, որ գերիշխում էր Ամերիկայի կամքը, իր գործերով համոզեց աշխարհին, որ անհաճանք կերպով կազմակերպվում է երրորդ համաշխարհային պատերազմ, որի հետևանքը, նկատի առնելով ներկա պատերազմական զենքերը, պիտի լինի աշխարհի կատարյալ ավերն ու ամայացումը:

Մարդկությունը զգաց իրեն կանգնած երրորդ համաշխարհային պատերազմի ահավոր սպառնալիքի առաջ, որի սարսափն ու դառնությունը դեռ մոր էր դադարել ճաշակել, և ապավեն որոնեց: Խաղաղության գաղափարը եղավ մորա հուսատու ապավենը:

Խաղաղության գաղափարը, որ այսօր ողջ մարդկության իդեալն է և որի կենսագործման տեղում է ողջ աշխարհը, հայտնի էր քրիստոնեության արշալույսին և քարոզել ու քարոզում են քրիստոնեության հոգևոր սպասավորները. սակայն այդ գաղափարը կյանքում կենսագործելու մասին մոքա չափազանց ջանք են թափել: Քրիստոնեական կրոնի գործադիր մարմինը՝ եկեղեցին, զարգացրել է կրոնի տեսական և ծիսական կողմը. նա իր ծագման օրից ցայսօր առավելապես աշխատել է հավատ զարթեցնել ու ծավալել ժողովրդի մեջ, ձևակերպել է քրիստոնեական կրոնի դավանանքը, մշակել է եկեղեցական կանոններն ու պաշտամունքը, կազմակերպել է եկեղեցին վարչականապես և այլն: Եվ թեև քարոզել է նաև քրիստոնեական կրոնի բարոյական վսեմ գաղափարները սիրո, եղբայրության, խաղաղության ու համերաշխության գաղափարները, որ Փրկչի մարդեղության էական նպատակն է, սակայն նա քիչ է ուշադրություն դարձրել այդ գաղափարների կենսագործ-

ման վերա: Այսպես ուրեմն քրիստոնեական եկեղեցին վերոհիշյալ գործը իր ժամանակին պատվով կատարել է, որ պատկանում է եկեղեցու պատմության հին շրջանին և որ անցել է պատմության գիրկը:

Այսօր քրիստոնեական եկեղեցին նոր անելիք ունի, որ է քրիստոնեական կրոնի բարոյական վսեմ գաղափարների կենսագործումը կյանքի մեջ: Աշխարհի Փրկիչը Տիեզերքի Արարչի նպատակն ու կամքը ճանաչել ու հայտարարել է սիրո գաղափարի մարմնացումը աշխարհում: Այդ գաղափարը եղել է Փրկչի մարդեղությանն նպատակը, այդ գաղափարը եղել է նորա քարոզի նյութն ու վարդապետությունը, և այդ գաղափարի մարմնացումը եղել է նորա երկրավոր կյանքի և գործերի նպատակը: Փրկիչը այդ գաղափարով նպատակ է դրել երկնքի կամ որ նույնն է, Աստուծո թագավորություն հիմնել երկրի վերա, այն է մարդկությունը կապել միմյանց հետ սիրո և նղբայրության զգացմունքով, հաստատելով աշխարհում խաղաղ ու համերաշխ կյանք: Ահա այս քրիստոնեական հիմնական գաղափարի կենսագործումն է, որ եկեղեցին անցյալում քիչ է ուշադրության արժանի: Սույնպես նաև մեր ժամանակի համաշխարհային երկու խոշոր պատերազմների ընթացքում նա հանդես չի եկել, իր հավատացյալների հոծ բազմությամբ, որպես կազմակերպված անկախ հաստատություն պատերազմի ավերիչ հրդեհը մարելու համար:

Այսօր ավելի, քան երբևիցե ժամանակը եկել է, որ քրիստոնեական եկեղեցին հանդես գա, որպես ամբողջական անկախ հաստատություն, կենսագործելու քրիստոնեական կրոնի վերոհիշյալ հիմնական վարդապետությունը: Այսօր քրիստոնեական եկեղեցին և մյուս բոլոր կրոնները իրավունք չունեն այլևս լռելու, երբ մարդկության համարյա մեկ երրորդը, իրենց ստորագրություններով հանդես են եկել պատերազմի հակառակ և խաղաղություն են պահանջում. խաղաղություն, որ քրիստոնեական վարդապետության հիմնական գաղափարներից մեկն է: Քրիստոնեական եկեղեցու և մյուս կրոնների այսօրվա լռությունը համազոր կլինի ինքնաչեզոքացման. կրոնն ու եկեղեցին կկորցնեն իրենց հմայքը ժողովրդի աչքում և կյանքի համար կդառնան անկարևոր:

Քրիստոնեական կրոնի հիմնական վարդապետության՝ սիրո և նղբայրության և նոցանից բխող համերաշխության գաղափարների կենսագործումը կյանքում ահա խաղաղության գաղափարի պաշտպանության Մեր ճպատակը և խաղաղ պայքարի Մեր ընթացումը, և համախորհրդային խաղաղության Կոմիտեում Մեր մասնակցելու շարժառիթներից մեկը:

Խաղաղության կողմնակից և պատերազմի հակառակ ենք եղել Մենք նաև երկրորդ համաշխարհային պատերազմի սկիզբը սույն այս քրիստոնեական վարդապետության տեսակետով: Այդ առթիվ Մենք հատուկ գրություն ենք ուղարկել իր ժամանակին անգլիքան եկեղեցու Պետին խնդրելով, որ իբրև մեծ և զորեղ եկեղեցու Պետ, բողոքի ձայն բարձրացնե պատերազմի դեմ, վստահացնելով, որ մյուս եկեղեցիներն էլ կարձագանքեն իրեն: Եթե Մեր անգլիկներն գրությունը տեղ հասած է, ապա ուրեմն Ձեր արդիվում կարելի կլինի գտնել այն:

Գ. Մենք խաղաղության կողմնակից ենք և պատերազմի հակառակ նաև մի շարք այլ պատճառներով: Մարդկությունը ոչ միայն հակառակ է առաջիկա կազմակերպվող պատերազմին, այլ ընդհանրապես պատերազմներին և տևական խաղաղություն է պահանջում: Նորա այս տեսակետը հիմնված է բոլոր ազգերի պատմության տված փաստերի վերա, որոնք միաբերան վկայում են թե կոլտուրական կյանքի զարգացումն ու մարդկային կյանքի բարեկեցությունը տեղի է ունենում ազգերի խաղաղ կյանքի շրջաններում և ընդ-

հանրապես կոիվների ու պատերազմների շրջանները ավերիչ ու կործանիչ շրջաններ են, երբ մարդ իր շինածը, իր նյութական ու հոգեկան ստեղծագործությունը ավերում ու ոչնչացնում է: Պարզ է եզրակացությունը. կուլտուրական կյանքի զարգացման և մարդկային կյանքի բարեկեցության համար անհրաժեշտ է տևական խաղաղություն:

Դ. Քրիստոնեական վարդապետության ըմբռնմամբ միայն Աստված է մարդու կյանքի վերա իրավատեր և ոչ ոտարը կամ նույնիսկ ինքը մարդը: Այս տեսակետով է, որ եկեղեցին արգելում է թաղել ինքնասպաններին: Քրիստոնեական վարդապետության այս տեսակետը պարտադիր է ամեն մի հավատացյալի համար, լինի նա աշխարհական թե հոգևորական, խաղաղության շրջաններն են միայն, երբ մարդ հանգիստ ու խաղաղ ապրում է և իր քնական մահով վախճանու և պատերազմ է, որ անխնա ոչնչացնում է միլիոնավոր կյանքեր, որոնց Տերը միայն Աստված է:

Ե. Մենք խաղաղության կողմնակից և պատերազմի հակառակ ենք նաև ելնելով քրիստոնեական վարդապետության խաղաղության գաղափարի ըմբռնումից, ըստ որում մարդկային փոխհարաբերության հիմք հանդիսանում է սերն ու համերաշխությունը և ոչ ույծն ու բռնությունը: Մինչև այժմ աշխարհը կառավարվել է ույծի ու բռնության սկզբունքով և ոչ՝ մարդկային բանականության և խղճի թելադրանքով՝ արդարության և ճշմարտության սկզբունքներով: Այսօր մարդկությունը հասունացել է, կուլտուրապես զարգացել է, ուստի և գիտակցում ու կամենում է իր անհատական և ազգային իրավունքների տերը դառնալ. այս իսկ պատճառով էլ նա բողոքում է բռնության և բռնակալության դեմ: Ժամանակը եկել է, որ կուլտուրական մարդկությունը քննարկե և լուծե ինչպես անհատի անհատական և քաղաքացիական իրավունքների, նույնպես և ցեղերի ու ազգերի քաղաքական ազատության հարցերը խաղաղության գաղափարի խաղաղ պայքարի միջոցով և ոչ պատերազմով:

Ձ. Վերջապես Մենք հակառակ ենք պատերազմին և կողմնակից խաղաղության նաև հայ ժողովրդի ազգային շահերի տեսակետով: Հայ ազգը իր աշխարհագրական դիրքի և իր տոկուն ու քրտնաջան աշխատանքի և ընդունակությունների շնորհիվ ձեռք բերած գրավիչ արժեքների հետևանքով, միշտ ենթակա է եղել թե՛ նսական ու քաղաքակիրթ ազգերի բռնի շահագործման և թե՛ ավարով ապրող, այլոց արդար վատտակի պտուղները հանդիրավի վայելող, վայրագ ու բարբարոս ազգերի ավազակաբարո հարձակումներին, ի բաց առյալ խորհրդային Միությունը, ուր մարդու շահագործումը մարդու կողմից հետապնդվում է օրենքով, համարյա իր ամբողջ պատմական կյանքում մեծապես տուժել է, և միայն կարճատև վայելած խաղաղության շրջանում է, որ իր ջանասիրության, տոկունության և հոգեկան ընդունակությունների շնորհիվ ստեղծել է իր մշակույթը, որ և միշտ սիրել է և ուր ստիպված է եղել գաղթել, տարել է իր հետ և պահպանել ու զարգացրել է այն: Իսկ իր հայրենիքում, շնորհիվ իր զարգացած ազգային ինքնագիտակցության, պայքարել է հանուն իր գաղափարների պաշտպանության քրիստոնեական կրոնի և ազգի ազատության և հայրենիքի անկախության համար, որով և հարգանք է վայելել օտարներից ու պահպանել իր ֆիզիկական գոյությունն ու ազգային ինքնությունը: Ահա թե ինչու հայ ազգը միշտ սիրել է խաղաղությունը և ասել պատերազմը և դարավոր պատմական փորձը թելադրում է նրան այդպես վարվել և այժմ:

Վերոհիշյալ փաստերը գալիս են հաստատելու, որ այս ու այն արտաքին ներշնչման կամ թելադրանքի արդյունք չէ, որ Մենք կողմնակից ենք

խաղաղության և հակառակ պատերազմի, այլ ի սեր ավետարանական քարո-
յական վսեմ սկզբունքների՝ արդարության և ճշմարտության գաղափարների,
որոնց ուխտել ենք ծառայել հոգևոր կոչում ստանալիս, ի սեր մարդկային
հոգու ստեղծած հոգեկան և մյուսական բարիքների պահպանության, հա-
ճուն սիրտ, եղբայրության, համերաշխության ու համագործակցության և նո-
ցա հետևաձք մարդկային կյանքի երջանկության: Եվ վերջապես շեն ու հա-
րուստ աշխարհն ու մարդու կյանքը ավերեց ու անհասցումից փրկելու համար
է, որ Մենք պայքարում ենք հանուն խաղաղության և հակառակ ենք պատե-
րազմի:

Ահա այս սկզբունքների համար է, որ ոմանք հակառակ են Մեզ և պար-
սավում Մեր գործունեությունը. Մենք այդ փառքից ու պատվից չենք հրա-
ժարվում, թող շարունակեն պարսավել ու հայհոյել. որովհետև հանգիստ է
Մեր խիղճը, որի թելադրանքով և գործում ենք: Մենք այդ գաղափարներով
դաստիարակվել ենք, այդ գաղափարները քարոզել ու նոցանով ապրել ենք
Մեր երիտասարդ հասակում, որի ապացույց կարող են լինել փոխանորդու-
թյան և առաջնորդության շրջանի Մեր քարոզները, որոնցից առաջիկները
լույս են տեսել, իսկ երկրորդները շուտով լույս կտեսնեն:

Է. Քրիստոնեական եկեղեցիների համաժողովներ: Վաթսուն և ավելի
տարիներ է, որ քոյոր քրիստոնեական եկեղեցիները, որոնց թվում նաև հայոց
եկեղեցին, երբեմն-երբեմն ժողովներ են գումարում, ուր կարդացվում են
աստվածաբանական գիտական զեկուցումներ եկեղեցական-կրոնական հար-
ցերի մասին, արծարծվում են գործնական խնդիրներ եկեղեցիների կարիք-
ների մասին, տեղի է ունենում մտքերի փոխանակություն և ցրվում են: Հայոց
եկեղեցին միշտ մասնակցել է հիշյալ ժողովներին Ամենայն Հայոց Ծայրա-
գույն Պատրիարք-կաթողիկոսի կողմից նշանակված եռանձնյա հանձնաժո-
ղովով: Մենք միշտ հետևել ենք այդ ժողովներին և կառնել ենք հասկանալ
եկեղեցական ժողովների գործունեության կոնկրետ նպատակն ու ծրագիրը.
սակայն ցարդ չի հաջողվել Մեզ տեսնել ոչ ծրագիրը, եկեղեցիների միության
կողմից հաստատված, և ոչ էլ հասկանալ համաժողովների բուն նպատակը:
Հայ եկեղեցու հանձնաժողովների կողմից ներկայացված զեկուցումներից
հասկացել ենք միայն, որ այդ ժողովները նպատակ ունեն քրիստոնեական
եկեղեցիներին մոտեցնել միմյանց, իրերահասկացողության քերել և քարե-
կամական կապ հաստատել նոցա մեջ և ըստ ամենայնի օգտակար լինել միմ-
յանց: Կասկածից դուրս է, որ այդ ժողովները որոշ օգտակար դեր կատարել
են. սակայն կյանքը չի վկայում, որ այդ ժողովները քրիստոնեական քարո-
յական գաղափարների տեսակետով որևէ նվաճում կատարած լինեն մարդ-
կության հոգու վերա, որ քրիստոնեական կրոնի էական նպատակն է, և մար-
դը մնացել է նույն եսականը, ինչ որ էր առաջ: Մենք տեսնում ենք, որ եկե-
ղեցիների փոխհարաբերությունը քարեկամական կամ քրիստոնեական եղ-
բայրական լինելուց շատ հեռու է. տեսնում ենք նաև, որ եսականությունը
աշխարհի խոշորագույն մասում ավելի զորեղ է, քան առաջ, որի հետևանքով
և ավելի սուր կերպարանք է ստացել շահագործությունը և՛ անհատական, և՛
ազգային և՛ պետական մարզերում: Երիտասարդությունը ավելի սանձարձակ
է դառնում իր թե՛ մարմնական և թե՛ հոգեկան կրքերի նկատմամբ և հեռու է
քրիստոնեական գաղափարականությունից: Քրիստոնեական կրոնի քարոյա-
կան վսեմ գաղափարների ազդեցությունը իսպառ չի երևում կյանքի որևէ
ասպարեզում:

Մեր տեսակետով նպատակահարմարն ու լավագույնը կլինեն, եթե ե-
կեղեցիները կազմակերպվեցին, որպես անկախ քրիստոնեական միություն,

մպատակ դնելով քրիստոնեական քաղաքական գաղափարները կենսագործել կյանքում և հանուն քրիստոնեական քաղաքական գաղափարների կենսագործման՝ խաղաղ գաղափարական պայքար մղել կյանքի բոլոր ասպարեզներում, ռեղի ունեցող և ունենալիք չարիքների և շեղումների դեմ: Ահա Մեր ըմբռնմամբ քրիստոնեության խաղալիք դերը կյանքում, որ նշել է Փրկիչն Ինքը և՛ իր վարդապետությամբ, և՛ իր կյանքով:

Մեր տեսակետով այսօրվա մարդկային տառապանքների, թշվառության և ընդհանրապես կյանքի ոչ քնականոն ընթացքի պատճառը մարդու մտքի և սրտի անճեղրաշնակ զարգացումն է, մարդկային նսականության հակաթույլի պակասը, այն է՝ սիրո և եղբայրության զգացմունքի պակասը: Այս քաղաքական գաղափարների զարգացման ապարատը խիղճն է: Ճա է որոշում քարին և չարը, լավն ու վատը, արդարն ու անարդարը և ճշմարիտն ու սոստը, և որպեսզի խղճի թելադրանքները անշեղ ու անխափան ընթանան՝ կարևոր է զարգացնել նաև կամքը: Երբ մարդու խիղճն ու կամքը քաղաքական դաստիարակվեն՝ մարդու հոգու մեջ կգործանա սիրո և եղբայրության զգացմունքը և մարդը կազատվի եսական զգացմունքի մերքին թելադրանքներից, ըստ Ավետարանի, մարդը «վերստին կծնվի», լքված սիրո և եղբայրության զգացմունքով և երջանիկ կապրի աշխարհում: Ահա Մեր պատկերացումն ու մոտավոր ծրագիրը քրիստոնեական եկեղեցիների համախորհուրդ գործունեության մասին: Մեծապես գոհ կլինենք լսելու Սրբությանդ տեսակետը այս մասին:

Մարդկության այսօրվա տրամադրությունն ու կամքը համընկնում է Մեր մերոհիշյալ ծրագրին, նորա խաղաղության համար վարած խաղաղ պայքարի նպատակը ոչ այլ ինչ է, եթե ոչ տեսնել կյանքում սեր, եղբայրություն և համերաշխություն և, բռնի ուժի ու բռնության փոխարեն, մարդկային բանականության և խղճի իշխանություն, որին կհետևի աշխարհում համագործակցություն և երջանիկ կյանք: Ուստի և, ըստ Մեզ, անհրաժեշտ է կազմակերպել բոլոր եկեղեցիների և կրոնների Պետերի կոնգրեսի գումարումը քաջալիքելու նպատակով, մարդկության ներկա խաղաղ պայքարը, որ կլինի սկիզբը վերևում Մեր հիշած, նոր ծրագրով կազմվելիք, եկեղեցիների անկախ միության գործունեության:

Մեր և Մեզ մեծ խորհողների առաջարկով, 1951 թվի նոյեմբերի 27-ին գումարված կոնֆերանսը նպատակահարմար գտավ հրավիրել բոլոր եկեղեցիների և կրոնների Պետերի կոնգրես: Սիրում ենք հավատալ, որ այս անգամ Ջերդ Սրբությունը հավատ կընծայե Մեր խոսքի անկեղծությանը, կզնախատե Մեր հոգու ազնիվ ապրումները, հաճությամբ կընդունե քրիստոնեական եկեղեցիների և կրոնների Պետերի համաշխարհային կոնգրես հրավիրելու առաջարկը և, իբրև ծավալուն և զորեղ եկեղեցու Պետ, կհրավիրե կոնգրես, որ գրավական է ձեռնարկի հաջողության և որ Մեր և Մեզ մեծ խորհողների ջերմագին ցանկությունն է:

Ը. Հայության անցյալն ու ներկան և օտարների ու հայ ժողովրդի դիրքն ու վերաբերմունքը այս հարցում:—19-րդ դարու երկրորդ կիսից սկսած հայկական հարցը եվրոպական պետությունների ու դիվանագետների ուշադրությանն է արժանացել և հաճախ նոցա քննարկման առարկան հանդիսացել ու հալ ժողովրդի պահանջների արդարությունը ճանաչվել նոցա կողմից: Թեև միշտ էլ ճանաչված արդարության կենսագործումը անգործադրելի է մնացել հատկապես Անգլիայի և ցարական Ռուսաստանի հակառակ շահերի պատճառով, մինչև որ սուլթանական Թյուրքիան իր նպատակին հասավ՝ ամհատապես գործադրելով հայության քնաջնջման կանխորոշած գազանա-

բարձր ոչ մարդկային ծրագիրը, որի հետևանքով, թուրք պետության սահմաններում ապրող երեք միլիոն հայությունը խոշոր չափով սրախողխուլ եղավ և քաղցից ու ծարավից մահացավ մուլիոն երկրի սահմաններում, մնացյալը ցրվեցավ Եվրոպա, Ամերիկա, Ռուսաստան և այսօր, երեք միլիոնի փոխարեն, միայն 150.000 հայություն է մնացել Թյուրքիայում: Հայության սուգի և ողբի այս շրջանում է, որ նորածին խորհրդային իշխանությունը իր էլ տառապանքի ու ցեղության օրերին, կենսագործում է հայ ժողովրդի դարավոր պատմական իղձը՝ ի շարս քաղաքի վանք ազգությունների, ստեղծելով նաև հայ անկախ պետություն՝ ընդմիջտ ազատելով հայությունը իր գլխից կախված դամկէլյան սրի և կայք ու գույքի և կյանքի անապահովության վտանգից, այն պարբերական կոտորածների ու բնաջնջման մղձավանջից: Նույն այդ խորհրդային պետությունն է, որ իր վարած ներքին ազգամիջյան համերաշխ քաղաքականության և տնտեսական ու մշակութային լայն աջակցության շնորհիվ, հնարավորություն տվավ հայ ժողովրդին, մոխրից ու ավերակներից հարություն առնելով, ստեղծել իր սեփական տնտեսությունը և առաջավոր կուլտուր-կրթական կյանքը և որի հետևանքով հավասար տեղ գրավել Միության 16 դաշնակից պետությունների շարքում:

Հայ ժողովրդի հակառակորդները, և հատկապես օտարները, այսօր պահանջում են հայ ժողովրդից ու Մեզին թշնամական վերաբերմունք ցուցադրել հանդեպ խորհրդային իշխանության, որ վերևում թիշատակեցի՜ք՝ մոռանալով, որ իրենք են եղել ասողը, թե հայ ժողովրդի ազատությունը հնարավոր է միայն Ռուսաստանի միջոցով և նորա հովանու ներքո:

Ջերդ Սրբություն, առաջք, խնդրեմ, մարդկային խղճի ո՛ր թելադրանքով մեղանչեք երախտագիտական զգացմունքի դեմ և թշնամական դիրք թռնեք մեր ազգի խոշորագույն բարերարի՝ խորհրդային Միության դեմ: Կամ բարոյականության ո՛ր պատգամով՝ Ամերիկայի անգլիներեն լեզվով լույս տեսնող մամուլի միջոցով Մեր հակառակորդները հայտարարում են, թե հայ եկեղեցու անջատողական փաստերը կշարունակվեն, քանի դեռ Ամենայն Հայոց Հայրապետը բարյացակամ վերաբերմունք կունենա խորհրդային իշխանության հանդեպ: Հայ ժողովուրդը միշտ հավատարիմ է եղել իր ուխտին և բարոյական սկզբունքներին, ինչպես և երախտագետ՝ հանդեպ իր բարերարների, մուլը կմնա և հետ այսու: Հայ եկեղեցին ու հայ ժողովուրդը շատ են տեսել նման սպառնալից վիճակ և տոկացել ու հաղթանակել են: Նույն վիճակն է, որ տեսնում են նաև այսօր. սակայն ցավալի է, որ այն ոչ վայրագ և բարբարոս ցեղերի, այլ քաղաքակիրթ պետությունների կողմից: Հայ ժողովուրդը այսօր էլ հավատարիմ է և կմնա այդպիսին հայ եկեղեցուն և նորա միասնականությանն ու ազգային միությանն. սույնպես նաև իր խղճի արդար թելադրանքին և բարոյական գաղափարներին, երախտագետ մնալով նաև իր բարերարներին, միաժամանակ պահպանելով անաչառ ու քարեմիտ վերաբերմունք դեպի օտարները:

Թ. Սրբությանդ քարոզը Լոնդոնի հայոց եկեղեցում և ս. Վարդանանց ճակատամարտի զմահատականը:

Սրբությունդ իր քարոզի մեջ հաճել էր վերագրել հայ եկեղեցուն և հայ ժողովրդին հետևյալ արժանիքները. 1. «Ս. Վարդանանց ճակատամարտը խորհրդանշում է և արտահայտում հայ ժողովրդի նվիրվածությունը քրիստոնեական հավատին»: 2. «Հայոց եկեղեցին հայ ժողովրդի և ազգի հետ իր սերտ մուլնությանմբ, կենդանի և վառ է պահել նորա մեջ քրիստոնեական հավատը»: 3. «Հայոց եկեղեցին և ազգը շատ վաղ՝ քրիստոնեական եկեղեցու առաջապահը հանդիսացան»: Այս եզրակացություն է այն փաստի, որ հայոց

ԵՐԶԱՆԿԱՆԻՇԱՆԱԿ Տ. Տ. ԳԵՎՈՐԳ Զ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԸ ՕՇՈՒՄ Է Տ. ՎԱԶԳԵՆ
ԵՊԻՍԿՈՊՈՍԻ ԾԱԿԱՏԸ (1851 թ., ՄԱՅՐ ՏԱԾԱՐ)

եկեղեցից և հայ թագավորությունը առաջինը եղան, որ քրիստոնեությունը տեւտական կրոն ճանաչեցին և օրինակ հանդիսացան Կոստանդինոս կայսեր, որ տասը տարի հետո միայն հետևեց հայոց Տրդատ Գ թագավորին: 4. «Ողջ պատմության ընթացքում Հայաստանը լինելով Եվրոպայի և Արևելքի քառուղու վերա, հայ ժողովուրդը հաճախ ենթակա է եղել հարձակումների, պարտվել ու նվաճվել է, սակայն կայուն դիմադրություն ցույց տալով նոցա կենսական դեր է խաղացել և անձնագոհության օրինակ հանդիսացել Եվրոպայում փրկելու գործում՝ տալով նրան պաշտպանության ու պատրաստության ժամանակ, դանդաղացնելով ասպատակող հորդանքների արշավը: Եվ այս այն ժամանակ, երբ իրենց երկիրը ավերվել ու գրավվել էր»: 5. «Դեռ ավելին, հայ ժողովուրդը անվհատ օրինակ է հանդիսացել ազատության ոգու, ազգային միության և մշակութային իսկական արժեքների. մի թանկագին օրինակ բոլոր ժամանակների համար և ոչ նվազ մեր օրերի համար»: «Այս պատճառով է, որ մենք պատվում ենք այսօր, 1500 տարի հետո, այդ ճակատամարտի հերոսներին և աղոթում, որ Աստված հավերժ հավատարիմ պահե հայ ժողովուրդը այդ օրինակին և օրինակ հանդիսացնե այդ հավատին»:

Այժմ հայ ժողովուրդը իր հայրենիքում, ՍՍՌՄ-ում ապրող ժողովուրդների եղբայրական օգնությամբ, մանավանդ ռուս մեծ ժողովրդի աջակցությամբ հանգիստ ու երջանիկ է ապրում. մինչդեռ արտասահմանում նա ճնշումների է ենթակա, պատակտողական սպառնալիքի տակ է, զրկված է իր հայրենիքն ու իր մեծագույն սրբավայրը՝ ս. Էջմիածինը այցելելու իրավունքից և ուր ոտնահարվում է նորա մարդկային արժանապատվությունը, որի դեմ նա պայքարել է և չպիտի զարմանալ, եթե այժմ էլ պայքարե:

Սրբությանդ տված վերոհիշյալ գնահատականները հայ եկեղեցում և հայ ժողովրդին Մեզ զարմացնում, հիացնում և մխթաբում է: Ջարմացնում է Ձեր ունեցած խորիմաստ ծանոթությունը հայ ազգի և եկեղեցու պատմության: Հիացնում է Ձեր ճշգրիտ ու նուրբ ըմբռնումը հայ ազգային և եկեղեցական պատմության, ինչպես և նորա բանաստեղծական պատկերացումը: Մխթաբում է Ձեր ուղղամիտ և համարձակ ելույթը, ներհակ ներկա ժամանակի ոգուն, որ պահանջում է իր նսական, շահադիտական, միտումնավոր ծրագրերը փառաբանել ու ծափահարել, իսկ ըմբռնումներին ու չեզոքներից ուսլառնալիքի տակ պահելով ու երկյուղ ներշնչելով հավատալիքն է անում: Լճանավանդ մխթաբական է այն պատճառով, որ պաշտոնական խոշոր դիրք ունեցող և պետական ու եկեղեցական արժեքներկայացնող մի օտար անձն, որպիսին է Ձերդ Սրբությունը, տալիս է ուղղամիտ և արժեքավոր գնահատական հայ եկեղեցու և ազգի պատմության և նոցա կատարած պատմական դերի մասին ի սեր օտարների շահերի: Մեզ համար հաճելի և ուրախալի է նաև Ձեր այն հայտարարությունը, թե անգլիքան եկեղեցին և անգլիական ժողովուրդը հանդեպ հայ եկեղեցու և ազգի տածում է անկեղծ բարյացակամության և հարգանքի զգացմունք: Հիշյալ քարոզում Սրբությանդ հիշատակած փաստերը ինքնին վկայում են հայ եկեղեցու և հայ ժողովրդի հաճեալ անգլիքան եկեղեցու և անգլիական մեծ ժողովրդի տածած անկեղծ բարեկամության և խորը հարգանքի զգացմունքի, որ Ձեր իսկ հայտարարությամբ, անձամբ զգացել եք և Նրուսաղեմի աճիլիքան եկեղեցու արքեպիսկոպոսի հալորդագրությամբ իրազեկ եղել:

Հայ ազգի և եկեղեցու համար շատ լավ գնահատականներ տվել են նաև, հեռավոր և մերձավոր անցյալում, Ֆրանսիայի, Անգլիայի և Ամերիկայի դիվանագետներ ու պետական և քաղաքական անձինք, և սակայն այսօր մոռացվել է այդ անցյալը և փոխվել նոցա դիրքն ու դերը հանդեպ հայ եկեղեցու և հա-

յություն: Իկնի գործի անցնելով դիվանագիտական զարտուղի և ոլորապետություն ուղիներով և ներքին ու արտաքին միջամտություններով սպառնում են և արդեն իսկ պատակաբեկական և անջատողական փորձեր են կատարում հայ եկեղեցու և ազգի նկատմամբ, որ ոչ արդար է և ոչ ներել և ոչ էլ մանավանդ սազակյան իրենց դիրքին:

Հայոց առաքելական և եկեղեցին քրիստոնեական հմագույն եկեղեցիներին մեկ է և հարուցի իր առաքելական ծագմամբ: Հայաստանը աշխարհում առաջինը եղավ, ուր թագավորը, նախարարները, բանակն ու ժողովուրդը ազգություն ու պետականորեն քրիստոնեության հարեցին և քրիստոնեությունը պաշտոնական կրոն հռչակվեցավ: Տիեզերական քրիստոնեական եկեղեցու աստվածության մեջ առաջինը զարնող արժեքավոր երևույթներ են, սակայն ավելի նշանակալից և արժեքավոր է այն երևույթը, որ հայ եկեղեցին միակն է, որ հավատարմությամբ և ճշտությամբ պահպանել է տիեզերական եկեղեցու պատկերը: Հայ եկեղեցին նույնությամբ պահել է տիեզերական եկեղեցու դավանանքը, որ է տիեզերական եկեղեցու գոյության շրջանի առաջին երեք տիեզերական ժողովների դավանանքը: Հայոց եկեղեցին որոշում ունի աստվածային հայտնության այս ավանդի վերա որևէ հավելված չընդունել, որպեսզի նախնական տիեզերական դավանանքը չաղաղվի: Տիեզերական եկեղեցու շրջանը վերջանում է 451 թվականով, երբ եկեղեցիները բաժանվում են և տիեզերականությունը լուծվում է: Հայոց եկեղեցին համարում է ճշմարիտ ու պարտադիր բոլոր քրիստոնեական եկեղեցիների համար միայն տիեզերական եկեղեցու որոշումները, ուր մասնակցում են բոլոր քրիստոնեական եկեղեցիները և որոշումները աստվածային ներշնչական բնույթ ունեն: Հայոց եկեղեցին պահել է նաև տիեզերական եկեղեցու սովորություններն ու ավանդները, ինչպես նաև նորա դեմոկրատիկ վարչաձևը ընտրական և ժողովական սկզբունքներն ու բոլոր տեսակի ժողովներում աշխարհիկ տարրի մասնակցությունը: Վերոհիշյալ տեսակետներով հայոց եկեղեցին հանդիսանում է տիեզերական եկեղեցու միակ փոքրիկ նմուշը: Նա իր այս հատկություններով յուրատեսակ մի ծաղիկ է գոյություն ունեցող քրիստոնեական եկեղեցիների ծաղկափունջի մեջ, որ հավատի և քրիստոնեական գաղափարների համար իր վարած պայքարով և թափած արյամբ մարտիրոսացած ու սրբացած է, և պատվով ապրել, ապրում է և իրավունք ունի ապրելու և բարոյական պահանջ հայտարարելու մյուս եկեղեցիներին, որ իրեն հովանավորեն և սահարդար ու միտումավոր ձգտումների դեմ պաշտպանեն:

Հայ եկեղեցին բոլոր մյուս եկեղեցիների և կրոնների հանդեպ ունի համբերատար ու ներողամիտ վերաբերմունք. իր ծագման օրից ինքնուրույն, անկախ և վեհիշարվ է, այդպես էլ ճանաչում է մյուս եկեղեցիներին: Միանգամայն հեռի է և հակառակ եկեղեցիների ձուլման գաղափարին, սակայն միշտ պատրաստ համագործակցության մյուս եկեղեցիների և կրոնների հետ բարոյական գաղափարների ու ձեռնարկների հողի վերա:

Ժ. Անգլիքան եկեղեցու կատարելիք դերը ներկայումս: Բողոքական եկեղեցին ճշմարտություն որոնող և հանուն ճշմարտության պայքարող ոգի է ունեցել անցյալում, որի ծնունդ է եկեղեցական վերանորոգությունը (ռեֆորմացիան): Բողոքական եկեղեցու այդ ոգու շնորհիվ է, որ քրիստոնեական աստվածաբանությունը դարձել է գիտություն և հեղինակություն ստացել: Վաղել է, որ անգլիքան եկեղեցին առօր էլ հանդես գա իր անցյալ ճշմարտություն որոնող և հանուն ճշմարտության պայքարող ոգով: Ժամանակը նպաստավոր է, և ուղիք էլ հրապարակի վերա:

Նկատի առնելով համայն մարդկության ներկա կյանքի վիճակը՝ Մեր կար-

Նիքով անգլիքան եկեղեցին այսօր երկու անելիք ունի. 1. Գործնական քրիստոնեության քարոզով հանդես գալ, իր շուրջը հավաքելով և իրեն հետ կապելով բողոքական եկեղեցու հատվածական բոլոր ճյուղերը համուն քրիստոնեական բարության գաղափարների կենսագործման, որին անշուշտ կարծազանքեն արևելյան քրիստոնեական ազգային փոքր եկեղեցիները: Մեզ թվում է, որ կարծազանքեն նաև ոռու պրավոսլավ եկեղեցին իր ավտոկեֆալ ճյուղերով: Այս ձեռնարկի նպատակը կլինի մարդկության հոգու մեջ զարթեցնել ու զարգացնել սիրո, եղբայրության, համերաշխության ու համագործակցության զգացմունքները, որի հետևանքով կդադարի կյանքում ույծի և բռնության իշխանությունը, տեղի տալով քանականության և խղճի իշխանության: Այս ձեռնարկը իր գաղափարով և նպատակով մնաց է կյանքում ծնունդ առած խաղաղության դրոշակակիրների համամարդկային մեր շարժման, որ պայքարում է մույժ միջոցներով, մույժ գաղափարի կենսագործման համար: Հասկանալի է ուրեմն, որ անգլիքան եկեղեցու մեր ձեռնարկը հաջողությամբ կը պսակվի, որովհետև խաղաղության կողմնակիցները կդառնան մեր ձեռնարկի հետևորդներ:

2. Նախաձեռնել բոլոր քրիստոնեական եկեղեցիների և բոլոր կրոնների կրոնապետների կոնգրեսի կազմակերպումը՝ նպաստելով մեր նպատակի կենսագործման, որով աշխարհը սլիտի խաղաղի, մարդկությունը հոգեպես հանգստանա և երջանիկ ապրի:

Եվ վերջապես, անկախ վերոհիշյալից, նկատի առնելով, որ այսօր հայ եկեղեցու և հայ ժողովրդի հանդեպ, անտեղի և անարդար հալածանք կատարանալիս, ցանկալի և նպատակահարմար կհամարեինք, եթե Դուք ևս այն նույնատակահարմար տեսնեք, որ Լոնդոնի հայոց եկեղեցում Ձեր տված գնահատականը հայ եկեղեցու և ազգի մասին հաճեիք հայտարարել ի լուր աշխարհի, որին այնքան կարոտում է ճշմարտության անգիտակ բազմաթիվ սնմել ժողովուրդ. մանավանդ թե, ճշմարտություններ հայտարարելու համար սահմանված, անգլիքան եկեղեցու և անգլիական պառլամենտի ամբիոնները տրամադրելի են Արքայանդ:

Խորին հարգանք և քրիստոնավանդ եղբայրական սիրով մնամ

ԳԵՎՈՐԳ Զ

Մ Ա Յ Ր Ա Թ Ո Ռ Ո Ւ Մ

**Մայիսի 5-ին, կիրակի.—7 կիրակի (Կա-
նաչ կիրակի).**

Այսօր Մայր տաճարում ս. պատարագ է
մատուցում տ. Արիս Ծ. վրդ. Ծիրվանյանը և
«Հայր մեր»-ից առաջ քարոզում օրվա խոր-
հորդի համաձայն:

Հավարտ ս. պատարագի, Վեհափառ Հայ-
րապետի նախագահությամբ, կատարվում է
հոգեհանգստյան կարգ՝ հոգևոր ճեմարանի
դասախոս, նորոգ հանգուցյալ Գրիգոր
Գյուլյանի յոթնօրեքի առիթով:

Արարողությանը ներկա են հանգուցյալի
ընտանիքի անդամները, հարազատները,
քարեկամները, ընկերները:

Հոգևոր ճեմարանի տեսուչ տ. Արիս Ծ.
վրդ. Ծիրվանյանը սրտառույշ դամբանական
է խոսում, վեր հանելով Գրիգոր Գյուլյանի
կյանքի և գործունեության ուսանելի կողմե-
րը՝ որպես մանկավարժի, քանաստեղծ-
գրականագետի և հայրենասեր հայ մարդու:

Արարողությունից հետո Վեհափառ Հայ-
րապետը Վեհարանում ընդունում է հան-
գուցյալի ընտանիքին, իր և Մայր Աթոռի
վիշտն է հայտնում Գրիգոր Գյուլյանի մահ-
վան առիթով և ապա մխիթարության, սփո-
փանքի հայրական խոսք ուղղում Գյուլյան
սգակիր ընտանիքին:

Ուխտավորաբար Մայր Աթոռում գտնվող
լիբանանահայ ծանոթ քանաստեղծ Վահե
Վահյանը, որը եղել է հանգուցյալի գաղա-
փարակից քարեկամը, խոսք առնելով ոգե-
կոչում է հիշատակը Գրիգոր Գյուլյանի:

Հանուն սգակիր Գյուլյան ընտանիքի Վե-
հափառ Հայրապետին ուղղված շնորհակա-
լության և երախտագիտության ջերմ խոսք է

աւսում հանգուցյալի քարեկամ և ընկեր, ծա-
նոթ մտավորական Ծահե Տատուրյանը
Գրիգոր Գյուլյանի մահվան տխուր առիթով
Վեհափառ Հայրապետի կարգադրությամբ
Մայր Աթոռի միաքանության, հոգևոր ճե-
մարանի և ուսանողության ցույց տված ան-
կեղծ վերաբերմունքի և ուշադրության հա-
մար:

• •

Մայիսի 15-ին, չորեքշաբթի.—Այսօր, ե-
րեկոյան, Վեհարանում, Վեհափառ Հայրա-
պետի նախագահությամբ, գումարվում է
Գերագույն հոգևոր խորհրդի հերթական
հիստը:

• •

Մայիսի 18-ին, շաբաթ.—Այսօր ավարտ-
վում են հոգևոր ճեմարանի 1973—1974 ու-
սումնական տարվա դասավանդություննե-
րը:

Մայիսի 20-ին սկսվեցին ամսվերջի բա-
նավոր և գրավոր քննությունները:

• •

Մայիսի 28-ին, հինգշաբթի.—Համբար-
ձումն Զրիստոսի:

Յիշատակ փոխադրության հայրապետա-
կան Աթոռոյն հայոց ի Ստյ ի ս. Էջմիածին
յամի Տեառն 1441:

Յիշատակ աշխարհագորաց և գորավա-
րացն հայոց, որք կատարեցան ի հերոսա-
մարտին Սարգարապատի 1918 ամի, վասն
հաւատոյ և հայրենեաց:

Այսօր Մայր տաճարում ս. պատարագ է մատուցում տ. Եզնիկ արդ. Պետրոսյանը:

Ս. պատարագի ավարտին իջման ս. սնդանի առաջ բովանդակալից քարոզ է խոսում Մայր տաճարի լուսարարապետ տ. Հուսիկ եպս. Սանթուրյանը՝ վեր հանելով Հայրապետական Աթոռը Սսից Էջմիածին փոխադրելու անհրաժեշտությունը ու օգտակարությունը հայ եկեղեցու կյանքում, Մայր Աթոռ ս. Էջմիածնի միաբանության հայրեմանկեր ու եկեղեցաշեն գործունեությունը և Սարդարապատի հերոսամարտի բացառիկ նշանակությունը հայ ժողովրդի պատմության մեջ:

Այնուհետև, Վեհափառ Հայրապետի հանդիսադրությամբ, կատարվում է հայրապետական մաղթանք:

..

Մայիսի 26-ին, կիրակի.— Է կիրակի (Երկրորդ Ծաղկազարդ):

Այսօր Մայր տաճարում ս. պատարագ է մատուցում տ. Եզնիկ արդ. Պետրոսյանը և «Հայր մեր»-ից առաջ քարոզում Քրիստոսի համբարձման նշանակության մասին քրիստոնեական եկեղեցու կյանքում:

Հավարտ ս. պատարագի, Վեհափառ Հայրապետի հանդիսադրությամբ, կատար-

վում է հոգեհանգիստ՝ վերջերս Լոնդոնում մահացած Մայր Աթոռի բարերար, հանրաճանաչ հեղինակ Պետրոս Ալեքսյանի (Պիտեր Ալեքսի) մահվան առթիվ:

..

Նույն օրը, երեկոյան, Վեհաքանոն գումարվում է Գերագույն հոգևոր խորհրդի հերթական նիստը:

..

Մայիսի 28-ին, երեքշաբթի.— Այսօր, առավոտյան ժամը 10-ին, Վեհափառ Հայրապետի բարեհաճ կարգադրությամբ, Մայր Աթոռի դիվանապետ տ. Արսեն եպս. հերբեյանն ու «Էջմիածին» ամսագրի խմբագիր Արթուր Հատիսյանը հովվական այցելության են մեկնում Եգիպտոսի և Իրաքի տիրախնամ թեմերը՝ տանելով Ն. Ս. Օծության հայրապետական ողջույններն ու օրհնությունները:

Երեւանի օդանավակայանում Մայր Աթոռի պատվիրակներին ճանապարհում են վրահայտց թեմի առաջնորդ տ. Գևորգ եպս. Սերադյառյանը, տ. Արիս Ծ. վրդ. Շիրվանյանը և դիվանատան աշխատակից Հովհ. Պալտարյանը:

ՄԱՀ ԳՐԻԳՈՐ ԳՅՈՒԼՅԱՆԻ
(1912—1974)

Ծանր ու երկարատև հիվանդությունից ապաքինվելուց հետո, ապրիլի 27-ի լույս 28-ի գիշերը, 62 տարեկան հասակում, հանկարծամահ եղավ Ռոզնոր ճեմարանի վաստակավոր դասախոս, Մայր Աթոռ ս. Էջմիածնի Վերստուգիչ հանճանաժողովի և Արարտույան հայրապետական թեմի թեմական ժողովի նախկին անդամ, քանապետ Ն. Գրականագետ Գրիգոր Գյուլյանը:

Հանգուցյալը ծնվել է 1912 թվականի հունվարի 13-ին Կիլիկիայի Սյու քաղաքում, արհեստավորի ընտանիքում:

1921 թվականին ծնողների հետ տեղա-

հանվելով Կիլիկիայից, հաստատվել է Լիբանանի Բեյրութ քաղաքում և տեղի ս. Նշան ազգային վարժարանում ստացել իր նախնական կրթությունը: 1927 թվականին ավարտելով ազգային վարժարանը, իր ուսումը շարունակել է Բեյրութի «Միսիոն Լա-յիկ» ֆրանսիական լիցեյում:

Այնուհետև հանգուցյալը եռանդուն կերպով և ջերմ սրտով Լիբանանում նվիրվել է հայ կրթական, մշակութային, գրական ու հասարակական, հրապարակախոսական գործունեության:

1930 թվականից սկսած զբաղվել է գրականությամբ: Աշխատակցել է Ա. Չոպանյանի «Անահիտ», Կալա Բեյրութում հրատարակվող «Ծիածան», «Հայ գիր», «Նոր ուրի» գրական հանդեսներին:

Նույն տարիներին Գրիգոր Գյուլյանը Բեյրութում հրատարակվող «Զարթոնք» և «Արարատ» օրաթերթերին քերել է իր մասնակցությունը ազգային-հայրենասիրական շնչով տոգորված բազմաթիվ հոդվածներով և ակնադկներով:

1946 թվականին ընտրվել է Բեյրութի հայ ազգային երեսփոխանական ժողովի անդամ:

Նույն թվականին հայրենադարձվել է մայր հայրենիք և բնակություն հաստատել Երևանում՝ աշխատանքի անցնելով Երևանի կոոպերատիվ տեխնիկումում որպես գրադարանի վարիչ և ֆրանսերեն լեզվի դասատու, մինչև իր մահը:

1954—1960 թվականներին սովորել է և գերսօցանց դիպլոմով ավարտել Երևանի հեռակա մանկավարժական ինստիտուտը՝ հայոց լեզվի և գրականության մասնագետի որակավորումով:

1958—1959 ուսումնական տարում հրավիրվել է ս. Էջմիածնի Ռոզնոր ճեմարան՝ դասախոսելու հայոց լեզու, հույ ժողովրդի պատմություն և եվրոպական գրականության պատմություն: Նա Ռոզնոր ճեմարանում, մինչև իր մահը, նույն եռանդով և

ողևորությանը շարունակել է իր ուսումնադաստիարակչական աշխատանքները:

Հանգուցյալը երկար տարիներ եղել է «Էջմիածին» ամսագրի սիրված աշխատակիցը:

1868 թվականին Մայր Աթոռում գումարված ազգային-եկեղեցական ժողովում ընտրվել է Վերստուգիչ հանձնաժողովի անդամ:

Մայր հայրենիք վերադառնալուց հետո, 1948 թվականին, Գրիգոր Գյուլյանը հրատարակում է «Հայրենիք» խորագրով բանաստեղծությունների մի ժողովածու, որտեղ արտահայտված են նրա «խորապես զգայուն, թրթռուն, դաշնակավոր հոգիի» անկեղծ ու ջերմ սրտի, հայրենասիրությանը և մարդկային խորը զգացմունքներով թաթալուն «անձնագրոշմ երգերը», խոհերն ու ապրումները:

1868 թվականին Երևանում լույս է տեսնում Գյուլյանի երկրորդ ժողովածուն՝ «Կյանքի մեջեն»-ը, որը պայծառ վկայություն է բանաստեղծի, ճշմարիտ հայրենասեր քաղաքացու և հայ մարդու ընդգծված անհատականության, նրա իմացական հասունության, հոգու պայծառության, հավատքի ու համոզմունքների, ժողովածու, որը և միաժամանակ ամբողջացնում է բանաստեղծ-մտածող Գյուլյանի գրական կերպարը:

Անակնկալ մահը անգթորեն կտրեց քնադական հարուստ ներքնաշխարհ ունեցող խոհական բանաստեղծի ու հմուտ գրականագետի, հոգատար ու անկեղծ քարեկամի, ազնիվ, հավատալից հայ մարդու կյանքի թելը, որ դեռ լեցուն էր երգերով, լույսով, խոհերով, կյանքի սիրով, հայրենիքի պաշտամունքով:

Հայոց Հայրապետը նույնպես արդարորեն բաժանում էր Մայր Աթոռի և մահա-

վանդ հոգևոր ճեմարանի կրած մեծ կորուստը, հայրապետական իր աղոթքն ու օրհնությունն արտահայտելով Գյուլյանի սգակիր ընտանիքին ուղղված հետևյալ ցավակցական հեռագրով.

«Այսքան վաղաժամ մահը դասախոս Գրիգոր Գյուլյանի, խոր վիշտ է պատճառում մահ Մեզ: Մայր Աթոռն և հոգևոր ճեմարանը կորցնում են հմուտ ու նվիրյալ մի դաստիարակի, որը հարազատորեն հայկական ոգեկանության ներկայություն էր հանդիսանում սուրբ Էջմիածնում՝ ջերմապես զնահատված քոյորիս կողմից: Նրա վաստակը և պայծառ հիշատակը Մենք չենք մոռանա:

Թող Աստված քաղցրությամբ ընդունի և հավետ լուսավոր պահի Գրիգոր Գյուլյանի ազնիվ հոգին»:

Ապրիլի 28-ին, երկուշաբթի օրը, Մայր Աթոռի միաբանության, հոգևոր ճեմարանի ուսանողության մասնակցությամբ և եկեղեցական արարողությամբ, աղոթքով ու խրնկով կատարվում է հանգուցյալի թաղումը: Դամբանականներ են խոսում հոգևոր ճեմարանի տեսուչ տ. Արիս ծ. վրդ. Շիրվանյանը, «Էջմիածին» ամսագրի խմբագիր Ա. Հատիսյանը, դասախոս Ս. Անթույանը և ուրիշներ:

Գրիգոր Գյուլյանն իր գիտակցական ուղջ կյանքը նվիրել է հայ մշակույթի, հայոց վերածնված հայրենիքի և իր պաշտելի հայ ժողովրդի ծառայության գործին և, որպես այդպիսին, վայելիլ է ամեն տեղ խորապես ու ամբողջական կերպով իր շրջապատի, աշխատանքային իր ընկերների սերն ու հարգանքը:

Հանգիստ մեր սիրելի, մեր ազնիվ, հոգատար ու զգայուն Գրիգոր Գյուլյանի ուկորներին: Հայրենի հողը թեթև գա վրադ,

Սիրելի և անմոռանալի քարեկամ:

ՄԱՏԵՆԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ «ԷԶՄԻԱԾԻՆ» ԱՄՍԱԳՐԻ* (1944—1973)

4271. ՀԱՅԱՍՏԱՆԻՄ Սովետական կարգերի հաստատման քառասունվեցերորդ տարեդարձի կապակցությամբ Ամենայն Հայոց Վեհափառ Հայրապետի և պետական ամենապարտությունների միջև փոխանակված հետազոտողը: 1987, հունվար-փետրվար, էջ 27—28:

4272. ՀԱՅՈՑՈՑ քարեզոտական ընկերության միության 58-րդ ընդհանուր ժողովը: [1986 թ. դեկտեմբերի 10-ին հաղորդվում]: 1987, հունիս, էջ 34—35:

4273. ՀԱՅՐԱՊԵՏԱԿԱՆ հանդիսավոր տուրք պատրաստող Մայր Տաճարում Փրկչի հրաշափառ Հարության տոնի առթիվ: 1987, ապրիլ, էջ 12:

4274. ՀԱՅՐԱՊԵՏԱԿԱՆ հանդիսավոր տուրք պատրաստող Մայր Տաճարում Փրկչի Հրաշափառ ծննդյան տոնի առթիվ Մայր Տաճարում: [Հունվարի 6-ին]: 1987, հունվար, էջ 35—37:

4275. ՀԱՆԳԻՍ արժանապատիվ տ. Իգնատիոս ապ. զառնում Քիլիկիայում: [Իուլիանոս, 1982—ավագ զառնում Քիլիկիայում]: (Իուլիանոս, 1982, 1988): [Մահախոսական-կենսագրական]: 1987, հունվար-փետրվար, էջ 71—72:

4276. ՀԱՆԳԻՍ արժանապատիվ տ. Իգնատիոս ապ. զառնում Քիլիկիայում: [Իուլիանոս, 1982—ավագ զառնում Քիլիկիայում]: (Իուլիանոս, 1982, 1988): [Մահախոսական-կենսագրական]: 1987, հունվար-փետրվար, էջ 67—68:

4277. ՀԱՆԳԻՍ արժանապատիվ տ. Իգնատիոս ապ. զառնում Քիլիկիայում: [Իուլիանոս, 1982—ավագ զառնում Քիլիկիայում]: (Իուլիանոս, 1982, 1988): [Մահախոսական-կենսագրական]: 1987, հունվար-փետրվար, էջ 67—68:

4278. ՀԱՆԳԻՍ արժանապատիվ տ. Իգնատիոս ապ. զառնում Քիլիկիայում: [Իուլիանոս, 1982—ավագ զառնում Քիլիկիայում]: (Իուլիանոս, 1982, 1988): [Մահախոսական-կենսագրական]: 1987, հունվար-փետրվար, էջ 67—68:

4279. ՀԱՆԳԻՍ արժանապատիվ տ. Իգնատիոս ապ. զառնում Քիլիկիայում: [Իուլիանոս, 1982—ավագ զառնում Քիլիկիայում]: (Իուլիանոս, 1982, 1988): [Մահախոսական-կենսագրական]: 1987, հունվար-փետրվար, էջ 67—68:

4280. ՀԱՆԳԻՍ արժանապատիվ տ. Իգնատիոս ապ. զառնում Քիլիկիայում: [Իուլիանոս, 1982—ավագ զառնում Քիլիկիայում]: (Իուլիանոս, 1982, 1988): [Մահախոսական-կենսագրական]: 1987, հունվար-փետրվար, էջ 67—68:

4281. ՀԱՆԳԻՍ արժանապատիվ տ. Իգնատիոս ապ. զառնում Քիլիկիայում: [Իուլիանոս, 1982—ավագ զառնում Քիլիկիայում]: (Իուլիանոս, 1982, 1988): [Մահախոսական-կենսագրական]: 1987, հունվար-փետրվար, էջ 67—68:

4282. ՀԱՆԳԻՍ արժանապատիվ տ. Իգնատիոս ապ. զառնում Քիլիկիայում: [Իուլիանոս, 1982—ավագ զառնում Քիլիկիայում]: (Իուլիանոս, 1982, 1988): [Մահախոսական-կենսագրական]: 1987, հունվար-փետրվար, էջ 67—68:

4283. ՀԱՆԳԻՍ արժանապատիվ տ. Իգնատիոս ապ. զառնում Քիլիկիայում: [Իուլիանոս, 1982—ավագ զառնում Քիլիկիայում]: (Իուլիանոս, 1982, 1988): [Մահախոսական-կենսագրական]: 1987, հունվար-փետրվար, էջ 67—68:

4284. ՀԱՆԳԻՍ արժանապատիվ տ. Իգնատիոս ապ. զառնում Քիլիկիայում: [Իուլիանոս, 1982—ավագ զառնում Քիլիկիայում]: (Իուլիանոս, 1982, 1988): [Մահախոսական-կենսագրական]: 1987, հունվար-փետրվար, էջ 67—68:

րապետը միաբանության անդամներով: (Ներդիր):—Ս. Միսրոպ Մաշտոցի անվան Մատենադարանում: Սրբազան պատրիարքից քաջատրություններ է տալիս տներին ևս: [Սրբազան Մաշտոցի անվան Մատենադարանում]: 1987, հունիս, էջ 34—35:

4285. ՀԱՆԳԻՍ արժանապատիվ տ. Իգնատիոս ապ. զառնում Քիլիկիայում: [Իուլիանոս, 1982—ավագ զառնում Քիլիկիայում]: (Իուլիանոս, 1982, 1988): [Մահախոսական-կենսագրական]: 1987, հունվար-փետրվար, էջ 67—68:

4286. ՀԱՆԳԻՍ արժանապատիվ տ. Իգնատիոս ապ. զառնում Քիլիկիայում: [Իուլիանոս, 1982—ավագ զառնում Քիլիկիայում]: (Իուլիանոս, 1982, 1988): [Մահախոսական-կենսագրական]: 1987, հունվար-փետրվար, էջ 67—68:

4287. ՀԱՆԳԻՍ արժանապատիվ տ. Իգնատիոս ապ. զառնում Քիլիկիայում: [Իուլիանոս, 1982—ավագ զառնում Քիլիկիայում]: (Իուլիանոս, 1982, 1988): [Մահախոսական-կենսագրական]: 1987, հունվար-փետրվար, էջ 67—68:

4288. ՀԱՆԳԻՍ արժանապատիվ տ. Իգնատիոս ապ. զառնում Քիլիկիայում: [Իուլիանոս, 1982—ավագ զառնում Քիլիկիայում]: (Իուլիանոս, 1982, 1988): [Մահախոսական-կենսագրական]: 1987, հունվար-փետրվար, էջ 67—68:

4289. ՀԱՆԳԻՍ արժանապատիվ տ. Իգնատիոս ապ. զառնում Քիլիկիայում: [Իուլիանոս, 1982—ավագ զառնում Քիլիկիայում]: (Իուլիանոս, 1982, 1988): [Մահախոսական-կենսագրական]: 1987, հունվար-փետրվար, էջ 67—68:

4290. ՀԱՆԳԻՍ արժանապատիվ տ. Իգնատիոս ապ. զառնում Քիլիկիայում: [Իուլիանոս, 1982—ավագ զառնում Քիլիկիայում]: (Իուլիանոս, 1982, 1988): [Մահախոսական-կենսագրական]: 1987, հունվար-փետրվար, էջ 67—68:

4291. ՀԱՆԳԻՍ արժանապատիվ տ. Իգնատիոս ապ. զառնում Քիլիկիայում: [Իուլիանոս, 1982—ավագ զառնում Քիլիկիայում]: (Իուլիանոս, 1982, 1988): [Մահախոսական-կենսագրական]: 1987, հունվար-փետրվար, էջ 67—68:

4292. ՀԱՆԳԻՍ արժանապատիվ տ. Իգնատիոս ապ. զառնում Քիլիկիայում: [Իուլիանոս, 1982—ավագ զառնում Քիլիկիայում]: (Իուլիանոս, 1982, 1988): [Մահախոսական-կենսագրական]: 1987, հունվար-փետրվար, էջ 67—68:

4293. ՀԱՆԳԻՍ արժանապատիվ տ. Իգնատիոս ապ. զառնում Քիլիկիայում: [Իուլիանոս, 1982—ավագ զառնում Քիլիկիայում]: (Իուլիանոս, 1982, 1988): [Մահախոսական-կենսագրական]: 1987, հունվար-փետրվար, էջ 67—68:

4294. ՀԱՆԳԻՍ արժանապատիվ տ. Իգնատիոս ապ. զառնում Քիլիկիայում: [Իուլիանոս, 1982—ավագ զառնում Քիլիկիայում]: (Իուլիանոս, 1982, 1988): [Մահախոսական-կենսագրական]: 1987, հունվար-փետրվար, էջ 67—68:

4295. ՀԱՆԳԻՍ արժանապատիվ տ. Իգնատիոս ապ. զառնում Քիլիկիայում: [Իուլիանոս, 1982—ավագ զառնում Քիլիկիայում]: (Իուլիանոս, 1982, 1988): [Մահախոսական-կենսագրական]: 1987, հունվար-փետրվար, էջ 67—68:

4296. ՀԱՆԳԻՍ արժանապատիվ տ. Իգնատիոս ապ. զառնում Քիլիկիայում: [Իուլիանոս, 1982—ավագ զառնում Քիլիկիայում]: (Իուլիանոս, 1982, 1988): [Մահախոսական-կենսագրական]: 1987, հունվար-փետրվար, էջ 67—68:

4297. ՀԱՆԳԻՍ արժանապատիվ տ. Իգնատիոս ապ. զառնում Քիլիկիայում: [Իուլիանոս, 1982—ավագ զառնում Քիլիկիայում]: (Իուլիանոս, 1982, 1988): [Մահախոսական-կենսագրական]: 1987, հունվար-փետրվար, էջ 67—68:

* Չարունակված «Էջմիածին» ամսագրի 1973 թվականի №28 և 1974 թվականի №28 Ա—Դ-ից:

թարգմանությամբ հազարհինգ հարյուրամյակը:—Մայր Տաճարի նորոգության և հայ եկեղեցու բարեկարգության հարցերը Տ. Խորեն Ա. կարողելուսի օրով:—Հայ եկեղեցու բարեկարգության հարցը Տ. Խորեն Ա. կարողելուսի օրով:—Տ. Խորեն Ա. կարողելուսի մասին:—Նվիրապետական աթոռները Տ. Խորեն Ա. կարողելուսի օրով: Ա. Կիլիկյան Աթոռի հաստատումը Ամբիկյանում:—Բ. Երուսաղեմի Աթոռը:—Գ. Կ. Պոլսի Աթոռը:

4281. [ՀԱՏԻՏՅԱՆ ԱՐԹՈՒՆ]:—Հանդիսություններ վեհափառ Հայրապետի գահակալության 12-րդ տարեդարձի առթիվ: 1987, դեկտ., էջ 8—14:

Բովանդ.՝ Եպիսկոպոսական ձեռնադրություն:—Օճում և հայրապետական քարուղ:—Ծնորդավորություններ գահաստահում:—Պաշտոնական ընդունելություն վեհափառում:

Նկ.՝ Մի պահ կոչման արարողություններ:—Օճում վաչե եպիսկոպոսի:—Օճում Տ. Վազգեն եպիսկոպոսի:

4282. [ՀԱՏԻՏՅԱՆ ԱՐԹՈՒՆ]:—Հարության վաչությունը: Խմբագրական: 1987, ապրիլ, էջ 3—5:

4288. [ՀԱՏԻՏՅԱՆ ԱՐԹՈՒՆ]:—Պատմական այցելություն: Խմբագրական: [1987-ի հունիսի 2-ին, Բուլղար օրթողքս եկեղեցու պետ Կիրիլ պատրիարքի այցելությունը Մայր Աթոռ: 1987, ապրիլ, էջ 4—5:

4294. [ՀԱՏԻՏՅԱՆ ԱՐԹՈՒՆ]:—Պատմական այցելություն: Խմբագրական: [1987 թ. հուլիսի 10—13-ին Վազգեն Ա-ի այցը Ժնև, Եկեղեցիների համաշխարհային խորհրդի ընդհանուր քարտուղար ղեկ. Է. Ա. Բյելկին հրավերով]: 1987, սեպտ., էջ 5—8:

4295. [ՀԱՏԻՏՅԱՆ ԱՐԹՈՒՆ]:—Սուրբ Գրիգոր Լուսավորիչ որպես մատենագիր: [Ուսումնասիրություն, Բնագրեր]: 1987, հուլիս-օգոստ., էջ 22—38:

Բովանդ.՝ «Վարդապետություն Սրբոյն Գրիգորի» և «Յոճախապատում ճառք-երի արձեղն ու մշանակությունը մեր եկեղեցուկան մատենագրության մեջ:—Հատվածներ «Վարդապետություն Սրբոյն Գրիգորի» Բարից:—Յոճախապատում ճառք լուսաւորք ժամանակ 1215: Սկզբնագիր:—Հատվածներ «Յոճախապատում» ճառից:—Ի կոստանդնուպոլիս քաղաքի:

Ավ.՝ «Սուրբ օրինակ որպես մշակություն...»
«Նսյնի և արծաթ և պղինձ և երկաթ»

«Եւ արդ' որք վայելէ ի հոգևոր բարութեամբ լի սեղանոյս...»:

4296. [ՀԱՏԻՏՅԱՆ ԱՐԹՈՒՆ]:—Վարդան քահանա Տյուրկերյան՝ «Կյանքը գերեզմանն ամփոփ»: [Ֆրեզո, 1982, 141 էջ]:—«Կիրակոսյան խոհեր: [Նորաստեղծ, տպարան Սրբոց Հակոբյանց, 1986, 228 էջ]: Գրախոսություն: 1987, ապրիլ, էջ 38—38:

4297. [ՀԱՏԻՏՅԱՆ ԱՐԹՈՒՆ]:—Վեհափառ Հայրապետի ուղևորությունը Ժնև: [1987 թ. հուլիսի 6-ին]: 1987, սեպտ., էջ 9—38:

Բովանդ.՝ Մեկնում:—Վեհափառ Հայրապետը Փարիզում:—Ժամանում Ժնև:—Այց Ժնևի եկեղեցիների համաշխարհային խորհրդի պալատ-կնետրոնին Այգլություն Ժնևի Սնն-ժերմեն եկեղեցին:—Պաշտոնական ընդունելություն ի պատիվ Ամենայն Հայոց Հայրապետի:—Այցելություն Ժնևում Սոփիական Միության մեմուր մեկնաբանից իտիկն Ջ. Միրոնովային:—Ժամանում Կ. Պոլսի հայոց ամենապատիվ Տ. Շմորքն սրբազան պատրիարքի:—Այցելություն Ժնևի կանտոնի պետական խորհրդի նախագահ Գրիգ վեհափառ Անդրե Շավանին:—Այցելություն Բոսսեի Էկոմենիկ ինստիտուտ:—Պաշտոնական ընդունելություն ի պատիվ եկեղեցիների համաշխարհային խորհրդի ընդհանուր քարտուղարի և պաշտոնական:—Հայկական ձեռնվ պաշտամունք եկեղեցիների համաշխարհային խորհրդի մատրան մեջ:—Մամուլի ասուլիս:—Վեհափառ Հայրապետը հյուրը Է Ժնևի հայ համայնքի:—Համագաղութային ընդունելություն ի պատիվ Հայոց Հայրապետի:

Հայրապետական հանդիսավոր պատարագ և քարուղ Ժնևի Սուրբ Պետրոս Մայր Տաճարում:—Այցելություններ, տեսակցություններ: Վազգեն Ա կաթողիկոս Ամենայն Հայոց:—Նորին գերազանցություն Անդրե Շավանին, Նախագահ Ժնևի պետական խորհրդի:—Եկեղեցիների համաշխարհային խորհրդի ընդհանուր քարտուղար, ղեկ. Է. Ա. Բյելկին:—Ժնևի գաղութային վարչության նախագահ Զար Գրիգորյանին:—Հայրապետական ընդունելություն մարմնի նախագահ Կարապետ Ղազարյանին: [Ծնորդական հետադրեր Բուրկենցունից, ցերմ ընդունելություն համար]:—Վեհափառ Հայրապետի վերադարձը Մայր Աթոռ:

Նկ.՝ Վեհափառ Հայրապետը և ղեկ. Է. Ա. Բյելկը Ե. Ա. Ն. ի պալատի առաջ: [Ներդիր]:—Բողոքական եկեղեցու չորս բարեկրոնիցները՝ Կալվին, Հարել, Բնգա և Կոքս:—Եկեղեցիների համաշխարհային շարժման խորհրդանշանը:—Վեհափառ Հայրապետը և Ժնևի հանրապետությունը նախագահ Անդրե Շավանը: [Ներդիր]:—Վեհափառ Հայրապետը և Ե. Ա. Ն. ի ընդհանուր քարտուղար ղեկ. Է. Ա. Բյելկը: [Ներդիր]:—Սուրբ Պետրոս, Ժնև [Եկեղեցի]:—Վեհափառ Հայրապետը Ժնևում շրջապատված բարձրաստիճան հոգևորականներով: [Ներդիր]:—Սուրբ հաղորդություն:—Վեհափառ Հայրապետի ընդունելություն մարմնի խմբակարգ, զուխալությունը Շար Գրիգորյանի, Կարապետ Ղազարյանի, Պերմ Նագուպանի և Տ. Արսեն վարդապետ Բերբերյանի: [Ներդիր]:—Վեհափառ Հայրապետը օրհնում է:—Ժնևի հայոց հոգևորական եկեղեցու բարեկարգ Հակոբ Ռփայանը: [Ներդիր]:

4298. [ՀԱՏԻՏՅԱՆ ԱՐԹՈՒՆ]:—«Օրհնեսցի պահպանեսցի և նախահամեալ պահեսցի Հիսիսային կողմն աշխարհիս»: Խմբագրական: [Հոկտեմբերյան հոգևորություն 50-ամյակի առթիվ]: 1987, հոկտ.-նոյեմբ., էջ 3—5:

4299. ՀԱՐՑԱԶՐՈՒՅՑ Երեմի ռադիոի թղթակցի հետ: [Վազգեն Ա-ի Ժնև կատարած այցելության առթիվ]: 1987, սեպտ., էջ 38—41:

4800. ՀՆՎԻՆ ՄԱԿԱՐԱՐ եկեղեցու պատվիրակության այցը Մայր Աթոռ: [Սեպտեմբերի 21-ին: 1987, սեպտ., էջ 45—48:

Նկ.՝ Վեհափառ Հայրապետը շրջապատված հնդկ նախարար եկեղեցու պատվիրակության և Մայր Աթոռի միաբանության անդամներով: [Ներդիր]:

4801. ՀՈԳԵՎՈՐ ճեմարանի վերաբացումը: 1987, սեպտ., էջ 52—53:

4802. ՀՈԿՏԵԲԵՐՅԱՆ Հեղափոխության 60-ամյակի առթիվ փոխանակված հեռագրեր Վեհափառ Հայրապետի և պետական անձնավորությունների միջև: 1987, դեկտ., էջ 5—6:

4808. ՄԱՂՈՑԱՆ Գ[ԵՎՈՐԳ]:—Հայաստանի գրականության և արվեստի թանգարանը: 1987, հոկտ.-նոյեմբ., էջ 92—95:

4804. ՄԱՂՐ Աթոռ Սուրբ Էջմիածնի տունը: [Մայիսի 28-ին: Պատարագ-քարուղ՝ Չրախիայի հայոց առաջնորդ Սերովյե արքեպիսկոպոս Մամուկյանի]: 1987, հունիս, էջ 22—28:

Նկ.՝ Վեհափառ Հայրապետը գահաստահում Ա. Գրիգոր Լուսավորչի շքանշանով գարդարում Է Կարպիս Շեքերտրյանի կողմն:

4805. ՄԱՂՐ Աթոռի շինարարական ծրագրերը 1987 թվականին: 1987, ապրիլ, էջ 25—28:

4808. ՄԱՂՐ ԱՐԹՈՒՆ: [Լուրեր, եկեղեցական բեմ]: 1987, հունվար-փետրվար, էջ 55—57:

4807. ՄԱՂՐ ԱՐԹՈՒՆ: [Լուրեր, եկեղեցական բեմ]: 1987, մարտ, էջ 80—81:

4808. ՄԱՂՐ ԱՐԹՈՒՆ: [Լուրեր, եկեղեցական բեմ]: 1987, հուլիս-օգոստ., էջ 6—7:

4809. ՄԱՂՐ հայրենիքի մյուսական վերաշինությունը: 1987, հոկտ.-նոյեմբ., էջ 111—118:

Բովանդ.՝ Արդյունաբերություն:—Գյուղատնտեսություն:

Բովանդակ՝ Հոգևոր ճեմարանի սանկրդ:—Բասախուսական կազմ: Ուսումնական կյանք:—Ճեմարանի ուսուցիչներ:—Բարձրաստիճանի հյուրեր:

Նկ.՝ Վեհափառ Հայրապետը Հոգևոր ճեմարանի դասախոսական կազմի և ուսանողության հետ: [1987 թ. հունիս]:—Ա. Էջմիածնի Հոգևոր ճեմարանը:—Հոգևոր ճեմարանի տևառը հայր Սուրբը մի խումբ դասախոսներով և ուսանողներով:—Ապրիլյան եզրերի հուշարձանի առաջ:

4880. ՄԱՐԳԱՐԻՍԱՆ ԳԱՐԵԳՈՐԻ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ:—Ա. Էջմիածին: Ն. Ա. Ոճություն Տ. Տ. Վազգեն Ա կաթողիկոսին Ամենայն Հայոց: [Նամակ: Տ. Նորին կաթողիկոսի՝ Եվրոպա կատարած ուղևորության մասին]: 1987, հունիս, էջ 20—27:

4881. ՄԱՐԿԱՎԱԳՆԵՐԻ ձեռնադրություն: 1987, հունիս, էջ 24—25:

4882. ՍՓՈՒՆԻՔՈՒՄ:—Եկեղեցական, ազգային նամակ: 1987, դեկտ., էջ 82—86:

Բովանդակ՝ Վեհափառ, ս. Ղազար վանք:—Սուրբ հայ զորություն և դպրոցական կյանք:—Բողոքարահայեր Մայր Աթոռում:

Նկ.՝ Նարթուսի ազգային վարժարանը, Տ. Էմմարի արքեպիսկոպոսը ուսուցչական կազմի և սաների հետ:

4883. ՎԱԶԳԵՆ Ա ԵՄԱՐԱԳՈՒԹՅՆ ՊԱՏՐԻԱՐԽ ԵՎ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ:—Հայրապետական համադասվոր ս. պատարագ և քարոզ Երվանդի Ա. Մարգիս եկեղեցում: 1987, ապրիլ, էջ 13—14:

4884. ՎԱԶԳԵՆ Ա ԵՄԱՐԱԳՈՒԹՅՆ ՊԱՏՐԻԱՐԽ ԵՎ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ:—Հայրապետական խոսք: [Հոկտեմբերյան հեղափոխության 50-ամյակի առթիվ]: 1987, հոկտ.-նոյեմբ., էջ 1—3:

4885. ՎԱԶԳԵՆ Ա ԵՄԱՐԱԳՈՒԹՅՆ ՊԱՏՐԻԱՐԽ ԵՎ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ:—Վեհափառ Հայրապետի աղոթքը ապրիլյան մահատակների հուշարձանի վրա: 1987, դեկտ., էջ VI:

4886. ՎԱԶԳԵՆ Ա ԵՄԱՐԱԳՈՒԹՅՆ ՊԱՏՐԻԱՐԽ ԵՎ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ:—Վեհափառ Հայրապետի խոսք: «Տիշտառակն արդարոք»: [Միծի Տաճն Երիկիտ Տ. Տ. Բազգեն Ա Աթոռակից կաթողիկոսի ձեռնդրած 100-ամյակի առթիվ]: 1987, հունիս, էջ 3—4:

4887. ՎԱԶԳԵՆ Ա ԵՄԱՐԱԳՈՒԹՅՆ ՊԱՏՐԻԱՐԽ ԵՎ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ:—Վեհափառ Հայրապետի կոնդակը պոլսաբառ տպագրության յոթնամյակի առթիվ: Ամենապատիվ Տ. Շմորին արքեպիսկոպոս Գալստեանին, Գատրիարքին հայոց Թուրքիոյ, հոգևոր սպասաւորաց և առ համայն հաւատացեալ ժողովրդեան, հարազատ ողորդ Մայր Աթոռ Սրբոյ Էջմիածնի ի գահէ Սրբոյ Հօրն սերոյ Գրիգոր Լուսաւորչի և ի գահակալէ ճորին ողջոյն եւ օրհնութիւն հայրապետական: 1987, սեպտ., էջ 3—4:

4888. ՎԱԶԳԵՆ Ա ԵՄԱՐԱԳՈՒԹՅՆ ՊԱՏՐԻԱՐԽ ԵՎ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ:—Վեհափառ Հայրապետի սրբատառ կոնդակը Գեր. Տ. Գարեգին եպիսկոպոս Գազանցանին Հնդկաստանի և Հեռավոր Արևելքի հայրապետական պատվիրակի փոխամորթ զբանակելու առթիվ: 1987, հունվար-փետրվար, էջ 5—6:

4889. ՎԱԶԳԵՆ Ա ԵՄԱՐԱԳՈՒԹՅՆ ՊԱՏՐԻԱՐԽ ԵՎ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ:—Վեհափառ Հայրապետի սրբատառ կոնդակը Թուրքիոյ հայոց ամենապատիվ Տ. Շմորին սրբազան պատրիարքին ուղղակի Տ. Շահան և Տ. Խոսրով եպիսկոպոսների ձեռնադրության առթիվ: 1987, հունվար-փետրվար, էջ 3—4:

4890. ՎԱԶԳԵՆ Ա ԵՄԱՐԱԳՈՒԹՅՆ ՊԱՏՐԻԱՐԽ ԵՎ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ:—Վեհափառ Հայրապետի սրբատառ կոնդակը Ռուսիի հայոց Ա. Փրկիչ եկեղեցու յոթնամյակի հիմնադրման առթիվ: 1987, հունվար-փետրվար, էջ 7—8:

4891. ՎԱԶԳԵՆ Ա ԵՄԱՐԱԳՈՒԹՅՆ ՊԱՏՐԻԱՐԽ ԵՎ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ:—Վեհափառ Հայրապետի սրբատառ կոնդակը Փարիզի հայոց աղքատախնամ ընկերակցության յոթնամյակի հիմնադրման առթիվ: 1987, հունվար-փետրվար, էջ 8—10:

4892. ՎԱԶԳԵՆ Ա ԵՄԱՐԱԳՈՒԹՅՆ ՊԱՏՐԻԱՐԽ ԵՎ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ:—Վեհափառ Հայրապետի քարոզը Ա. Զատիկի առթիվ խոսված Մայր Տաճարում, կիրակի մարտի 20-ին: 1987, ապրիլ, էջ 8—11:

4893. ՎԱԶԳԵՆ Ա ԵՄԱՐԱԳՈՒԹՅՆ ՊԱՏՐԻԱՐԽ ԵՎ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ:—Քրիստոսաւանդ եղբայրական սիրոյ ողջոյն ճորին սրբառքին Տ. Տ. Այեքսի սրբազան պատրիարքին, Մոսկվայի եւ Համայն Ռուսիոյ: Ամենայն Հայոց Վեհափառ Հայրապետի կոնդակը պատրիարքին ձեռնդրած 80-ամյակի առթիվ: 1987, դեկտ., էջ 3—4:

4894. ՎԱՐԿԱՆԱՆԻ տոնը և Վեհափառ Հայրապետի անվանակոչության տարեդարձը Մայր Աթոռում: 1987, մարտ, էջ 8—12:

4895. ՎԱՐԿԱՆԱՆԻ ՄԱՍՈՒՆ ՄԱՐԿԱՎԱԳ:—Հանրային ճամփով: [Մանրապատում]: 1987, հունիս-օգոստ., էջ 88—90:

4896. ՎԱՐԿԱՆԱՆԻ ԲԱՐԳՆԵՆ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ:—Ա. Բարսեղ մեծ հայրապետ:—Ա. Իզմատիոս Անտիոքի: 1987, դեկտ., էջ 49—52:

4897. ՎԵՀԱԹԱՆԻ Հայրապետը Մոսկվայում: [Ապրիլի 25-ին]: 1987, մայիս, էջ 15—18:

4898. ՎԵՀԱԹԱՆԻ Հայրապետը Մոսկվայում և Լեմոնգրադում: [Հոկտեմբերի 25—26-ին, խաղաղության պաշտպանության Մոսկվայում կոմիտեի հոբելյանական նստաշրջանին]: 1987, դեկտ., էջ 17—21:

Նկ.՝ Վեհափառ Հայրապետը և Այեքսի պատրիարքը շրջապատված քարոզատիճան հոգևորականներով:—Երկու հայրապետները Զազարկում:—Վեհափառ Հայրապետը հոգեբարձր Տ. Այեքսի պատրիարքին և հանձնում Սուրբ Գրիգոր Լուսավորչի շքանշանը: [Ներդրումներ]:

4899. ՎԵՀԱԹԱՆԻ Հայրապետի այցելությունը Հայկական ՍՍՀ Գերագույն Սովետի մայրաքաղաքում: [Հոկտեմբերյան 50-ամյակի առթիվ]: 1987, դեկտ., էջ 15:

4900. ՎԵՀԱԹԱՆԻ Հայրապետի այցելությունը Հայկական ՍՍՀ Միմիստոնի Սովետի մայրաքաղաքում: Մուրադյանին: 1987, սեպտ., էջ 42:

4901. ՎԵՀԱԹԱՆԻ Հայրապետի հայտարարությունը երևանի ուղիղի թղթակցին: (? ապրիլի 1987 թ.): [Երեսուղենի հայոց Ա. Հակոբյանի վանքի 28 ձեռագրերի վաճառքի փրկվելու ու վերադարձվելու մասին]: 1987, ապրիլ, էջ 22:

4902. ՏԱՅԱՆ ԱՐԲԱՆԻ:—Երաժշտագետ Հայր Գևորգ Տայան: 1987, մարտ, էջ 53—55:

4903. ՏԵՐԱՆԻ ՎԱՀԱՆ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ: ՇԱՀԱԲԱԶԱՆ ՊԱՐԳԵՎ:—Մայր Աթոռ Ա. Էջմիածնի խաղաղասիրական գործունեությունը: [Հոկտեմբերյան 50-ամյակի առթիվ]: 1987, հոկտ.-նոյեմբ., էջ 28—31:

Նկ.՝ Վեհափառ Հայրապետի ելույթը խաղաղության պաշտպանության սովետական կոմիտեի հասցումարում (1958 թ. մայիսին):—Վեհափառ Հայրապետը Մոսկվայում ընդհանուր դիմադրության օգտին կայացած սովետական հասարակական հանձնարարի մասին: 1980 թ. փետրվար:

4904. ՏԵՐԱՆԻ ՎԱՀԱՆ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ:—Ուրվագիծ Ա. Էջմիածնի դպրոցի պատմության: 1987, հունիս-օգոստ., էջ 14—21:

Բովանդակ՝ Ներսես Մեծի դպրոցական գործունեությունը: (358—379):—Վարդապետի վարդապետարանը՝ հաղագիր առաջին դպրոցը Սահակ-Մեսրոպյան շրջան (405—443):

4905. ՏԱՅԱՆ ԷԷԺՄԻԱԾԻՆ ամսագրում 1987 թ. դեկտեմբեր:

թաղամու տպագրված հոդոսերի: 1967, դեկտ., էջ 77-79:

4255. ՓԱՐՄԱԴԱՆՑԱՆ ՎԱՐՇԱՄ, ՄԵՅԻՆԱՆԵԶ-ՅԱՆ ԽՈՐԵՆ:—Երաշխայական դատավանդումը Հո-
ստանում համարվում: 1967, հուլիս-օգոստ., էջ 76-81:

4257. ՓՐԿԶԻ Հրաշափառ և Սուրբ Հարություն տա-
ման առթիվ Ամենայն Հայոց ծայրագույն պատրի-
արք և կաթողիկոս ճորին Սուրբ օծություն Յ. Յ.
Վազգեն Ա Հայրապետի և Գլխապետական աթոռ-
ների ու առաջնորդարանների միջև փոխանակված
ողջույնի հետագրերն ու գրությունները: 1967, ապրիլ,
էջ 8-9:

4258. ՓՐԿԶԻ Հրաշափառ և Սուրբ ծննդյան տո-
ների առթիվ Ամենայն Հայոց ծայրագույն պատրի-
արք և կաթողիկոս ճորին Սուրբ օծություն Յ. Յ.
Վազգեն Ա Հայրապետի և ջուր եկեղեցիների հոգե-
վոր պետերի միջև փոխանակված ողջույնի հետա-
գրերն ու գրությունները: 1967, հունվար-փետրվար,
էջ 12-22:

1968

4261. ԱՐԳԱՐՑԱՆ ԳԵՎՈՐԳ:—Շինումն ճանա-
րին Հոփսիմայա: [Ուսումնասիրություն և քննադի-
տարողությունները]: 1968, հունվար, էջ 58-61:

4262. [ԱՐԳԱՐՑԱՆ ԳԵՎՈՐԳ]:—Սիրաքի գրքի
հմարտում թարգմանության առթիվ: [Լրացում]: 1968,
փետրվար, էջ 82:

4263. ԱՋԱՎԱՐՑԱՆ ԳՈՒՆԱՐ:—Էջեր Դանիել
Վարդանի գրական ժառանգության պատմություն-
ներ: 1968, հոկտ., էջ 48-49:

4264. ԱՂԱՅԱՆ ՂԱԶԱՐԱՆ:—Մի քանի խոսք մեր
սիրելի ազգակիցներին: [«Արարատ»-ի առաջին
խմբագիրներին: Տպագրվում է «Արարատ»-ի հրա-
տարական 100-ամյակի առթիվ]: 1968, մայիս-
դեկտ., էջ 74-76:

4265. ԱՄԱՆՈՐԸ Հոգևոր ճեմարանում: 1968,
դեկտ., էջ 22-24:

4266. ԱՄԱՆՈՐԻ և Փրկչի Հրաշափառ և Սուրբ
ծննդյան տոների առթիվ Ամենայն Հայոց ծայրագույն
պատրիարք և կաթողիկոս ճորին Սուրբ օծություն
Յ. Յ. Վազգեն Ա Հայրապետի և Եթովպիայի կայսր,
ճորին Վեհապետություն Հայն Սեդակե Ա-ի միջև
փոխանակված հետագրերը: 1968, հունվար, էջ 5:

4267. ԱՄԱՆՈՐԻ և Փրկչի Հրաշափառ և Սուրբ
ծննդյան տոների առթիվ Ամենայն Հայոց ծայրագույն
պատրիարք և կաթողիկոս ճորին Սուրբ օծություն
Յ. Յ. Վազգեն Ա Հայրապետի և Գլխապետական
աթոռների ու առաջնորդարանների միջև փոխանակ-
ված ողջույնի հետագրերն ու գրությունները: 1968,
հունվար, էջ 13-15:

4268. ԱՄԱՎԵՐՋԻ համադրություն Հոգևոր ճեմա-
րանում: 1968, հուլիս, էջ 28-29:

4269. ԱՄԵՆԱՐԸ Հայոց Հայրապետի հայտարա-
րությունը ՏԱՍՍ-ի գործակալության թղթակցին:
[Արտասահման կատարելիք իր ուղևորության մա-
սին]: 1968, ապրիլ, էջ 13:

4270. ԱՅԵՆԻՆԻՑՈՒՆ Յարմախի և Անգիայի
հայ եկեղեցական համայնքներին: [1967-ի հոկտեմ-
բերի 18-ից դեկտեմբերի 25-ը: Ռուսիայի և Բուլ-
ղարիայի թեմերի առաջնորդ Տիրալ Նախկույան
Մարտիրոսյանի այցելությունը]: 1968, մարտ, էջ 10-
12:

Նկ.՝ Լիոնի հայոց ա. Հակոբ եկեղեցին:
4271. ԱՆՔՈՍՏԱՆ ՍԱՄՎԵԼ:—Երևան՝ հին և մոր
ստանում հայոց... [Երբեք Ոհի հիմնադրումն 2750-
ամյակի առթիվ]: 1968, հոկտ., էջ 25-32:

Նկ.՝ Արիժ-քեր, որմնակառուցի վերականգնու-
թյուն (Հ. Հովհաննիսյանի):—Արիժ-քեր, որմնա-
կար:—Երևան, մայրաքաղաքի հայոց:—Ա. Սան-
դիարյանի անվան օպերայի և բալետի թատրոնի
շենքը, դիմացը՝ «Կարապի լիճ»-ը:

4272. ԱՆՔՈՍՏԱՆ ՍԱՄՎԵԼ:—Հայ լեզվարանու-

4253. ՓՐԿԶԻ Հրաշափառ և Սուրբ Հարություն տո-
ների առթիվ Ամենայն Հայոց ծայրագույն պատրիարք
և կաթողիկոս ճորին Սուրբ օծություն Յ. Յ. Վազգեն
Ա Հայրապետի և ջուր եկեղեցիների հոգևոր պետե-
րի միջև փոխանակված ողջույնի հետագրերն ու
գրությունները: 1967, մայիս, էջ 8-14:

4256. ՔՈՒՆԱՆՑԱՆ ՍՈՒՐԵՆ:—Պատմության աղ-
բյուրների ուսումնասիրումը և հրատարակումը Սո-
վետական Հայաստանում: 1967, հոկտ.-նոյեմբ., էջ
58-77:

Բովանդ.՝ Մատենագիտություն Հայաստանում յույն
տեքստի հրատարակությունների:—Սովետական Միու-
թյան այլ լեզուներում կատարված հրատարակու-
թյուններ: Սովական:—Թիֆլիսի:—Հաջորդ:
Նկ.՝ Երևան, Մատենագրարան (Ճարտ.՝ Մ. Գրի-
գորյան):—Երևան, Գիտությունների ակադեմիա
(Ճարտ. ճարտ.՝ Սամվել Սաֆարյան, Մակարե Ման-
վելյան):—Երևան, Պետական Համալսարանի մո-
շենքը (ճարտ.՝ Էդմոն Տիգրանյան):

բյուրը «Արարատ»-ի էջերում: 1968, մայիս-դեկտ.,
էջ 58-63:

Նկ.՝ «Արարատ»-ի 1968 թ. առաջին էջը:—Հով-
հաննիսյան Հովհաննիսյան:—Հրաշա և ճարտան:—Լեո:
4273. ԱՆՔՈՍՏԱՆ ՍԱՄՎԵԼ:—Հայոց լեզվի քնույ-
թը ու լրացումը: 1968, ապրիլ, էջ 88-92:

Բովանդ.՝ Մարտիկ Մաշտոցը և հայ գրչի գյու-
տը, 5-7-րդ դարերի հայ գրականությունը:—Հայոց
լեզվի հետազոտ գրադասումը, միջին հայերենը:—Աշ-
խարհաբարի առաջացումը և հաղորդակց:—Ժամա-
նակակից հայերեն:

4274. ԱՆՔՈՍՏԱՆ ՎԱՅՆԱՐԱՆ: [Հրապարակված
«Արարատ» ամսագրում]: 1968, մայիս-դեկտ., էջ
109-110:

Բովանդ.՝ Կովկասի քաղաքացիական մասի գր-
խափոր պետի միանգամայն գաղտնի դիմումագիրը
ուղղված ճեմարան գործող պարոն միմիստին, առ 24
մայիսի 1967 թվականի, № 542. Ստորագր.՝ հինե-
րալ-ատյուտանդ իշխան՝ Գրիգոր, սեմատոր: Վա-
կերաքերե՝ գրասենյակի դիրեկտոր՝ Մազկինի:—Նո-
րին գերագահությունը Կովկասի գրաքննչական կո-
միտեի պարոն ճարտագրին, Կովկասի գրաքննչա-
կան կոմիտեի տեղակալ և արևելյան լեզուների ա-
վագ գրաքննչի՝ կոնստանտին խորհրդական Քիշմիշևի
զեկուցագիրը. հմր. 2. մարտ, 3, 1962 թ.:

4275. ԱՆՔՈՍՏԱՆ ՍԱՄՎԵԼ պրոֆ.:—«Արա-
րատ» ամսագիրը: [Հրատարակված 100-ամյակի
առթիվ]: 1968, մայիս-դեկտ., էջ 8-18:

4276. ԱՎԱՐՑԱՆՈՐԻ պաշտպանություն Հո-
գևոր ճեմարանում: 1968, մարտ, էջ 28:

4277. ԱՎԱՐՑԱՆՈՐԻ պաշտպանություն Հո-
գևոր ճեմարանում: 1968, օգոստ.-սեպտ., էջ 108:

4278. ԱՐԱՆԻ Թ. Վեգներ Մայր Աթոռում: [Գեր-
հասակի գրող, հայասեր]: 1968, օգոստ.-սեպտ., էջ
79-82:

Նկ.՝ Վեհափառ Հայրապետը ա. Գրիգոր Լուսա-
վորչի շքանշան և համաձայն Արմին Թ. Վեգներին:
4279. ԱՎԱՐՑԱՆ Ա. Ա.:—Հայոց հին տոմարի
ամսանունների և ամսօրերի ստուգաբանությունը:
1968, հուլիս, էջ 45-50:

4280. ԱՐԱՐՑԱՆ ՀՐԱՋ Մ.:—Կոստանդինոպոլիս
համաձայն կայսեր եղևը՝ Եղևափայ Սեզար թագավո-
րին ուղարկված Քրիստոսի թղթի և ամենազործ
պատկերի ձևին: [Ուսումնասիրություն: Բնագիր:
Մանուկագրություն]: 1968, հոկտ., էջ 57-66:

Բնագիր՝ Կոստանդինոպոլիսի շնորհիվ թա-
գավոր Քրիստոսի հոտմայեցիների կայսեր տարբեր
պատմվածքների հիման վրա ճաղկաքաղված շարա-
դրանքը՝ մեր Աստված Քրիստոսի՝ Արարչի ու-
ղարկված աստվածային ամենազործ պատկերի
մասին: Եվ թե ինչպես Մեդեսիայից այն փոխադրվեց

Լուստանդումպոլիս՝ այս ամենալուրջամիկ և բառաք-
ների քաղաքին:

Այլ՝ Ա. Ռշ սյայն Նա, Հոր սյա և հավիտենական...
4281. ԲՈՒՆԻԱՌՅԱՆ ԳՐԻԳՈՐ ՍԱՐԿԱՎԱԳ:—
Իրար, Բաղդատ: (Հայ եկեղեցին [վնասված]): 1968,
հունվար, էջ 91:

4282. ԲՈՒՆԻԱՌՅԱՆ ԳՐԻԳՈՐ ՍԱՐԿԱՎԱԳ:—
«Խորհուրդ Ա. պատարագի Հայաստանյայց առաքե-
լական Ա. եկեղեցուց համոզման փոքրակազմի
թարգմանությունը: (Ընդունված վարդապետ Գասպար-
յան, Պոլսոս-Այրես, «Արարատ» տպարան, 1968 թ.
288 էջ): [Գրախոսություն]: 1968, փետրվար, էջ
10—11:

4283. ԲՈՒՆԻԱՌՅԱՆ ԳՐԻԳՈՐ ՍԱՐԿԱՎԱԳ:—
Արքեպ Ղևոնդյանը տոնը Մայր Աթոռում: 1968,
մարտ, էջ 8—9:

Նկ.՝ Վեհափառ Հայրապետ Մայր Աթոռի միա-
բանության և մերթմեջ խնամքի քահանա հայրերի
հետ: Ներդրել:

4284. ԳԵՎՈՐԳ Գ. ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԱՄԵՆԱՍԵՆ ՀԱ-
ՅՈՒՆ:—Գևորգ Գ-ի կոմդակը Կ. Պոլսի պատրիար-
քի՝ Վատիկանի ժողովին մասնակցելու հրավերի
դեմ: («Արարատ», 1870 թ., փետրվար): 1968, մո-
լաթ-դեկտ., էջ 84—85:

4285. ԳԵՐԱՍՊՈՒՅՆ ՀՈՋԵՐ խորհուրդ:—Հաղոր-
դագրություն: [Մեծողի օրհնության և Ամենայն Հա-
յոց կաթողիկոս Վազգեն Ա-ի ծննդյան 80-ամյակը
հետևող հարգելի քննարկում]: 1968, հունվար, էջ 8:

4286. ԳԵՐԱՍՊՈՒՅՆ ՀՈՋԵՐ խորհուրդ:—Հաղ-
ված Գերագույն հոգևոր խորհրդի 1968 թվականի
սեպտեմբերի 7-ի միասնական արձանագրությունից [«Մի
քանի քահանաների կողմից իրենց պաշտոնը լքելու
և արտասահման մեկնելու մասին» որոշումը]: 1968,
հունվար, էջ 16:

Նույն տոնում՝ Դիվան Մայր Աթոռ: Մանուգրտ:
[Նույն ամիսը Սարգիս քահանա Անդրեասյանից
կարգալուծված անկու ճասիմ]:

4288. ԳԵՎՈՐԳՅԱՆ ՀՈՎՀԱՆՆԵՍ ՍԱՐԿԱՎԱԳ:—
Խոսված աղոթքի մասին: 1968, հուլիս, էջ 92—93:

4287. ԳՐԻԳՈՐ ՆԱՐԵԿԱՅԻ:—Մատենադարանի
գրություն: (Հատվածներ տողատված): Թարգմանու-
թյուն՝ Վազգեն Գևորգյանի: 1968, փետրվար, էջ
12—16:

4288. ԳԻՎԱՆ Մայր Աթոռ:—Հաղորդագրություն:
[Ամենայն Հայոց կաթողիկոս Վազգեն Ա-ի ԱՄՆ,
Հարավային Ամերիկա, Կանադա, Վիեննա հովվա-
պետական այցելության մեկնելու մասին]: 1968,
ապրիլ, էջ 12:

4289. ԳԻՎԱՆ Մայր Աթոռ:—Հաղորդագրություն:
[Ամենայն Հայոց կաթողիկոս Վազգեն Ա-ի, հուլիսի
27-ին, արտասահմանից վերադարձի մասին]: 1968,
հուլիս, էջ 1:

4290. ԳԻՎԱՆ Մայր Աթոռ:—Հաղորդագրություն:
[Նախկին Խոսքով եպիսկոպոս Էմիրզեյանի կար-
գալությունը մասին]: 1968, օգոստ.-սեպտ., էջ
83—84:

4291. ԳԻՎԱՆ Մայր Աթոռ:—Հաղորդագրություն:
[Ուխտալույս (Ընդդիմ) կայացած եկեղեցիների
համաշխարհային խորհրդի, 1968 թ. հուլիսի 4—
10-ին գումարյան 4-րդ համագումարին Հայաստան-
յայց առաքելական եկեղեցու պատվիրակության
մասնակցության մասին]: 1968, հուլիս, էջ 4:

4292. ԳՐԱՆՑԱՆ ՕՐԻՆԻՎ:—Ավետիք և Համ-
բարձում Էնֆիանյան գրավաճառ եղբայրների ձեռա-
գրական հավաքածու: 1968, հուլիս, էջ 81—83:

4293. ԳՐԱՆՑԱՆ ԶՈՐԻՆԻՎ:—Ախթալայի
վանքը և մյա հետ կապված Ախթալա ավանի մյուս
հուշարձանները: 1968, հուլիս, էջ 13—28:

Բովանդ.՝ Ա. Պատիմա-աշխարհագրական համա-
տու աշխարհ: Բ. Հուշարձանների պատմա-հարա-
դարական և ակադեմիկոսական հետազոտությունը:
1. Աստվածածին: 2. Երկրորդ եկեղեցին: 3. Սրա-
հը: 4. Երրորդ եկեղեցին: 5. Զանգակատուն: 6.

Ախթալայի աշտուղ: 7—8. Ա. Երրորդության
վանք: 9. Երկու մատուցների մեկը: 10. Մյուս
մատուց: 11. Երրորդության վանքի շուրջը և սրա-
հում կան մի շարք գերեզմաններ: 12. Առաջնա-
կամ Ա. Կաթող եկեղեցին: 13—14. Չույս եկեղեցի-
ներ: 15. Մատուց: 16. Մատուց: 17. Աստվածա-
ծին խաչարձան: 18. եկեղեցի:

Նկ.՝ Ախթալա-վանքի և ածրոցի ընդհանուր տե-
սարանը արևելքից: Հին եկեղեցու բնկորներ՝ օգ-
տագործված նորակառույց աղյուսի շենքում:—
Կլիսավոր Աստվածածին եկեղեցին՝ հյուսիսից:—Ե-
կեղեցու հարավային մուտքը:—Հյուսիսային մուտքի
հակառակ դարձված գաղղաղանակները:—Աստվա-
ծածին եկեղեցու սրահը և կից փոքր եկեղեցու հյու-
սիսային մուտքը ու մի լուսամուկ:—Ախթալայի
սարահ-գլխավոր մուտքը մերսին և կից հիմք հար-
կամի յոթանգ և աշտարակի մնացորդները:—Ա. Եր-
րորդության վանքը արևմուտքից:

4294. ԵՐԵՎԱՆ, ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՍՍՀ ԳԵՐԱԳՈՐ ՍՈ-
ՎԵՐԻ ՊԱՅԼԱՐ: [Լուսանկար]: 1968, հոկտ., էջ
1-ից հետո, մերթմեջ:

4295. ԵՐԵՎԱՆ, միջազգային քրիստոնեական հա-
մագումարի գլխավոր ասանք: Դիմում: [Նաղա-
րության կոչ]: 1968, մայիս, էջ 30—34:

4296. ԶԱՐԳԱՆ ԿՈՍՏԱՆ:—Հատվածներ «Նավը
լեռան վրա» վեպից: [Սարգսյանի հակասա-
մարտի մասին]: 1968, մայիս, էջ 24—25:

4297. ԷՐԵՎԱՆԻ ԵՐԵՎԱՆ:—Էրեբունի հիմնա-
դրության ուղարկված արձանագրության հայերեն
թարգմանությունը: [Համառոտ տարգմանություն:
Հատվածներ և. Արալյանի «Վերջին»]: 1968, հոկտ.,
էջ 19—24:

Նկ.՝ Էրեբունի հիմնադրության ուղարկված
սեպագիր արձանագրությունը:—Արիմ-քերդ Էրեբու-
նի փողոցը:—Էրեբունի, Սուսի տաճարի մուտքը:

4298. ԹԱՆԻՍԻՍԱՆ ԿԻՈՂՈՒՄՈՍ:—«Արա-
րատ»-ում ու երգ երաժշտության հարցերը [Ամսագրի
հրատարակման 100-ամյակի առթիվ]: 1968, հո-
կտեմբ.-դեկտ., էջ 84—89, 1968, մարտ, էջ 97—40,
մայիս, էջ 44—48, 1968, դեկտ., էջ 80—88:

4299. ԹՈՒՐԿՆԱՆ ԶԱՐԴԻՍՏՈՒՆ:—Սարգսյան-
րադի հետազոտման 50-ամյակը: 1968, մայիս, էջ
16—28:

Նկ.՝ Դամիել քեզ Արիստոմի Փիրուսյան. ընդ-
հանուր հրամանատար Սարգսյանի հակասա-
մարտի:—Խրիսյան Հայրիկ:—Գևորգ Ե կաթողիկոս
Ամենայն Հայոց:—Դամիել բնկ Փիրուսյանին ու-
ղարկված երկուսը Խրիսյան Հայրիկի առումից:—
Սարգսյանի հակասամարտի մասնակցի 6-րդ
հայկական հրաձիգ գնդի մի խումբ, որոնք ներկա-
յում ապրում են Երևանում:

4300. ԺԱՄԿՈՅԱՆ ԱՂՎԱՆ:—Հայաստանի
պատմության թանգարանի միջնադարյան մի ճրա-
գակալ-աշտանակի մասին: 1968, հոկտ., էջ 87—71:

Վեց լուսանկար ճրագակալի տարբեր մասերից:
4301. ԼՈՒՅՍ տեսակ:—Վազգեն Ա Հայրապետ:
Գիրք երկրորդ: 1953—1968 թվականների կոմիտե-
ների, քարոզների, ճառերի և համակների հատըն-
տիքը: [Հայտարարություն]: 1968, մոլեմ.-դեկտ.,
շապիկի 8-րդ էջը:

4302. ԼՈՒՐԻՍ մայր հայրենիքից: 1968, հունվար,
էջ 82—83:

Բովանդ.՝ Երևանի 2750-ամյակը:—Ջեմիլե օպե-
րայի վերածնունդը: [Տիգրան Չուխաջյանի]:—Նո-
րահայտ հայատառ հումիներեն ձեռագիր: [Ռուսի-
այի Գեղա քաղաքում հայտնաբերված ռուսի հա-
յագետ Յոն Պոպսկովի կողմից]:—Հից մատենա-
գիրների հրատարակություն:—Գառնի թանգարա-
նը:—Օրական 2—3 մոր գիրք:—Նորություններ Կի-
րովականում:—Ապարան-Երևան ջրմուղի կառուցու-
մը:

4303. ԽԱՆՁԱՆ ԳՐԻԳՈՐ:—Օշականի եկեղեցու
վերանորոգության առթիվ: 1968, մարտ էջ 19—16:

Նկ.՝ Ս. Սահակի, Վստապուրի քաղաքի և Վահան Անատոլիի իշխանի դիմամկարները կենտրոնական համաժողովում:—Օջակաթ եկեղեցու և Սեդակի Տիրամայրը: Նպարը: Լուս.՝ Միմադան:—Օջակի եկեղեցու որմնամկարների հարսնային կողմը:—Որմնամկարների կենտրոնական մասը Ս. Սահակի և Ս. Մարտիի նկարներով:—Եկեղեցու որմնակարների հյուսիսային կողմը:—Որմնամկարներից:—Օջակի եկեղեցու նորոգության քարերուսմանից համաժողովի թորգոմ զագարուցան:—Արժանագրություն Օջակի եկեղեցու նորոգության քարերուսման:—Օջակի եկեղեցու և Սեդակի:

4404. ԿՈՄԻՆՑԱՆ ՍԵՂԱՆ—Մատենագիտություն «Արարատ» ամսագրի: 1888—1919: Երկու խոսք: [Մատենագիտության հրատարակման առթիվ]: 1888, Մոյեմբ. դեկտ., էջ 107—108:

4405. ԿՈՄԻՆՑԱՆ ՍԵՂԱՆ—Մատենագիտություն «Արարատ» ամսագրի: (1888—1919): Խոսք: Սուրբ Բողոքարար, Արթուր Լաւիտյան: 1888, Մոյեմբ. դեկտ., էջ 108—128, 1888, հունվար, էջ 48—84, դեկտ., էջ 56—71, մարտ, էջ 49—84, ապրիլ, էջ 49—84, մայիս, էջ 49—84, հունիս, էջ 49—84, հուլիս, էջ 81—128, սեպտ., էջ 49—84, 1870, իս-օգոստ., էջ 49—84, փետրվար, էջ 49—84, մարտ, հունվար, էջ 49—84, ապրիլ, էջ 49—84:

4406. ՀԱՆՈՐԲԱՆ ԳՐԻԳՈՐ—Ն. Լամբրոնացու «Գատարագի մեկնություն»-ը [Ուսումնասիրություն]: 1888, հոկտ., էջ 48—51, 1888, ապրիլ, էջ 58—42:

4407. ՀԱՆՈՐԲԱՆ ԳՐԻԳՈՐ—Ներսես Լամբրոնացու և իր առեմնարկությունը: [Ուսումնասիրություն]: 1888, ապրիլ, էջ 48—55, հունիս, էջ 54—82:

4408. ՀԱՆՈՐԲԱՆ ԳՐԻԳՈՐ—Ն. Լամբրոնացու «Գատարագի մեկնություն»-ը [Ուսումնասիրություն]: 1888, փետրվար, էջ 19—20:

4409. ՀԱՆՈՐԲԱՆ ԳՐԻԳՈՐ—Ն. Լամբրոնացու «Գատարագի մեկնություն»-ը [Ուսումնասիրություն]: 1888, ապրիլ, էջ 18:

4410. ՀԱՆՈՐԲԱՆ ԳՐԻԳՈՐ—Ն. Լամբրոնացու «Գատարագի մեկնություն»-ը [Ուսումնասիրություն]: 1888, հունվար, էջ 20—21:

4411. ՀԱՆՈՐԲԱՆ ԳՐԻԳՈՐ—Ն. Լամբրոնացու «Գատարագի մեկնություն»-ը [Ուսումնասիրություն]: 1888, հունվար, էջ 20—21:

4412. ՀԱՆՈՐԲԱՆ ԳՐԻԳՈՐ—Ն. Լամբրոնացու «Գատարագի մեկնություն»-ը [Ուսումնասիրություն]: 1888, հունվար, էջ 18—19:

4413. ՀԱՆՈՐԲԱՆ ԳՐԻԳՈՐ—Ն. Լամբրոնացու «Գատարագի մեկնություն»-ը [Ուսումնասիրություն]: 1888, հունվար, էջ 18—19:

4414. ՀԱՆՈՐԲԱՆ ԳՐԻԳՈՐ—Ն. Լամբրոնացու «Գատարագի մեկնություն»-ը [Ուսումնասիրություն]: 1888, հունվար, էջ 18—19:

4415. ՀԱՆՈՐԲԱՆ ԳՐԻԳՈՐ—Ն. Լամբրոնացու «Գատարագի մեկնություն»-ը [Ուսումնասիրություն]: 1888, հունվար, էջ 18—19:

4416. ՀԱՆՈՐԲԱՆ ԳՐԻԳՈՐ—Ն. Լամբրոնացու «Գատարագի մեկնություն»-ը [Ուսումնասիրություն]: 1888, հունվար, էջ 18—19:

4417. ՀԱՆՈՐԲԱՆ ԳՐԻԳՈՐ—Ն. Լամբրոնացու «Գատարագի մեկնություն»-ը [Ուսումնասիրություն]: 1888, հունվար, էջ 18—19:

4417. ՀԱՆՈՐԲԱՆ ԳՐԻԳՈՐ—Ն. Լամբրոնացու «Գատարագի մեկնություն»-ը [Ուսումնասիրություն]: 1888, հունվար, էջ 18—19:

4418. ՀԱՆՈՐԲԱՆ ԳՐԻԳՈՐ—Ն. Լամբրոնացու «Գատարագի մեկնություն»-ը [Ուսումնասիրություն]: 1888, հունվար, էջ 18—19:

4419. ՀԱՆՈՐԲԱՆ ԳՐԻԳՈՐ—Ն. Լամբրոնացու «Գատարագի մեկնություն»-ը [Ուսումնասիրություն]: 1888, հունվար, էջ 18—19:

4420. ՀԱՆՈՐԲԱՆ ԳՐԻԳՈՐ—Ն. Լամբրոնացու «Գատարագի մեկնություն»-ը [Ուսումնասիրություն]: 1888, հունվար, էջ 18—19:

4421. ՀԱՆՈՐԲԱՆ ԳՐԻԳՈՐ—Ն. Լամբրոնացու «Գատարագի մեկնություն»-ը [Ուսումնասիրություն]: 1888, հունվար, էջ 18—19:

4422. ՀԱՆՈՐԲԱՆ ԳՐԻԳՈՐ—Ն. Լամբրոնացու «Գատարագի մեկնություն»-ը [Ուսումնասիրություն]: 1888, հունվար, էջ 18—19:

4423. ՀԱՆՈՐԲԱՆ ԳՐԻԳՈՐ—Ն. Լամբրոնացու «Գատարագի մեկնություն»-ը [Ուսումնասիրություն]: 1888, հունվար, էջ 18—19:

4424. ՀԱՆՈՐԲԱՆ ԳՐԻԳՈՐ—Ն. Լամբրոնացու «Գատարագի մեկնություն»-ը [Ուսումնասիրություն]: 1888, հունվար, էջ 18—19:

4425. ՀԱՆՈՐԲԱՆ ԳՐԻԳՈՐ—Ն. Լամբրոնացու «Գատարագի մեկնություն»-ը [Ուսումնասիրություն]: 1888, հունվար, էջ 18—19:

4426. ՀԱՆՈՐԲԱՆ ԳՐԻԳՈՐ—Ն. Լամբրոնացու «Գատարագի մեկնություն»-ը [Ուսումնասիրություն]: 1888, հունվար, էջ 18—19:

4427. ՀԱՆՈՐԲԱՆ ԳՐԻԳՈՐ—Ն. Լամբրոնացու «Գատարագի մեկնություն»-ը [Ուսումնասիրություն]: 1888, հունվար, էջ 18—19:

4428. ՀԱՆՈՐԲԱՆ ԳՐԻԳՈՐ—Ն. Լամբրոնացու «Գատարագի մեկնություն»-ը [Ուսումնասիրություն]: 1888, հունվար, էջ 18—19:

4429. ՀԱՆՈՐԲԱՆ ԳՐԻԳՈՐ—Ն. Լամբրոնացու «Գատարագի մեկնություն»-ը [Ուսումնասիրություն]: 1888, հունվար, էջ 18—19:

4430. ՀԱՆՈՐԲԱՆ ԳՐԻԳՈՐ—Ն. Լամբրոնացու «Գատարագի մեկնություն»-ը [Ուսումնասիրություն]: 1888, հունվար, էջ 18—19:

4431. ՀԱՆՈՐԲԱՆ ԳՐԻԳՈՐ—Ն. Լամբրոնացու «Գատարագի մեկնություն»-ը [Ուսումնասիրություն]: 1888, հունվար, էջ 18—19:

4432. ՀԱՆՈՐԲԱՆ ԳՐԻԳՈՐ—Ն. Լամբրոնացու «Գատարագի մեկնություն»-ը [Ուսումնասիրություն]: 1888, հունվար, էջ 18—19:

4433. ՀԱՆՈՐԲԱՆ ԳՐԻԳՈՐ—Ն. Լամբրոնացու «Գատարագի մեկնություն»-ը [Ուսումնասիրություն]: 1888, հունվար, էջ 18—19:

4434. ՀԱՆՈՐԲԱՆ ԳՐԻԳՈՐ—Ն. Լամբրոնացու «Գատարագի մեկնություն»-ը [Ուսումնասիրություն]: 1888, հունվար, էջ 18—19:

4435. ՀԱՆՈՐԲԱՆ ԳՐԻԳՈՐ—Ն. Լամբրոնացու «Գատարագի մեկնություն»-ը [Ուսումնասիրություն]: 1888, հունվար, էջ 18—19:

ուարանը Սյուսիս-արևմտում կողմից:—Հաղպատի Ա. Նշան եկեղեցին հստակալայն կողմից:—Գուրգեն և Ամբաստ տեղակալ թաղավորների թարգմարանակալ արհամանը Հաղպատի Ա. Նշան եկեղեցու նախատին:—Հաղպատի մեծ ժամատան արևմտյան մուտքը:—Հաղպատավանքի գրատանը ներքին տեսարանը:—Հաղպատավանքի գրատան միջանցքը:—Հաղպատի զանգակատունը:—Հաղպատի աղյուրը գյուղի ծայրին:

4430. ՄԱՍՈՒՆԻ տակ է:—Ենթը կտակարան (Չորս ալետարանները և Գործք Առաքելոց): «Էջմիածին ալոմ»: (Հայերեն, ռուսերեն և ահգիւրեն լեզուներով): [Հայտարարություն]: 1988, Մոյնմը, ռուս., չապիկի 9-րդ էջը:

4431. ՄԱՍՈՒՆ Աթոռի միաբան, Մեծի Ցանձ Կիլիկիո հոգևորդ Տ. Տ. Գաբրիել Ա. Հովսեփյանց կաթողիկոսի ծննդյան հարցերամյակի առիթով համոդիսություն Հոգևոր ճեմարանում: (Սուրբ Աղանցյանի զեկուցումը): 1988, հունվար, էջ 25—26:

4432. ՄԱՍՈՒՆ Աթոռի միաբան: [Լուրեր, եկեղեցական բնմ]: 1988, հունվար, էջ 29—30:

Բովանդ. ից՝ Նոյեմբերի 28-ին [Բորոզվայի հայոց հովիվ Ենթը վարդապետ Գառնարյանի ժամանումը]:—Գեկտեմբերի 5-ին [Հայկազուն արքեպիսկոպոս Աթոռամյանի մեկնումը Հոգևորան, հովվական այցելության]:—Գեկտեմբերի 28-ին [Վիկտորյան հայոց հոգևոր հովիվ Մեսրոպ Ծ. վարդապետ Գրիգորյանի ժամանումը]:

4433. ՄԱՍՈՒՆ Աթոռի միաբան: [Լուրեր, եկեղեցական բնմ]: 1988, ապրիլ, էջ 16—17, մայիս, էջ 27, հունիս, էջ 48—50, հուլիս, էջ 27, օգոստ.-սեպտ., էջ 73—75, հոկտ., էջ 13—14:

4434. ՄԱՍՈՒՆ Աթոռի միաբան: [Լուրեր, եկեղեցական բնմ]: 1988, հոկտ., էջ 13—14:

Բովանդ. ից՝ Հոկտեմբերի 2-ին [Ենթարարական աշխատանքների ծանոթանալու նպատակով Վեհափառ Հայրապետի այցը Գեղարդյան վանք]:—Հոկտեմբերի 24-ին [Մարշալ Հովհ. Բաղդասյանի այցելությունը]:—Հոկտեմբերի 25-ին, [Մարիտա Ծափեյանի այցելությունը]:

4435. ՄԱՍՈՒՆ Աթոռի միաբան, վկայություններ մեր հին մայրաքաղաքների մասին: 1988, հոկտ., էջ 15—18:

Բովանդ. ից՝ Մովսես Նորենյանի: «Պատմություն հայոց»:—Փավստոս Էջմիածնի: «Պատմություն հայոց»:

4436. ՄԱՍՈՒՆ Աթոռի միաբան, ԱՐՏԱՆՈՒՆ:—Ջեղազարդի տակամ արքայություններ: [Մատենադարանի յնև 1580—1581 և 1788 ձևագրերի մասին]: 1988, մայիս, էջ 58—63:

4437. ՄԱՍՈՒՆ Աթոռի միաբան, ԱՐՏԱՆՈՒՆ:—Սանահինի և Հաղպատի գրչության կենտրոններ: 1988, հունիս, էջ 31—40, 1971, մայիս, էջ 43—48:

Նկ.՝ Սանահին. Գրիգոր Մազիստրոսի ճեմարանի սրահը: Նկարիչ՝ Գր. Ավագյան: Ներդիր:

4438. ՄԱՍՈՒՆ Աթոռի միաբան, ԱՐՏԱՆՈՒՆ:—Վառանգ ջարդիչ: 1988, մարտ, էջ 50—54:

Բովանդ. ից՝ Ջարդի ճարտար:—Ի՞նչ մեթոդներ, ի՞նչ կերպեր:—Ջարդի նպատակը:

4439. ՄԱՍՈՒՆ Աթոռի միաբան, ԱՐՏԱՆՈՒՆ:—Վառանգ որպես դաստիարակ: 1988, ապրիլ, էջ 43—47:

4440. Մեծ Գեղեցիկ ԱՐՏԱՆ:—Հայ Թովմասի առարական վարդը: [Վեցերորդ դար: Վարդի առարական բնագրի հեղինակ՝ Հովհան Եփեսացի]: 1988, մարտ, էջ 55—63:

Բնագիր՝ Վարդի հայերեն թարգմանությունը: Սկ.՝ Հետո 21-րդ պատմությունը «Հայաստանից»...

4441. Մեծ Գեղեցիկ ԱՐՏԱՆ Խորհուն:—Էջ Միսինգի Հորե: [Ջաղագրություն]: Ներդաշնակումը՝ Ն. Մեյխանցյանի: 1988, մարտ, էջ 20—22:

4442. Մեծ Գեղեցիկ ԱՐՏԱՆ:—Սիմեոն վարդապետ Զուղայեցու մատենագրական և քերականագի-

տական վաստակը: [Մատենագրություն]: 1988, հունիս, էջ 35—44:

4443. ՄԱՍՈՒՆ Աթոռի միաբան, ԱՐՏԱՆ:—ՄԱՍՈՒՆ ԱՐՏԱՆ:—Խոր իմ Հայրիկի անդրանիկ կոմունակը: [1989 թ. 15 հունիս: Տպագրվում է «Արարատ»-ի հրատարակված 100-ամյակի առթիվ]: 1988, Մոյնմը, ռուս., էջ 66—68:

4444. ՄԱՍՈՒՆ Աթոռի միաբան, ԱՐՏԱՆ:—Սանահինի և Հաղպատի մեծատանների մշակութային կյանքի պատմությունը: (Աղ. հաստատությունների հիմնադրման 100-ամյակի առթիվ): 1988, հունիս, էջ 21—30:

Նկ.՝ Սանահին, Մալսեզավթի առաջին խաչքարը:—Հաղպատի եկեղեցին և զանգակատունը: Նկարիչ՝ Գր. Ավագյան: Ներդիրներ:

4445. ՄԱՍՈՒՆ Աթոռի միաբան, ԱՐՏԱՆ:—Շատախի հերոսական անցյալից: 1988, մայիս, էջ 39—43:

Շատախի զավառի քառուղի:

4446. ՄԱՍՈՒՆ Աթոռի միաբան, ԱՐՏԱՆ:—Փրկութեան խաչը:—Խաչի մերցում:—Մայիս: [Բանաստեղծություններ: Տպագրվում է «Արարատ»-ի հրատարակման 100-ամյակի առթիվ]: 1988, Մոյնմը, ռուս., էջ 76—77:

4447. ՄԱՍՈՒՆ Աթոռի միաբան, ԱՐՏԱՆ:—Լուսառյղի կոչը: Նկարչի շինարարությունը: [Տպագրվում է «Արարատ»-ի հրատարակման 100-ամյակի առթիվ]: 1988, Մոյնմը, ռուս., էջ 72—75:

4448. ՄԱՍՈՒՆ Աթոռի միաբան, ԱՐՏԱՆ:—Մեծոթյան մի առավոտ: [Մանրագրություն]: 1988, հունիս, էջ 34:

4449. ՄԱՍՈՒՆ Աթոռի միաբան, ԱՐՏԱՆ:—Գովասանություն երեւման քաղաքի: [Բանաստեղծություն]: 1988, հոկտ., էջ 38:

4450. ՄԱՍՈՒՆ Աթոռի միաբան, ԱՐՏԱՆ:—Խաղաղության խորհրդակցական ժողով Մայր Աթոռում: [Մարտի 19—21-ին]: 1988, ապրիլ, էջ 14—15:

Նկ.՝ Վեհափառ Հայրապետը ներքին թեմերի թեմակալ առաջնորդների և պատգամավորների հետ:

4451. ՄԱՍՈՒՆ Աթոռի միաբան, ԱՐՏԱՆ:—Վարդան Մայր եկեղեցին: [Լուսանկար]: 1988, օգոստ.-սեպտ., էջ 18-րդ էջից հետո, ներդիր:

4452. ՄԱՍՈՒՆ Աթոռի միաբան, ԱՐՏԱՆ:—Գեղարդի կաթողիկոս Ամենայն Հայոց: [Լուսանկար]: 1988, Մոյնմը, ռուս., էջ 1, ներդիր:

4453. ՄԱՍՈՒՆ Աթոռի միաբան, ԱՐՏԱՆ:—Խաղաղության պաշտպանության համաքրիստոնեական երրորդ համագումարը Պրագայում: 1988, մայիս, էջ 26—30:

4454. ՄԱՍՈՒՆ Աթոռի միաբան, ԱՐՏԱՆ:—Ռուս պրավոսլավ եկեղեցու պատրիարքական աթոռի վեհաժողովում հիմնականում հիմնականում և տոնակատություններ: 1988, հունիս, էջ 44—48:

4455. ՄԱՍՈՒՆ Աթոռի միաբան, ԱՐՏԱՆ:—Երեւան: [Բանաստեղծություն]: 1988, հոկտ., էջ 34:

4456. ՄԱՍՈՒՆ Աթոռի միաբան, ԱՐՏԱՆ:—Վեհափառ Հայրապետի ծննդյան 80-ամյակի առթիվ: 1988, օգոստ.-սեպտ., էջ 7—8:

4457. ՄԱՍՈՒՆ Աթոռի միաբան, ԱՐՏԱՆ:—Վեհափառ Հայրապետի ծննդյան 80-ամյակի առթիվ: [Սեպտեմբերի 28-ին]: 1988, հոկտ., էջ 8—12:

Նկ.՝ Վեհափառ Հայրապետի ծննդյան 80-ամյակի առթիվ պատրաստված հայկական սափոր՝ օճիցս քարից, ճվր իմ եկեղեցու գործերի խորհրդի կողմից: Հայրապետության խաղաղության պաշտպանության կոմիտեի շնորհավորագիրը:—Մաշտոցյան Մատենադարանի գրաքար շնորհավորական ուղերթի բնագիրը:—Սկիզբնապատկերում հետ մշակության կապի կոմիտեի շնորհավորագիրը:

4458. ՄԱՍՈՒՆ Աթոռի միաբան, ԱՐՏԱՆ:—Վարդան Մայր Աթոռում: Վեհափառ Հայրապետի ծննդյան 80-ամյակի առթիվ: 1988, օգոստ.-սեպտ., էջ 7—8:

4459. ՄԱՍՈՒՆ Աթոռի միաբան, ԱՐՏԱՆ:—Վարդան Մայր Աթոռում: Վեհափառ Հայրապետի ծննդյան 80-ամյակի առթիվ: 1988, օգոստ.-սեպտ., էջ 7—8:

4460. ՄԱՍՈՒՆ Աթոռի միաբան, ԱՐՏԱՆ:—Վարդան Մայր Աթոռում: Վեհափառ Հայրապետի ծննդյան 80-ամյակի առթիվ: 1988, օգոստ.-սեպտ., էջ 7—8:

4461. ՄԱՍՈՒՆ Աթոռի միաբան, ԱՐՏԱՆ:—Վարդան Մայր Աթոռում: Վեհափառ Հայրապետի ծննդյան 80-ամյակի առթիվ: 1988, օգոստ.-սեպտ., էջ 7—8:

4462. ՄԱՍՈՒՆ Աթոռի միաբան, ԱՐՏԱՆ:—Վարդան Մայր Աթոռում: Վեհափառ Հայրապետի ծննդյան 80-ամյակի առթիվ: 1988, օգոստ.-սեպտ., էջ 7—8:

4463. ՄԱՍՈՒՆ Աթոռի միաբան, ԱՐՏԱՆ:—Վարդան Մայր Աթոռում: Վեհափառ Հայրապետի ծննդյան 80-ամյակի առթիվ: 1988, օգոստ.-սեպտ., էջ 7—8:

4464. ՄԱՍՈՒՆ Աթոռի միաբան, ԱՐՏԱՆ:—Վարդան Մայր Աթոռում: Վեհափառ Հայրապետի ծննդյան 80-ամյակի առթիվ: 1988, օգոստ.-սեպտ., էջ 7—8:

4465. ՄԱՍՈՒՆ Աթոռի միաբան, ԱՐՏԱՆ:—Վարդան Մայր Աթոռում: Վեհափառ Հայրապետի ծննդյան 80-ամյակի առթիվ: 1988, օգոստ.-սեպտ., էջ 7—8:

4466. ՄԱՍՈՒՆ Աթոռի միաբան, ԱՐՏԱՆ:—Վարդան Մայր Աթոռում: Վեհափառ Հայրապետի ծննդյան 80-ամյակի առթիվ: 1988, օգոստ.-սեպտ., էջ 7—8:

4467. ՄԱՍՈՒՆ Աթոռի միաբան, ԱՐՏԱՆ:—Վարդան Մայր Աթոռում: Վեհափառ Հայրապետի ծննդյան 80-ամյակի առթիվ: 1988, օգոստ.-սեպտ., էջ 7—8:

4468. ՄԱՍՈՒՆ Աթոռի միաբան, ԱՐՏԱՆ:—Վարդան Մայր Աթոռում: Վեհափառ Հայրապետի ծննդյան 80-ամյակի առթիվ: 1988, օգոստ.-սեպտ., էջ 7—8:

4469. ՄԱՍՈՒՆ Աթոռի միաբան, ԱՐՏԱՆ:—Վարդան Մայր Աթոռում: Վեհափառ Հայրապետի ծննդյան 80-ամյակի առթիվ: 1988, օգոստ.-սեպտ., էջ 7—8:

4470. ՄԱՍՈՒՆ Աթոռի միաբան, ԱՐՏԱՆ:—Վարդան Մայր Աթոռում: Վեհափառ Հայրապետի ծննդյան 80-ամյակի առթիվ: 1988, օգոստ.-սեպտ., էջ 7—8:

4488. ՅԵՐԵՄԱՆ ՎԱՀԱՆ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ:—Ղվիցի վարդապետարանի պատմությունը: (485—827):—Վարդապետարանները Կիլիկյան թագավորության շրջանում: 1064—1441: 1988, օգոստ.—սեպտ., էջ 80—87:

4489ա. ՅԵՐԵՄԱՆ ՎԱՀԱՆ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ:—Էջմիածնի դպրոցը 10-րդ դարում: 1988, մարտ, էջ 36—42:

4490. ՅԵՐԵՄԱՆ ՎԱՀԱՆ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ:—Ս. Էջմիածնի դպրոցը 15—17-րդ դարերում: 1988, փետրվար, էջ 38—42:

Բովանդ. Ս. Էջմիածնի դպրոցը ԺԷ դարում:—Ս. Էջմիածնի դպրոցը Հակոբ Դ Ջուղայեցու օրով:—Ս. Էջմիածնի դպրոցը 18-րդ դարում:

4491. ՃՈՒՆԾԱԿ Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնի մոր ստացված ձեռագրերի: 1988, հուլիս, էջ 80—83. 1970, ապրիլ, էջ 52—53, մայիս, էջ 80—83, հուլիս, էջ 57—63, դեկտ., էջ 57—58. 1971, մայիս, էջ 61—63, հունիս—հուլիս, էջ 87—85, օգոստ., էջ 65—71, հոյեմբ., էջ 43—48, 1972, հունվար, էջ 45—48, փետրվար, էջ 48—48, ապրիլ, էջ 44—47, 1973, հունվար, էջ 51—54:

4492. ՈՒՂՂՈՒԾ: [1988 թվի օրացույցում, սրբազանված սխալի]: 1988, օգոստ.—սեպտ., էջ 88:

4493. ՓՐԿՉԻ Հրաշափառ և Սուրբ ճճճճճճ տոների առթիվ Ամենայն Հայոց ծայրագույն պատրիարք և կաթողիկոս հորին Սուրբ օծություն Ս. Յ. Վազգեն Ա Հայրապետի և քույր եկեղեցիների հոգևոր պետերի միջև փոխանակված ողջույնի հետագրերն ու գրությունները: 1988, հունվար, էջ 6—12:

4494. ՓՐԿՉԻ Հրաշափառ և Սուրբ Հարության տոների առթիվ Ամենայն Հայոց ծայրագույն Պատրիարք և կաթողիկոս Նորին Սուրբ օծություն Ս. Յ. Վազգեն Ա Հայրապետի և քույր եկեղեցիների հոգևոր պետերի միջև փոխանակված ողջույնի հետագրերն ու գրությունները: 1988, ապրիլ, էջ 7:

4495. ՓՐԿՉԻ Հրաշափառ և Սուրբ Հարության տոների առթիվ Ամենայն Հայոց ծայրագույն պատրիարք և կաթողիկոս Նորին Սուրբ օծություն Ս. Յ.

Վազգեն Ա Հայրապետի և քույր եկեղեցիների հոգևոր պետերի միջև փոխանակված ողջույնի հետագրերն ու գրությունները: 1988, մայիս, էջ 12—13:

4496. ՓՐԿՉԻ Հրաշափառ և Սուրբ Հարության տոների առթիվ Ամենայն Հայոց ծայրագույն պատրիարք և կաթողիկոս Նորին Սուրբ օծություն Ս. Յ. Վազգեն Ա Հայրապետի և քույր եկեղեցիների հոգևոր պետերի միջև փոխանակված ողջույնի հետագրերն ու գրությունները: 1988, ապրիլ, էջ 5—6:

4497. ՓՐԿՉԻ Հրաշափառ և Սուրբ Հարության տոների առթիվ Ամենայն Հայոց ծայրագույն պատրիարք և կաթողիկոս Նորին Սուրբ օծություն Ս. Յ. Վազգեն Ա Հայրապետի և քույր եկեղեցիների հոգևոր պետերի միջև փոխանակված ողջույնի հետագրերն ու գրությունները: 1988, մայիս, էջ 4—11:

4498. ԶՈՒԱՆՋՅԱՆ ՍՈՒՐԵՆ Ե:—«Արարատ»-ը և հայագիտությունը: 1988, հոյեմբ.—դեկտ., էջ 39—32:

Նկ. «Արարատ»-ի 1870 թ. տիտղոսաթերթը:—Ղազարոս Աղայան:—«Արարատ»-ի 1888 թ. տիտղոսաթերթը:—Ս. Գալեգի վարդապետ Հովսեփյան:—Ստեփան Մալխասյան:—Մանուկ Աբեղյան:—Գալեգիմ Լեւոնյան:—«Արարատ»-ի 1878 թ. տիտղոսաթերթը:

4499. ԶՈՒԱՆՋՅԱՆ ՍՈՒՐԵՆ Ե:—Համգիտ Հայր Համազասպ վարդապետ Ոսկանի 1 հուլիսի 1835—25 փետրվարի 1988: [Մասնատեսակ: Կյանքի, գործունեության մասին]: 1988, ապրիլ, էջ 58—63:

Նույն տեղում՝ Մատենագիտություն Հ. Համապասպ Ոսկանի հայագիտական աշխատություններ:

4500. ԶՈՒԱՆՋՅԱՆ Սուրեն:—Պատմաբան Գեորգե Բեգվիկոնի և Որս հայագիտական աշխատությունները: 1988, փետրվար, էջ 52—61:

Բեգվիկոնի դիմանկարը:

4501. ՈՐՄԱՆՅԱՆ ՄԱՂԱՔԻԱ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ:—Էջմիածին: Հիմ էջեր «Արարատ»-ից: 1988, մայիս, էջ 22—28:

1969

4502. ԱՐԱՆՎԱՐՅԱՆ ՀԱՅԱՎԱՅՈՒՆ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍ:—Հայ եկեղեցի և աշխարհի խաղաղության ամրապնդում: [Հանդեսագիր կարդացված եպիսկոպոսաց ժողովում]: 1988, հուլիս—հոյեմբ., էջ 87—43:

4503. ԱՐԱՆՎԱՆ ՌՈՒՅԵՐՏ:—Կոմիտասի երկերի հրատարակությունը: 1988, դեկտ., էջ 58—55:

4504. ԱՆԵՋՈՒ ՊԱՏՐԻԱՐԿ ՄՈՍԿՎԱՅԻ ԵՎ ՀԱՄԱՆՈՒՍԱՆՍԻ:—Նորին սրբություն, ծայրագույն Պատրիարք և կաթողիկոս Ամենայն Հայոց Վազգեն Առաջինը: Մոսկվայի և Համայն Ռուսաստանի պատրիարք հորին սրբություն Ս. Այնջուի շնորհավորական զիրը Հայոց Հայրապետի ճճճճճճ 60-ամյակի առթիվ: 1988, հուլիս—հոյեմբ., էջ 14—15:

4505. ԱՄՆԱԹԱՆ ՀՐԱՋԱՆ:—Հուլիս Կոմիտասի մասին: 1988, դեկտ., էջ 23—28:

Նկ. Սողոմոն աղբյուրագր [Կոմիտաս վարդապետ] ճեմարանական իր դասընկերների հետ:—Գե. վորգյան ճեմարանի դասախոսական կազմից մի խումբ ընտանիքներով (1802 թ.):

4506. ԱՄՆԱԹԱՆ ԿՍՏԱՆՍՆԱՆ:—Կոմիտասի պատկերի մոտ: [Բանաստեղծություն]: 1988, դեկտ., էջ 16:

4507. ԱՄԱՆՈՐԸ Հոգևոր ճեմարանի հարկի տակ: 1988, հունվար, էջ 17—18:

4508. ԱՄԱՆՈՐԻ և Փրկչի Հրաշափառ և Սուրբ ճճճճճ տոների առթիվ Ամենայն Հայոց ծայրագույն պատրիարք և կաթողիկոս, հորին Սուրբ օծություն Ս. Յ. Վազգեն Ա Հայրապետի և քույր եկեղեցիների հոգևոր պետերի միջև փոխանակված ողջույնի հետագրերն ու գրությունները: 1988, հունվար, էջ 14—21:

փոխանակված հետագրերը: 1988, փետրվար, էջ 12—13:

4509. ԱՄԱՆՈՐԻ և Փրկչի Հրաշափառ և Սուրբ ճճճճճ տոների առթիվ Ամենայն Հայոց ծայրագույն պատրիարք և կաթողիկոս, հորին Սուրբ օծություն Ս. Յ. Վազգեն Ա Հայրապետի և քույր եկեղեցիների հոգևոր պետերի միջև փոխանակված ողջույնի հետագրերն ու գրությունները: 1988, հունվար, էջ 11—12:

4510. ԱՄԱՆՈՐԻ և Փրկչի Հրաշափառ և Սուրբ ճճճճճ տոների առթիվ Ամենայն Հայոց ծայրագույն պատրիարք և կաթողիկոս Ս. Յ. Վազգեն Ա Հայրապետի և քույր եկեղեցիների հոգևոր պետերի միջև փոխանակված ողջույնի հետագրերն ու գրությունները: 1988, փետրվար, էջ 22—23:

4511. ԱՄԱՆՈՐԻ և Փրկչի Հրաշափառ և Սուրբ ճճճճճ տոների առթիվ Ամենայն Հայոց ծայրագույն պատրիարք և կաթողիկոս Ս. Յ. Վազգեն Ա Հայրապետի և քույր եկեղեցիների հոգևոր պետերի միջև փոխանակված ողջույնի հետագրերն ու գրությունները: 1988, հունվար, էջ 8—10:

4512. ԱՄԱՆՈՐԻ և Փրկչի Հրաշափառ և Սուրբ ճճճճճ տոների առթիվ Ամենայն Հայոց ծայրագույն պատրիարք և կաթողիկոս Ս. Յ. Վազգեն Ա Հայրապետի և քույր եկեղեցիների հոգևոր պետերի միջև փոխանակված ողջույնի հետագրերն ու գրությունները: 1988, փետրվար, էջ 14—21:

4513. ԱՄԱՎԵՐՋԻ հանդիսություն Հոգևոր ճեմարանում: 1988, հունիս, էջ 38—39:

ՄԱՅՆ ՎՐԱՍՏԱՆԻ:—Նորին սրբություն ծայրագույն Պատրիարք և կաթողիկոս Ամենայն Հայոց Վազգեն Առաքինին: Համայն Վրաստանի կաթողիկոս-պատրիարք Եփրեմ Բ-ի շնորհավորական գիրը Հատոց Հայրապետի ձեռնարկ 80-ամյակի առթիվ: 1980, հոկտ.-նոյեմբ., էջ 18—17:

4541. ԶԱՐԱՆ ԿՈՍՏԱՆ:—Կոմիտասին: Նրա աճյունը Հայաստան տաճկու առթիվ: [Բանաստեղծություն]: 1980, դեկտ., էջ 10—11:

4542. ՀԱՅՐԵՆԱՆՎԵՐ, հայրենաշունչ ճարտարապետ: [Ռաֆայել Իսրայելյանի ձեռնարկ 80-ամյակի առթիվ]: 1980, հունվար, էջ 42—48:

Նկ. Մայր Տաճար, Ավագ սեղան:—Մայր Աթոռ:—Ապրիլյան եղևոնի հուշարձան:

4543. ԹԱՀԻՅԱՆ ՆԻԿՈՂՈՍ:—«Արարատ»-ը և Կոմիտաս վարդապետ: 1980, դեկտ., էջ 80—88:

4544. ԹԱՀԻՅԱՆ ՆԻԿՈՂՈՍ:—Նշխարներ հայոց հոգևոր եղանակների կոմիտասյան գրառումներին: 1980, դեկտ., էջ 56—57:

Բովանդ. որ լացեից ստեղծեր:—Միաշարք հանգրվան, բաց մեզ Տեր: [Զայնագրություններ]: էջ 58—59:

4545. ԹԱՄԱՆՅԱՆ ՅՈՒ. Ա., ԱԶՅՅԱՆ Ե. Ռ.:—Մոմիկը որպես ճարտարապետ: 1980, մարտ, էջ 41—48:

Նկ. Արևի հուշարձանի արևմտյան մուտքի ճակատակալ ջարդ:—Արևի հուշարձանի առաջնուները:—Ամաղուի Նորավանքի ս. Կարապետ եկեղեցու զավթի մուտքի ճակատակալ ջարդ:—Ամաղուի Նորավանքի ս. Կարապետ եկեղեցու զավթի պատուհանի ճակատակալ ջարդ:—Ամաղուի Նորավանքի հուրթաշեն եկեղեցու արևմտյան ճակատը:—Սպիտակավոր-Աստվածածին եկեղեցու շքամուտքի ճակատակալ ջարդ:

4546. ԹԱՄԱՆՅԱՆ ՅՈՒ. Ա.:—Ղրիմի Սուրբ Խաչ վանքը: 1980, հուլիս-օգոստ., էջ 59—64:

Նկ. Սուրբ Խաչ վանքի ընդհանուր տեսքը 10-րդ դարի վերջում:—Ս. Նշան եկեղեցու տեսքը արևմուտքից:—Ս. Նշան եկեղեցու թմբուկը արևմուտքից:—Գավթի հարավային ճակատը:

4547. ԹՈՒՄԱՆՅԱՆ ՄԻՀՐԱՆ:—Կոմիտաս վարդապետի հավիտենական կերպարը: [Ծննդյան 100-ամյակի առթիվ]: 1980, դեկտ., էջ 48—50:

4548. ԹՈՒՄԱՆՅԱՆ ՀՈՎՀԱՆՆԵՍ:—Էջեր Հովհաննես Թումանյանի: 1980, սեպտ., էջ 18—17:

Բովանդ. Նրկու հայր: [Արձակ]:—Լուսավորչի կանգնած:—Քրիստոսն անպատու:—Հայրենիքի հետ: [Բանաստեղծություններ]:

4549. ԹՈՒՄԱՆՅԱՆ ՀՈՎՀԱՆՆԵՍ:—Մտածումներ Հովհաննես Թումանյանի: 1980, սեպտ., էջ 18—28:

4550. ԺՆԵՎԻ հայոց Սուրբ Հակոբ եկեղեցու օձումը: [1980-ի սկզբներին 14-ին]: 1980, հոկտ.-նոյեմբ., էջ 115—117:

Նկ. Ժմեի հայոց ս. Հակոբ ճորանալուց եկեղեցին:—Ս. Գրիգոր Լուսավորչի շքանշանի տվյալներ:

4551. ԻՍԱՀԱՆՅԱՆ ԱՎԵՏԻՔ:—Կոմիտասի աճյունի հիշատակին: [Հուշեր]: 1980, դեկտ., էջ 27—28:

Նկ. Ճեմարանի սաները մի խումբ դասախոսներով Ներսիսյան դպրոցում:

4552. ԼՈՒՅՍ տեղավ: [Վազգեն Ա Հայրապետ Հայոց: Գիրք նրկորդ, հրատ. «Էջմիածին» ամսագրի: Հայտարարություն]: 1980, հունվար, շաբաթի 9-րդ էջը:

4553. ԽԱՂԱՎՈՒԹՅԱՆ պաշտպանության դիրքերում: [Հայրապետական կոմիտեի միտ]: 1980, հունիս, էջ 42:

4554. ԽՐԱՆԿԱՐ եպիսկոպոսական ժողովի: [Լուսակար]: 1980, հոկտ.-նոյեմբ., էջ 18-ից հետո, ներքին:

4555. ԿԱՊՈՒՏԻՅԱՆ ՍԻՆԱՎԱ:—Հայ երաժշտու-

թյան ձվարթոցը: [Կոմիտասի 100-ամյակի առթիվ]: 1980, դեկտ., էջ 38:

4556. ԿԱՐԱՊԵՏ Վազարյանի ստեղծագործությունների ցուցահանդեսը երևանում: [Ծվեցարհայնակ]: 1980, հունվար, էջ 30—31:

Նկարչի դիմակարծի: Մեկ վերատպություն ճրագործներից:

4557. ԿՈՄԻՏԱՍ: [Վերատպություն: Գործ՝ Սկարիշ Կրիգոր Խաչյանի]: 1980, դեկտ., էջ 20-ից հետո, ներքին:

4558. ԿՈՄԻՏԱՍ:—Կոմիտասյան ճարտ: [Նմուշներ Կոմիտաս վարդապետի ճարտարգործություններից]: 1980, դեկտ., էջ 9:

Բովանդ. «Մեր հայ զավառն է խավար...»—Մայրիկիս օրոքը (հատվածներ):

4559. [ԿՈՄԻՏԱՍ վարդապետ]:—Նորին Կոմիտաս վարդապետից: 1980, դեկտ., էջ 17—19:

4560. ԿՈՄԻՏԱՍ վարդապետը համաշխարհային երաժշտագետների գնահատմամբ: 1980, դեկտ., էջ 20—22:

Բովանդ. Ս. Ֆայլեր:—Այուս Մելիա:—Տիգրան Խրեմենիկով:—Անդրեյ Էշպայ:—Թ. Հարություն:—Լայո:—Լուի Լազուս:—Ֆրեդերիկ Մակլեր:—Կ. Դեյուսի:—Վելչ Էդուարդ:—Գեորգի:—Դմիտրի Շոտալով:—Դմիտրի Կորյան:—Արամ խաչատրյան:

4561. ԿՈՄԻՏԱՍ վարդապետի ինքնակենսագրությունը: 1980, դեկտ., էջ 6—8:

Հրապարակված են Կոմիտաս վարդապետի ձեռագիրը:—Վկայականը՝ ճեմարանի դպրոցական բաժնի ավարտման կառավարությամբ:—Մկրտության վկայականը:

4562. ԿՈՄԻՏԱՍ վարդապետի ձեռնարկ 100-ամյակի հանդիսությունը Հոգևոր ճեմարանում: 1980, դեկտ., էջ 75—76:

4563. ԿՈՒՐՑԵՎՈՎ Վ.:—Մայրագույն պատերազմ, կաթողիկոս Ամենայն Հայոց Վազգեն Առաքինին: ՍԱՀՄ Միգիստրների Սովետին առընթեր իրականացնող զործերի խորհրդի նախագահ Վ. Կուրյենովի շնորհավորական գիրը Հայոց Հայրապետի ձեռնարկ 80-ամյակի առթիվ: 1980, հոկտ.-նոյեմբ., էջ 16:

4564. 1980 ԹԱԿԱՆԻ Սրբալույս Մեռնի օրհնության և Վեհափառ Հայրապետի ձեռնարկ 80-ամյակի հանդիսությունը մասնակցող պատգամավորների և ճյուղերի ցուցակը: 1980, հոկտ.-նոյեմբ., էջ 44—49:

4565. ՀԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹՅՈՒՆ: Գաղութակալության, ճոր-գաղութակալության, ռասիզմի և ապարտեհի մասին: [Զագորսկում կայացած ՍԱՀՄ բոլոր կրոնների ներկայացուցիչների համաժողովի հայտարարությունը]: 1980, հուլիս-օգոստ., էջ 33—34:

4566. ՀԱՂՈՐԴԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ:—[1980 թ. հուլիսի 1—4-ը Զագորսկում կայացած ՍԱՀՄ բոլոր կրոնների ներկայացուցիչների համաժողովի]: 1980, հուլիս-օգոստ., էջ 34—38:

4567. ՀԱՅՐԱՊԵՏԱՆԿԱՆ հանդիսավոր սուրբ պատարագ Մայր Տաճարում Փրկչի Հրաշափառ Հարություն տոնի առթիվ: 1980, ապրիլ, էջ 22:

4568. ՀԱՅՐԱՊԵՏԱՆԿԱՆ ջարդոգ Փրկչի Հրաշափառ ձեռնարկ տոնի առթիվ Մայր Տաճարում: 1980, թ. հունվարի 8: 1980, հունվար, էջ 14—16:

4569. ՀԱՆԳԻՍ արժանապատիվ Տ. Գրիգոր քահանա Գևորգյանի: 1883—1889 [Մահախոսական]: 1980, ապրիլ, էջ 48:

4570. ՀԱՆԳԻՍ արժանապատիվ Տ. Նորին քահանա Տեր-Հակոբյանի: (1870—1886), [Երևանի լեռ: Մահախոսական]: 1980, հունվար, էջ 57:

4571. ՀԱՆԳԻՍ արժանապատիվ Տ. Հակոբ քահանա Նորիսյանի 1904—1889. [Դիտարկում: Մահախոսական]: 1980, ապրիլ, էջ 48:

4572. ՀԱՆԳԻՍ արժանապատիվ Տ. Հարություն քահանա Հարությունյանի: (1880—1888): [Մահախոսական]: 1980, հունվար, էջ 47:

4578. ԱՆԳԻՍՏ արժանապատիվ **Յ. Մեսրոպ** ավագ քահանա խաչատրյանի [Թբիլիսի, մահախտակագրական]։ 1889, սեպտ., էջ 48:

Մեսրոպ քահանայի դիմանկարով։
4574. ԱՆԳԻՍՏ արժանապատիվ **Յ. Վահան** ավագ քահանա Գրիգորյանի [Թբիլիսի, մահախտակագրական]։ 1889, դեկտ., էջ 78:

4575. ԱՆԳԻՍՏ արժանապատիվ **Յ. Ջերովբե** ավագ քահանա Եսայանի [Մահախտակագրական]։ 1889, հոկտ.-նոյեմբ., էջ 128:

Ջերովբե քահանայի դիմանկարով։
4576. ԱՆԳԻՍՏ արժանապատիվ **Փրկչի Հրաչյա** **Ս. ձմողյան** տոնի առթիվ **Մայր Տաճարում**։ 1889, հոկտ., էջ 13:

4577. ԱՄԵՐԻԿԱ ժողովուրդը մեռնորդներին պատվով։ [Լուսավար]։ 1889, հոկտ.-նոյեմբ., էջ 32-ից հետո, ներքին։

4578. ՀԱՆՏԻՑՈՒՆ ԱՐԹՈՒՆ։—Նախկինպոսաց ժողովի գումարում **Մայր Աթոռում**։ (1889-ի սեպտեմբերի 27-ին)։ 1889, հոկտ.-նոյեմբ., էջ 21—28:

4579. ՀԱՆՏԻՑՈՒՆ ԱՐԹՈՒՆ։—**Էջմիածին** ամսագրի հրատարակությամբ 25-ամյակին նվիրված հանդիսություններ **Մայր Աթոռում**։ 1889, հոկտ., էջ 15—28:

Բովանդ. Հանդիսավոր ու պատարագ և քարոզ։—Հոգեհանգիստ։—Հանդիսավոր միստ վեհադարձում նվիրված **Էջմիածին** ամսագրի 25-ամյակին։

4580. ՀԱՆՏԻՑՈՒՆ ԱՐԹՈՒՆ։—Ժամանակի և կյանքի խորհուրդը։ Խմբագրական։ [Նոր տարվա առթիվ]։ 1889, հոկտ., էջ 8—7:

4581. ՀԱՆՏԻՑՈՒՆ ԱՐԹՈՒՆ։—Խաղաղությունը Աստուծո կամքն է։ [Բեռլինում, հունիսի 21—24-ին կայացած համաշխարհային խաղաղության համագումարի առթիվ]։ 1889, հոկտ.-նոյեմբ., էջ 3—8:

4582. ՀԱՆՏԻՑՈՒՆ ԱՐԹՈՒՆ։—Հայ եկեղեցու դավանաբանական դիրքը։ Խմբագրական։ 1889, փետրվար, էջ 8—11:

4583. ՀԱՆՏԻՑՈՒՆ ԱՐԹՈՒՆ։—Հայաստանեայց առաքելական եկեղեցի։ Խմբագրական։ 1889, մարտ, էջ 9—5:

4584. ՀԱՆՏԻՑՈՒՆ ԱՐԹՈՒՆ։—Հայրապետական **Էջակաշեն** ատառնոցային շենքի հիմնարկների օրհնությունը հյուրավանդում։ 1889, հունիս, էջ 27—30:

Նկ. Վեհափառ Հայրապետը հիշատակարանը ամփոփում է **Էջակաշեն** հիմքում։

4585. ՀԱՆՏԻՑՈՒՆ ԱՐԹՈՒՆ։—Հանդիսություններ **Մայր Աթոռում** սրբալույս **Մեռնորդ** օրհնության և վեհափառ Հայրապետի ծննդյան 80-ամյակի առթիվ։ 1889, հոկտ.-նոյեմբ., էջ 52—103:

Բովանդ. Ժամանակում պատգամավորների և հյուրերի։—Ժամանակում Կ. Պոլսի հայոց պատրիարքի։—Ժամանակում Երուսաղեմի հայոց պատրիարքի։—Նախկինպոսաց ժողովի գումարում։—Արքայույս մեռնորդ օրհնություն։—Այցելություններ։—Վեհափառ Հայրապետի ծննդյան 80-ամյակի հանդիսությունը վեհադարձում։—Ամենապատիվ **Ս. Շմորթ** պատրիարքի ողջույնի խոսքը։—**Ս. Նոյի** զե պատրիարքի ողջույնի խոսքը։—Վարդգիս եկեղեցու ներկայացուցիչ **Ջ. Ժ.** Համբերի ելույթը։—Եկեղեցիների համաշխարհային խորհրդի **Հաստույ** և կարգի հանձնաժողովի տընորդի։—**Լուկա Վիշերի** ելույթը։—Վերապատվելի **Ս. Սուրբ**ի խոսքը։—Հանձն Ամերիկայի Միացյալ Նահանգացի հայ ավետարանական համայնքի։—**Ս. Թորգոս** արքեպիսկոպոսի ողջույնի խոսքը։—Ի դիմաց **Ջեմարտերի** արքեպիսկոպոսության **Ս. Պատի** արքեպիսկոպոսի խոսքը։—Ամերիկահայ եկեղեցաբնդ հիդուսապոսական կազմակերպության անդամ Արամ Նորսիկյանի ողջույնի խոսքը։—Վեհափառ Հայրապետի օրհնության խոսքը իր ծննդյան 80-ամյակի և զանակալության 14-ամյակի

առթիվ։—Երգչախմբային հոգևոր համերգ վեհադարձում։—Հնդուներությունը ՀԱՍՀ Մեհիստրների Սովետի միախառն Բաղալ Մուրադյանի մոտ։—Պաշտոնական ընդունելություն։—Մեկնում **Ս. Նոյի** զե սրբազան պատրիարքի։—Վեհափառ Հայրապետի քարոզը թարգմանչաց տոնի առթիվ։—Հայ մշակույթին նվիրված հանդիսությունը վեհադարձում։—Հոկտ. Աս. Մնացականյանի զեկուցումը հայ մշակույթի մասին։—Մեկնում **Ս. Շմորթ** սրբազան պատրիարքի։—Պատգամավորները և հյուրերը հրաժեշտ են ատնում։

Նկ. Եկեղեցական թափուրը։—Եկեղեցական թափուրը քույր եկեղեցիների ներկայացուցիչներով։—Արքայույս մեռնորդ օրհնության մի պահ։—Հարողում է Հայոց Հայրապետը (Ներդր)։—Հույր եկեղեցիների ներկայացուցիչները Մայր Տաճարում։—Նույնը ներդիր։—Աղոթք մահատակաց հիշատակին։ (Ներդիր)։—Վեհափառ Հայրապետը, Երուսաղեմի և Կ. Պոլսի պատրիարքները համատակաց հուշարձանի առջև։—Հայոց Հայրապետը օրհնում է մեռնորդ **Ս. Գրիգոր** Լուսավորչի աջով։ (Ներդիր)։—Վեհափառ Հայրապետը, **Ս. Շմորթ** պատրիարքը, Մատենադարանի դիրեկտոր **Լ. Նաչիկյան** և տեղակալ **Բ. Չուքասյան**ը մատենադարանում։

4586. ՀԱՆՏԻՑՈՒՆ ԱՐԹՈՒՆ։—**Ս. Էջմիածնի** և հայ ժողովրդի զավակը։ [Կոմիտասի ծննդյան 100-ամյակի առթիվ]։ 1889, դեկտ., էջ 8—5:

4587. ՀԱՆՏԻՑՈՒՆ ԱՐԹՈՒՆ։—Համաձայնության։ Խմբագրական։ [Էջմիածին] ամսագրի հրատարակության քառորդ դարի առթիվ։ 1889, հունիս, էջ 8—10:

4588. ՀՈՎՀԱՆՆԵՍ ՄԱՌՈՒԼԻ Բարսեղյանի մահը։ [Մահախտակագրական]։ 1889, հունիս, էջ 48:

Բարսեղյանի դիմանկարով։
4589. ՂԱԶԱՐՈՒՆ ԻՍԽԱԿ Ե. ՎԱՐԳԱՊԵՏ։—Վազգեն **Ս. Հայրապետ** Հայոց Գիրք Լրկորդը։ Մայր Աթոռ **Ս. Էջմիածնի** 1888, Գրախոսական 1889, հունիս, օգոստ., էջ 44—48:

4590. ՄԱՐԿՈՍ ԳԵՎՈՐԳ։—Հայրենաշունչ քառաստեղծն ու քաղաքացին։ [Հովհաննես Թումանյանի ծննդյան 100-ամյակի առթիվ]։ 1889, սեպտ., էջ 18—25:

Թումանյանի դիմանկարով։

4591. ՄԱՐԿՈՍ ԳՈՒՐԳԵՆ։—Կոմիտաս։—Երգ Կոմիտասին։ [Բանաստեղծություններ]։ 1889, դեկտ., էջ 13:

4592. ՄԱՐԿՈՍ արքեպիսկոպոս Օրմանյանի մանակներից։ [Գրված երվանդ վարդապետ Ցեր-Միմայանին 1908—1914 թթ.]։ 1889, մարտ, էջ 11—17, մայիս, էջ 11—15, հունիս, էջ 48—47, հուլիս-օգոստ., էջ 47—48:

4593. ՄԱՐԿՈՍ ԱՐԹՈՒՆ։—[Լուրեր, եկեղեցական բն]։ 1889, հունվար, էջ 24—25:

Բովանդ. Գեկտեմերի 1-ին [Հոգեհանգիստ Մավաքիա արքեպիսկոպոս Օրմանյանի 50-ամյակի առթիվ։ Վեհափառի քարոզը]։—Գեկտեմերի 18-ին [Բուլղար եկեղեցու հոգևորական Գորազ վարդապետի աջը Մայր Աթոռ և նրա դասախոսությունը Բուլղար եկեղեցու կազմավորման և նվիրապատության բանաստեղծ մասին]։—Գեկտեմերի 16-ին [Մանվել Աթոռյանի դասախոսությունը մեմարանում Միջազգային լեզվի տեղեղծման հարցի շուրջ]։—Հունվարի 81-ին [Տու-144 ինքնաթիռի ինժեներ-կոնստրուկտոր Հովսեփ Յոյանի և մի խումբ անգամի օդաչուների աջը Մայր Աթոռ և վեհափառ Հայրապետին]։

4594. ՄԱՐԿՈՍ ԱՐԹՈՒՆ։—[Լուրեր, եկեղեցական բն]։ 1889, փետրվար, էջ 82—88:

Բովանդ. ինքն Փետրվարի 7-ին [Գերագույն հոգևոր խորհրդի նիստում Միջեկեղեցական հարաբերությունների քաժմիշ կազմում։ Կոմիտաս վարդապետի ծննդյան 100-ամյա հուրկյանը ճշելու հանձնաժողովի

կազմում]: Փետրվարի 8-ին, շաբաթ, [Միլվա Ասպուտիկյանի ծննդյան 80-ամյակի Ունիթիստությունը Վեհաբանում, զեկուցող՝ ճեմարանի դասախոս Գրիգոր Գյուլյան]: Փետրվարի 12-ին [Մանկավարժական ժողով Հոգևոր ճեմարանում]: Փետրվարի 21-ին [Բժիշկ Ստեփան Տեր-Ստեփանյանի դասախոսությունը դպրոցական ատոլոգիայի հարցի շուրջը, ճեմարանում]:

4595. ՄԱՅՐ ՍԵՌՈՒՌՈՒՄ: [Լուրեր, եկեղեցական բնվ]: 1889, մարտ, էջ 9—10:

Փետրվարի 27-ին և մարտի 18-ին: [Բժիշկ Ստեփան Տեր-Ստեփանյանի Ռեգերորդ դասախոսությունը ճեմարանում դպրոցական ատոլոգիայի հարցի մասին]: Մարտի 18-ին [Ծիծ գրող Մարտին Լարնի այցելությունը]: Մարտի 81-ին [Գերմանացի հայագետ դոկտ. Պաուլ Յուկանի այցելությունը]:

4596. ՄԱՅՐ ՍԵՌՈՒՌՈՒՄ: [Լուրեր, եկեղեցական բնվ]: 1889, ապրիլ, էջ 28—27:

Բովանդ. ից՝ Մարտի 8-ին [«Նյու-Յորք Թայմս» թերթի Հենրիկ Կեմի այցելությունը Մայր Աթոռ և Ռեգիլ մայրաքաղաքի եկեղեցու միաբան Ջաքարիս ասրկավազի այցելությունը]: Ապրիլի 17-ին [Ջուրա-կանոր Հրաչ Սվաջյանի համերգը ճեմարանում]:

4597. ՄԱՅՐ ՍԵՌՈՒՌՈՒՄ: [Լուրեր, եկեղեցական բնվ]: 1889, մայիս, էջ 7—8:

Բովանդ. ից՝ Մայիսի 12-ին [Երաժշտագետ Միհրան Թումանյանի դասախոսությունը Ռեգեր ճեմարանում Կամիտաս վարդապետի կյանքի և գործունեության մասին]: Մայիսի 14-ին [Անդրանիկ Մառուկյանի դասախոսությունը ճեմարանում «Ավիուր-բաթյությունը և հայ Ռեգերականության դերը» թեմայի մասին]: Մայիսի 14-ին, 15-ին, 16-ին [ԱՄՆ-ի Օհիոյի համալսարանի դոկտ. Հակոբ Ներսիսյանի երեք դասախոսությունները «Արդի աստվածաբանության հետաքրքրող հարցերը» թեմայի շուրջը]:

Մայիսի 80-ին [Մովսեսյան տիեզերագնաց օդային վայերի Բիկովսկին, կոռ Ռետ, Վեհափառ Հայրապետի մոտ]:

4598. ՄԱՅՐ ՍԵՌՈՒՌՈՒՄ: [Լուրեր, եկեղեցական բնվ]: 1889, Հունիս, էջ 40—41:

Բովանդ. ից՝ Հունիսի 10-ին [Հոգևոր ճեմարանի ուսանողության և դասախոսական կազմի երեքըստ էքսկուրսիայի մեկնում - Լեհիմյանի, Սանահինի, Հաղպատի, Սևանի վանքերը]:

4599. ՄԱՅՐ ՍԵՌՈՒՌՈՒՄ: [Լուրեր, եկեղեցական բնվ]: 1889, հուլիս-օգոստ., էջ 40—42:

Բովանդ. ից՝ Հուլիսի 21-ին [ՄԱԿ-ից աղոթքներ եկեղեցական կենտրոնի ճեմարանում դոկտ. Կարլ Սաուրի և Հարալդ-Աֆրիկայի պատուիր Ռայր Ֆերկիզի այցելությունը]: Օգոստոսի 25-ին [Մայր Աթոռի քաղաքապետ Սաուրի Տատուրյանի, ԱՄՆ-ից այցելությունը, շինարարական գործերը]: Օգոստոսի 27-ին [Աճթիլիսի մայրամանքի Դրան Եպիսկոպոս Գարեգին Սարգսյանի և Ազգային կենտրոնական վարչության անդամ Ոսկերե-րան Արզումանյանի այցելությունը]:

4600. ՄԱՅՐ ՍԵՌՈՒՌՈՒՄ: [Լուրեր, եկեղեցական բնվ]: 1889, հոկտ.-նոյեմբ., էջ 118—121:

Բովանդ. ից՝ Հոկտեմբերի 1-ին [Դասախոսությունը ճեմարանում, «Օրեց և հազարհոսություն» թեմայի շուրջը: Դասախոս՝ Օգոստոս վարդապետ Գասպարյան]: Հոկտեմբերի 2-ին [Կ. Պոլսի հայոց պատուիր Օգոստոս սրբազանի պատարագը Մայր տաճարում]: Հոկտեմբերի 8-ին [Մեքսիկա ծ. վարդապետ Սևմիրյանի դասախոսությունը Մայր Աթոռի միաբանության և ճեմարանի ուսանողության համար, «Տերունական աղոթքի մեկնությունը», «Աստուծո քրիստոնեական ըմբռնումը», «Մեր եկեղեցի միաբանակ վարդապետությունը», «Հոգևորականը և սեռական կյանքը», «Հավատամքի մեկնությունը», «Աստուծո մարգարեությունը և նկատակը», թեմաների շուրջը]: Հոկտեմբերի 7-ին [Օգոստոս պատուիրաբանի դասախոսությունը, Ռեգեր ճեմարանում,

«Հոգևորականի կոչումը» նյութի շուրջը]: Հոկտեմբերի 17-ին [Դոկտ. Ս. Մանուկյանի դասախոսությունը՝ «Աստվածաբանության և գիտության հարցերի մասին» թեմայի շուրջը]: Հոկտեմբերի 28-ին [Մաշկերույթ Վեհաբանում ճարտարապետ Միքայել Մազմանյանի և գրականագետ Սարգիս Մեղիսեյանի 70-ամյա հոբելյանների առիթով]: Հոկտեմբերի 29-ին [Ավստրիայի դեսպան Վալտեր Վոտակի այցելությունը]: Հոկտեմբերի 30-ին [Օգոստոս վարդապետ Գասպարյանի դասախոսությունը՝ «Մարդկային արժեքը» թեմայի շուրջը]: Հոկտեմբերի 31-ին [Հոռոմի Լեոնյան վարժարանի տեսուչ Ներսես վարդապետ Սեթյանի դասախոսությունը՝ «Հոգևորականի պատրաստության մեջ գիտության քամամունք» թեմայի շուրջը]: Նոյեմբերի 4-ին [Ներսես վարդապետ Սեթյանի երկրորդ դասախոսությունը՝ «Ազգասիրության իսկական իմաստը» թեմայի մասին]: Նոյեմբերի 20-ին [Արամ խաչատուրյանի այցելությունը]: Նոյեմբերի 28-ին [Հոգեհանգիստ, հանգիստություններ Կոմիտաս վարդապետի ծննդյան 100-ամյակի առթիվ]: Նոյեմբերի 28-ին [Դանիելի արտաքին գործերի նախարար Պոլո Հարթիմիզի այցելությունը]: Նոյեմբերի 29-ին [Հանգիստություններ Հայաստանում սովետական կարգերի հաստատման առթիվ]:

4601. ՄԱՅՐ ՍԵՌՈՒՌՈՒՄ: [Լուրեր, եկեղեցական բնվ]: 1889, դեկտ., էջ 77:

Բովանդ. ից՝ Դեկտեմբերի 21-ին [Հոգեհանգիստ և քարոզ Վեհափառի կողմից Կոստան Ջաղանի հիշատակին]:

4602. ՄԱՅՐ ՍԵՌՈՒՌՈՒՄ: [Լուրեր, եկեղեցական բնվ]: 1889, դեկտ., էջ 28—29:

4603. ՄԱՅՐ ՍԵՌՈՒՌՈՒՄ: Գ. Մ.:—Արխիտակես Լաստիվերտցին ճառագիր: [Ուսումնասիրություն: Բնագիր]: 1889, հուլիս-օգոստ., էջ 87—75:

Բնագիր՝ Արխիտակես վարդապետի ասացելով ի մոր կիրակին:

Ավ.՝ Նոր է տոն և չքնաղ՝ որք ի սմա եմ խորհուրդ...

4604. ՄԱՅՐ ՍԵՌՈՒՌՈՒՄ: Գ. Մ.:—«Լաստիվերտցի» մեկնությունը ընթերցանածը: [Ուսումնասիրություն, բնագիր]: 1889, մայիս, էջ 36—49:

Բնագիր՝ ըստ ճառըմտի: Գիրք որ կոչի Այսմաուր:—Ար. Լաստիվերտցի «Մեկնությունը ընթերցանած, ձեռագիր 7448:

Ավ.՝ «...Ի կուսեմ առեալ մարմին ստիղծագործեցալ մարդ» որպես իմը կամեցալ:

Ավ.՝ «...Ի կուսեմ առեալ...»

Ավ.՝ «...Ցառաջին արարչագործութեան գոյսցոյց, գերկինս վերին և գերկիր...»

Ավ.՝ «Ըստ առաջին տեսանկյուն կարգեալ...»

4605. ՄԱՅՐ ՍԵՌՈՒՌՈՒՄ: ԵԱՄԱՅՐՈՒՐ:—Գրաժանական մեկնություն Սփյուռքից: 1888, մարտ, էջ 92—93:

Նվ.՝ Մ. թ. ա. 35 թիվ: Հայոց թագ թափուր, պատկերված հոռմեական գորավար Մարկոս Անտոնիոսի արձաթ դրամի վրա Հայաստանի նվաճման առթիվ: Նվեր Ջարեհ Պոտկյանից:—Մ. թ. ա. 20—

18 թվերի: Օգոստոս Օկտավիանոսի արձաթ դրամը Հայաստանի նվաճման առթիվ: Նվեր Ջարեհ Պոտկյանից:—Մ. թ. ա. 20—18 թվեր: Օգոստոս Օկտավիանոսի արձաթ դրամի վրա հայ գինորի պատկերը, թողարկված Հայաստանի նվաճման առթիվ:—Հռոմեական կայսր Անտոնին Պիոսի պղնձյա շքադրամը հայոց թագավոր Սոյմեոսի օժանդակով:—Լուկիոս վերոս, 164 թիվ, հռոմեական շքադրամ հայոց թագավոր Արշակունի Սոյմեոսի օժանդակով: Նվեր տեր և տիկին Գեղամ ու Փառանգեն Գալաճյաններից:—184—185 թվեր, Հռոմեական կայսր Մարկոս Ավրելիոսի արձաթ շքադրամը, թողարկված Հայաստանի նվաճման առթիվ: Նվեր Մուսիցի:—116—117 թվեր, Հռոմեական կայսր Տրայանոսի պղնձյա շքադրամը Հայաստանի նվաճման պառթիվ: Նվեր Մուսիցի:

4600. ՄՈՒՐԱՆԴՅԱՆ ԲԱՐԱՆ: Հայկական ՍՍՀ Մի-
նիստրների սովետի նախագահ:—Մայրաքաղաքում պատ-
րաստ, Ամենայն Հայոց կաթողիկոս Վազգեն Առա-
քիների ՀՍՀՄ Միմիստրների սովետի նախագահ Բա-
րաճ Սուրբաբյանը ջնդրահավաքական գիրք Հայոց Հայ-
րապետի ծննդյան 80-ամյակի առթիվ: 1989, հոկտե-
մբեր, էջ 9:

4607. ՆԵՐՍԵՍ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ: (Ծնորճայի):—
Հայաստանյայց եկեղեցու հավատքի սահմանները:
Փրկած Հայոց Ներսես կաթողիկոսի կողմից՝ հռոմ-
եկոս Էմմանուել աստվածասեր թագավորի խնդրան-
քով: Թարգմ.՝ գրաքարից Արթուր Հատիկյան, Պար-
գել Եսայան, Սամվել Ամթոսյան: 1989, փետրե-
վար, էջ 40—48:

4608. ՆԵՐՍԵՍ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ: (Ծնորճայի):—
Սահմանը հաւատքի Հայաստանյայց եկեղեցու
գրեթե ներսիս կաթողիկոսի հայոց, ի խնդրով աս-
տվածասեր թագավորից հռոմեացի Էմմանուել:
1989, փետրվար, էջ 34—39:

Սկ.՝ Խաղաղությանը որպես ուսաք ի հարցն սր-
բոց...

4609. ՆԵՐՔԻՆ թեմերի խորհրդակցական ժողով
Մայր Աթոռում: [Մարտի 26—27-ին]: 1989, ապրիլ,
էջ 28—29:

4610. ՇԱՀԱՐԱՅԱՆ ԿԱՐԵՎԱՐՅԱՆ:—Ամե-
նայն Հայոց Հայրապետը Բեռլինի խաղաղության
համաշխարհային համագումարում: [Հուլիսի 21—
24-ը]: 1989, հուլիս-օգոստ., էջ 10—14:

4611. ՇԱՀԱՐԱՅԱՆ ԿԱՐԵՎԱՐՅԱՆ:—Հոկ-
վապետական այցելություն հայքի հայոց թեմին:
1989, հունիս, էջ 11—14:

Բովանդ.՝ Հայրապետական համաշխարհային պա-
տարագ և քարոզ:—Պաշտոնական ընդունելություն
ի պատիվ Վեհափառ Հայրապետի:—Պաշտոնական
այցելություններ:—Ընդունելություն հայքի մամու-
լական և ուսումնականների կողմից ի պատիվ Հա-
յոց Հայրապետի:—Վերադարձ Մայր Աթոռ:

4612. ՇԱՀԱՐԱՅԱՆ ԿԱՐԵՎԱՐՅԱՆ:—ՇԱՀ-
ԱՐԱՅԱՆ ԿԱՐԵՎԱՐՅԱՆ:—Ժողովուրդների միջև համա-
գործակցության և խաղաղության ամրապնդման հա-
մար կայացած ՍՍՀՄ քոլոր կրոնների ներկայացու-
ցիների համաժողովը Ջազոսկում: 1989, հուլիս,
օգոստ., էջ 15—32:

Նկ.՝ Ջազոսկի խաղաղության համաշխարհային
պատիվ նախագահությունը:—Հայոց Հայրապետը
Մոսկվայի Ջուլյանովի Բաշախանովի և Նիկոլայի միտ-
րոպոսի հետ Ջազոսկում:—Համագումարի պատ-
վիրակների խմբակարգ:

4613. ՇԱՀԱՐԱՅԱՆ ԿԱՐԵՎԱՐՅԱՆ:—Եկեղեցիների
համաշխարհային խորհրդի կենտրոնական կոմիտեի
տարեկան նստաշրջանը Ջենտրերքում: 1989,
սեպտ., էջ 96—98:

4614. ԵՐԵՎԱՆ ԼՈՎԿԱՆՆԵՍ:—Բեք Վոմիտասի:
1989, դեկտ., էջ 15:

4615. ՉԱՐԵՆԻ ԵՂԻՇԵ:—Էպիտաֆիա: [Կոմիտա-
սի]: 1989, դեկտ., էջ 12:

4616. ՉԱՐԵՆԻ ԵՂԻՇԵ:—Վոմիտասի հիշատա-
կին: Հատվածներ: [Բանաստեղծություն]: 1989,
դեկտ., էջ 11—18:

4617. ՊԱՇՏՈՒՄՅԱՆ ՆԵՐՍԵՍ Ե. ՎԱՐՈՒՅԱՆ:
Մեծ պահոց խորհուրդը: 1989, մարտ, էջ 7—8:

4618. ՊԱՇՏՈՒՄՅԱՆ հաղորդագրություն եպի-
սկոպոսի ժողովի: [Գումարում ի ս. էջ միանգամ,
սեպտեմբերի 27-ից մինչև հոկտեմբերի 2-ը]: 1989,
հոկտ.-նոյեմբ., էջ 93—98:

**4619. ՊԱՇՏՈՒՄՅԱՆ Զ.—Ամենայն Հայոց կաթո-
ղիկոս նորին սրբություն Վազգեն Առաքիների:** Կո-
տակոմարտի հոմաք տիեզերական պատրիարք,
Նորին սրբություն Աթենագորասի ջնդրահավաքական

գիրք Վեհափառ Հայրապետին: [Ծննդյան 80-ամյա-
կի առթիվ]: 1989, հոկտ.-նոյեմբ., էջ 13:

4620. ՊԱՇՏՈՒՄՅԱՆ համոզմունքները Վեհափառ
Հայրապետին: [Խաղաղության պաշտպա-
նության Սովետական կոմիտեի կողմից]: 1989, հո-
կտ., էջ 31—32:

«Էջմիածին» ամսագրի խմբագրությանը Ունեցված
պատվոգրի լուսանկարը:

4621. ՊԱՐՍՈՒՄՅԱՆ ԵՐԱՆԵՐ:—Ջանդ հեծկոր,
Վոմիտաս... [Բանաստեղծություն]: 1989, դեկտ., էջ
14—15:

4622. ՍԱՀԱՅԱՆ ԱՐԱՄԱՅԱՆ:—Խաղաղու-
թյուն ամենեցուն: [Բանաստեղծություն]: 1989,
հոկտ.-նոյեմբ., էջ 104:

4623. ՍԱՀԱՅԱՆ ԱՐԱՄԱՅԱՆ:—Հորեյանական
հանդիսություններ Ուլիվան Վոմիտաս վարդապետի
ծննդյան 100-ամյակին: [Հանդիսությունում]:
1989, դեկտ., էջ 70—74:

4624. ՍԱՀԱՅԱՆ ԱՐԱՄԱՅԱՆ:—Հովհաննես
Թումանյանի կյանքը: [Ծննդյան 100-ամյակի առ-
թիվ]: 1989, սեպտ., էջ 29—35:

Նկ.՝ Ավ. Իսահակյան, Լ. Ծամբ, Ղ. Աղսյան, Դ.
Դեմիրճյան, Հովհ. Թումանյան:—Հանդիսություն,
Կոմիտաս վարդապետ, Ղ. Աղսյան, Հովհ. Թումանյան,
Վրթ. Փափասյան, Ա. Չոպանյան, Ավ. Իսահակյան:

4625. ՍԱՀԱՅԱՆ ԱՐԱՄԱՅԱՆ:—Վոմիտասի:
[Բանաստեղծություն]: 1989, դեկտ., էջ 14—15:

4626. ՍԱՐԱՆ ԳԵՂԱՄ:—Դեպի կառավարում:
Վոմիտասի հիշատակին: [Բանաստեղծություն]:
1989, դեկտ., էջ 19—14:

4627. ՍԱՐԱՆ ՄԱՐՏԻՐՈՍ:—Վոմիտաս: [Վերա-
տադրություն: Գործի նկարիչ Մ. Սարգսի]: 1989,
դեկտ., էջ 12-ից հետո, ներդիր:

4628. ՍԱՐԱՆ ՄԱՐՏԻՐՈՍ:—Վոմիտասի հետ:
[Ծննդյան 100-ամյակի առթիվ]: 1989, դեկտ., էջ
32—33:

4629. ՍԵՎԱԿ ՊԱՐՈՒՄՅԱՆ:—Հատված «Ամենի
զանգակատուն» պոեմից: 1989, դեկտ., էջ 12—13:

4630. ՍՈՎԵՏԱԿԱՆ ՄԻՈՒՄՅԱՆ քոլոր կրոնների
ներկայացուցիչների կողմ ուղղված համայն աշխար-
հի հավատացյալներին և բարի կամքի տեր քոլոր
մարդկանց ժողովուրդների միջև համագործակցու-
թյան և խաղաղության համար: 1989, հուլիս-օգոստ.,
էջ 90—92:

4631. ՍՈՎԵՏԱՆ ՎԱՀՐԱՄ:—Նախամկազ հայկա-
կան: [Բանաստեղծություն Ուլիվան Վոմիտասին]:
1989, դեկտ., էջ 18:

4632. ՍՈՒՐԲ ԷՄԻՆՈՍ հոգևոր ճեմարանի վերա-
քառումը: 1989, սեպտ., էջ 12—13:

4633. ՍՈՒՐԲ Վարդանան և Վեհափառ Հայրապետի
ամականակությունը տարե-
դարձը: [Մայր Աթոռում]: 1989, փետրվար, էջ 28—
29:

4634. ՍՐԲՈՑ Ղևոնդյան տոմը Մայր Աթոռում:
1989, փետրվար, էջ 30—31:

4635. Ս. ՍՏԵՓԱՆՈՍԻ տոմը Մայր Աթոռում:
1989, հունվար, էջ 22—23:

4636. ՍՓՈՒՆԻՔՈՍ:—Եկեղեցական լուրեր:
1989, հունվար, էջ 28—29:

Բովանդ.՝ Ջենտրություններ Երուսաղեմի Ս.
Հակոբյանց տաճարում:—Արքեպիսկոպոս Ջենտրու-
թյուն Փարիզում:—Թեմական պատգամավորական
ժողով Բուխարեստում:—Թեմական մշակութային
միությանը Հայկազեն Ուլիվան գրական մրցանա-
կաբաշխությունը:

Նկ.՝ Ռումինիայի և Բուլղարիայի թեմի առաջ-
նորդ տ. Տիրայր Եպիսկոպոս Մարտիրոսյանը և պատ-
գամավորական ժողովի անդամները:

4637. ՎԱՀԳԵՆ Ա Մայրաքաղաք Պատրիարք և կա-
թողիկոս Ամենայն Հայոց: [Դիմանկարը]: 1989,
հոկտ.-նոյեմբ., էջ 1, ներդիր:

4638. ՎԱՀԳԵՆ Ա ՄԱՐՏՈՒՄՅԱՆ, ՊԱՐՈՒՄՅԱՆ
ԵՎ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԱՄԵՆԱՅԱՆ ՀԱՅՈՑ:—Ամենայն

Հայոց Հայրապետի կոմիտաս վարդապետի ձեռնդրած հայրուրամյակի առթիվ: 1989, փետրվար, էջ 8—5:

4639. ՎԱԶԳԵՆ Ա. ԵՄԱՐԱԳՈՒԹՅՈՒՆ ՊԱՏՐԻԱՐԷ ԵՎ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ:—Ամենայն Հայոց Վեհափառ Հայրապետի կոմիտաս զեռաշնորհ Տ. Սիմոն արքեպիսկոպոս Մանուկյանին ձեռնադրող հայոց հայրապետական պատվիրակ զանապետի մասին: 1989, հունվար, էջ 8—4:

4640. ՎԱԶԳԵՆ Ա. ԵՄԱՐԱԳՈՒԹՅՈՒՆ ՊԱՏՐԻԱՐԷ ԵՎ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ:—Ամենայն Հայոց Վեհափառ Հայրապետի շնորհակալական գիրք Կոստանդնուպոլսի Հուռաց տիեզերական պատրիարք, Նորին սրբություն Աթենագորասին: 1989, հոկտ.-նոյեմբ., էջ 19:

4641. ՎԱԶԳԵՆ Ա. ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ:—Ամենայն Հայոց Վեհափառ Հայրապետի ողջույնի խոսքը Զագորակի համաժողովում: 1989, թ. հուլիսի 1-ին: 1989, հուլիս-օգոստ., էջ 21—22:

4642. ՎԱԶԳԵՆ Ա. ԵՄԱՐԱԳՈՒԹՅՈՒՆ ՊԱՏՐԻԱՐԷ ԵՎ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ:—Ամենայն Հայոց Վեհափառ Հայրապետի փակման ճառը Զագորակի համագումարում: 1989, թ. հուլիսի 4-ին: 1989, հուլիս-օգոստ., էջ 87—89:

4643. ՎԱԶԳԵՆ Ա. ԵՄԱՐԱԳՈՒԹՅՈՒՆ ՊԱՏՐԻԱՐԷ ԵՎ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ:—Աթոռիստ-Նորին Ա. օծություն Տ. Տ. Խորեն Ա կաթողիկոսին Մեծի Տանն Կիլիկիոյ: [Ամենայն Հայոց Հայրապետի նամակը... միության օրհնականության և խաղաղության կոչ]: 1989, փետրվար, էջ 25—27:

4644. ՎԱԶԳԵՆ Ա. ԵՄԱՐԱԳՈՒԹՅՈՒՆ ՊԱՏՐԻԱՐԷ ԵՎ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ:—Գերաշնորհ Տ. Թորոզ արքեպիսկոպոս Մանուկյանին, մախազահին հոգևորականաց համագումարին թեմի հայոց Միացյալ Նահանգաց: Վեհափառ Հայրապետի նամակը Տ. Թորոզ արքեպիսկոպոս Մանուկյանին: [Թեմի հոգևորականների տարեկան համագումարի առթիվ]: 1989, փետրվար, էջ 8—8:

4645. ՎԱԶԳԵՆ Ա. ԵՄԱՐԱԳՈՒԹՅՈՒՆ ՊԱՏՐԻԱՐԷ ԵՎ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ:—Լուս-Անճելոս: Գերաշնորհ Տ. Եղիշե եպիսկոպոս Սիմոնյանին, առաջնորդին հայոց Կալիֆոռնիայի Վեհափառ Հայրապետի ողջույնի գիրք ազգային հերոս Սողոմոն Թեմիսյանին հուշարձանի շքանշան առթիվ: 1989, հուլիս-օգոստ., էջ 49:

4646. ՎԱԶԳԵՆ Ա. ԵՄԱՐԱԳՈՒԹՅՈՒՆ ՊԱՏՐԻԱՐԷ ԵՎ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ:—Ամենայն Հայոց Վեհափառ Հայրապետի շնորհակալական գիրք Կոստանդնուպոլսի Հուռաց տիեզերական պատրիարք, Նորին սրբություն Աթենագորասին: 1989, հունվար, էջ 8—4:

4647. ՎԱԶԳԵՆ Ա. ԵՄԱՐԱԳՈՒԹՅՈՒՆ ՊԱՏՐԻԱՐԷ ԵՎ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ:—Ամենայն Հայոց Վեհափառ Հայրապետի շնորհակալական գիրք Կոստանդնուպոլսի Հուռաց տիեզերական պատրիարք, Նորին սրբություն Աթենագորասին: 1989, հունվար, էջ 8—4:

4648. ՎԱԶԳԵՆ Ա. ԵՄԱՐԱԳՈՒԹՅՈՒՆ ՊԱՏՐԻԱՐԷ ԵՎ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ:—Ամենայն Հայոց Վեհափառ Հայրապետի շնորհակալական գիրք Կոստանդնուպոլսի Հուռաց տիեզերական պատրիարք, Նորին սրբություն Աթենագորասին: 1989, հունվար, էջ 8—4:

4649. ՎԱԶԳԵՆ Ա. ԵՄԱՐԱԳՈՒԹՅՈՒՆ ՊԱՏՐԻԱՐԷ ԵՎ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ:—Վեհափառ Հայրապետի խոսքը ուղղված ամերիկահայությանը իր ձեռնդրած 80-ամյակի առթիվ ԱՄՆ-ի թեմի Նյու-Յորքի Հայկ Գալուսեյան ժողովուրդին սրահում կազմակերպված հանդիսությունը: 1989, թ. հուլիսի 30: 1989, սեպտ., էջ 7—8:

4650. ՎԱԶԳԵՆ Ա. ԵՄԱՐԱԳՈՒԹՅՈՒՆ ՊԱՏՐԻԱՐԷ ԵՎ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ:—Վեհափառ Հայրապետի կոմիտաս ազգային քարերաք Գալուսեյանի կազմակերպած ձեռնդրած հայրուրամյակի առթիվ: 1989, սեպտ., էջ 8—4:

4651. ՎԱԶԳԵՆ Ա. ԵՄԱՐԱԳՈՒԹՅՈՒՆ ՊԱՏՐԻԱՐԷ ԵՎ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ:—Վեհափառ Հայրապետի ողջույնի խոսքը եպիսկոպոսական ժողովի ժամանակ առթիվ: [1989, թ. սեպտեմբերի 27]: 1989, հոկտ.-նոյեմբ., էջ 8—8:

4652. ՎԱԶԳԵՆ Ա. ԵՄԱՐԱԳՈՒԹՅՈՒՆ ՊԱՏՐԻԱՐԷ ԵՎ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ:—Վեհափառ Հայրապետի ողջույնի խոսքը երջանկաբեկության Տ. Գաբրիել կաթողիկոս Հովսեփյանին ձեռնդրած հայրուրամյակի առթիվ ԱՄՆ-ի հայոց թեմի կազմակերպած հոգևորականական հանդիսությունը: 1989, սեպտ., էջ 5—8:

4653. ՎԱԶԳԵՆ Ա. ԵՄԱՐԱԳՈՒԹՅՈՒՆ ՊԱՏՐԻԱՐԷ ԵՎ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ:—Վեհափառ Հայրապետի փակման խոսքը եպիսկոպոսական ժողովում: [1989, թ. հոկտեմբերի 2]: 1989, հոկտ.-նոյեմբ., էջ 28—32:

4654. ՎԱԶԳԵՆ Ա. ԵՄԱՐԱԳՈՒԹՅՈՒՆ ՊԱՏՐԻԱՐԷ ԵՎ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ:—Քրիստոսաւանդ սիրող ողջուն եւ օրհնություն հայրապետական կաթողիկոսին Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Տ. Տ. Խորենյան Առաջնորդ, պատրիարքին հայոց Սրբոյ Երուսաղեմի Տ. Եղիշե արքեպիսկոպոսին, պատրիարքին հայոց Կոստանդնուպոլսի Տ. Շնորհաբայ արքեպիսկոպոսին, համարեց արքեպիսկոպոսաց, եպիսկոպոսաց, վարդապետաց, քահանայից եւ սարկաւազաց, թեմական երեսփոխանական ժողովոյց, թեմական եւ թաղական խորհրդոց եւ պաշտօնէից եւ սիրեցեալ համայն հաւատացեալ ժողովրդեան հայոց: [Կոմիտաս Կոմիտաս վարդապետի ձեռնդրած 100-ամյակի առթիվ]: 1989, դեկտ., էջ 1, մերդիր:

[Կոմիտասի գեղարվեստական ձևավորումը Գրիգոր Խանյանին: Կոմիտասի եզրին՝ Կոմիտասի ժողովրդական երգերից]:

4655. ՎԱԶԳԵՆ Ա. ԵՄԱՐԱԳՈՒԹՅՈՒՆ ՊԱՏՐԻԱՐԷ ԵՎ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ:—Քրիստոսաւանդ սիրող ողջուն եւ օրհնություն հայրապետական կաթողիկոսին Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Տ. Տ. Խորենյան Առաջնորդ, պատրիարքին հայոց Սրբոյ Երուսաղեմի Տ. Եղիշե արքեպիսկոպոսին, պատրիարքին հայոց Կոստանդնուպոլսի Տ. Շնորհաբայ արքեպիսկոպոսին, համարեց արքեպիսկոպոսաց, եպիսկոպոսաց, վարդապետաց, քահանայից եւ սարկաւազաց, թեմական երեսփոխանական ժողովոյց, թեմական եւ թաղական խորհրդոց եւ պաշտօնէից եւ սիրեցեալ համայն հաւատացեալ ժողովրդեան հայոց: [Կոմիտաս Կոմիտաս վարդապետի ձեռնդրած 100-ամյակի առթիվ]: 1989, դեկտ., էջ 1, մերդիր:

[Կոմիտասի գեղարվեստական ձևավորումը Գրիգոր Խանյանին: Կոմիտասի եզրին՝ Կոմիտասի ժողովրդական երգերից]:

4656. ՎԱԶԳԵՆ Ա. ԵՄԱՐԱԳՈՒԹՅՈՒՆ ՊԱՏՐԻԱՐԷ ԵՎ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ:—Քրիստոսաւանդ սիրող ողջուն եւ օրհնություն հայրապետական կաթողիկոսին Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Տ. Տ. Խորենյան Առաջնորդ, պատրիարքին հայոց Սրբոյ Երուսաղեմի Տ. Եղիշե արքեպիսկոպոսին, պատրիարքին հայոց Կոստանդնուպոլսի Տ. Շնորհաբայ արքեպիսկոպոսին, համարեց արքեպիսկոպոսաց, եպիսկոպոսաց, վարդապետաց, քահանայից եւ սարկաւազաց, թեմական երեսփոխանական ժողովոյց, թեմական եւ թաղական խորհրդոց եւ պաշտօնէից եւ սիրեցեալ համայն հաւատացեալ ժողովրդեան հայոց: [Կոմիտաս Կոմիտաս վարդապետի ձեռնդրած 100-ամյակի առթիվ]: 1989, դեկտ., էջ 1, մերդիր:

[Կոմիտասի գեղարվեստական ձևավորումը Գրիգոր Խանյանին: Կոմիտասի եզրին՝ Կոմիտասի ժողովրդական երգերից]:

4657. ՎԱԶԳԵՆ Ա. ԵՄԱՐԱԳՈՒԹՅՈՒՆ ՊԱՏՐԻԱՐԷ ԵՎ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ:—Քրիստոսաւանդ սիրող ողջուն եւ օրհնություն հայրապետական կաթողիկոսին Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Տ. Տ. Խորենյան Առաջնորդ, պատրիարքին հայոց Սրբոյ Երուսաղեմի Տ. Եղիշե արքեպիսկոպոսին, պատրիարքին հայոց Կոստանդնուպոլսի Տ. Շնորհաբայ արքեպիսկոպոսին, համարեց արքեպիսկոպոսաց, եպիսկոպոսաց, վարդապետաց, քահանայից եւ սարկաւազաց, թեմական երեսփոխանական ժողովոյց, թեմական եւ թաղական խորհրդոց եւ պաշտօնէից եւ սիրեցեալ համայն հաւատացեալ ժողովրդեան հայոց: [Կոմիտաս Կոմիտաս վարդապետի ձեռնդրած 100-ամյակի առթիվ]: 1989, դեկտ., էջ 1, մերդիր:

[Կոմիտասի գեղարվեստական ձևավորումը Գրիգոր Խանյանին: Կոմիտասի եզրին՝ Կոմիտասի ժողովրդական երգերից]:

(Ճարտմանկի)